

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

**PALEOLOGOSLAR DÖNEMİNDE BİZANS ORDUSUNDAKİ
PARALI TÜRK ASKERLER (13-15. YÜZYILLAR)**

Berkem NARİNOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

PALEOLOGOSLAR DÖNEMİNDE BİZANS ORDUSUNDAKİ PARALI TÜRK
ASKERLER (13-15. YÜZYILLAR)

Berkem NARİNOĞLU

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yükek Lisans Tezi

Ankara, 2022

KABUL VE ONAY

Berkem Narinoğlu tarafından hazırlanan “Paleologoslar Döneminde Bizans Ordusundaki Paralı Türk Askerler (13-15. Yüzyıllar)” başlıklı bu çalışma, 26.05.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Sayime Durmaz (Başkan)

Doç. Dr. Resul Ay (Danışman)

Prof. Dr. Murat Keçiş (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

07/06/2022

Berkem Narinoğlu

¹ “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Doç. Dr. Resul AY danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Berkem Narinoğlu

TEŞEKKÜR

Bu tezi yazarken karşılaştığım birçok zorluğu ve çıkmazı, etrafımdaki birçok değerli kişinin destek ve yardımlarıyla aşabildim. Öncelikle bu süreçte maddi manevi hiç bir desteği ve yardımı esirgemeyen kıymetli aileme, her türlü desteği ile bu süreci daha kolay hale getiren ve bende çok özel bir yeri olan Gizem Nur İnen'e çok teşekkür ederim. Takıldığım noktalarda bana yol gösteren, tezimin daha nitelikli hale gelebilmesi için yardım, öneri ve fikirlerini eksik etmeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Resul Ay'a ve başvuracağım kaynaklar konusunda beni daha da aydınlatan Prof. Dr. Murat Keçiş'e teşekkürü borç bilirim. Tez sürecini birlikte geçirdiğim, tüm bu heyecanı ve sıkıntıları birlikte yaşadığım ve sürekli fikir alışverişinde bulunduğum, kendi tezlerini de benimle aynı dönemde yazan Hacettepe Üniversitesi Tarih bölümünden çok değerli arkadaşlarım Sercan Karaarslan ve Murat Özbek'e her türlü katkılarından ötürü teşekkür ederim. Son olarak maddi desteğiyle bu süreci daha rahat geçirmemi sağlayan, bünyesinde her türlü araştırma fırsatını bulabildiğim ve bursiyeri olduğum Türk Tarih Kurumu'na özellikle teşekkür ederim.

ÖZET

NARİNOĞLU, Berkem. *Paleologoslar Döneminde Bizans Ordusundaki Paralı Türk Askerler (13-15. Yüzyıllar)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2022.

Bizans İmparatorluğu yüzyıllar boyunca tarih sahnesinde kalmış, geniş bir coğrafyaya yayılmış ve doğu-batı arasında köprü vazifesi görmüş çok önemli bir devlettir. Bu imparatorluğun yaklaşık bin yıl kadar ayakta kalmasının en önemli sebeplerinden biri de, sahip olduğu güçlü ordudur. Dönemin en üst savaş teknolojisine sahip olan bu ordu, strateji dehası komutanları ve disiplinli askerleriyle döneminin korkulan ve güçlü ordularından biri olmuştur. Sahip olduğu Roma askeri mirasını doğru unsurlarla harmanlayan ve aynı zamanda gelişmiş bir toprak sistemiyle de ordusunu destekleyen Bizans İmparatorluğu uzun yıllar boyunca ordusunun güçlü yapısını korumayı başarmıştır. Ancak 7. yüzyıldan itibaren başlayan toprak kayıpları, bu sürecin sonucu olarak 9-10. yüzyıllarda toprak sisteminde yaşanan bozulmalar ve sık yaşanan taht kavgalarıyla birlikte komutanların güvenilirliğinin azalması gibi durumlar Bizans ordusunu olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle toprak sisteminde yaşanan sıkıntılar ve İmparatorluğun küçülmesi asker yetiştirmeyi zorlaştırmıştır. Buna bağlı olarak Bizans İmparatorluğu'nun 11-15. yüzyıllar arası olarak belirtebileceğimiz geç döneminde, ordunun büyük çoğunluğunu paralı ve yabancı askerler oluşturmaya başlamıştır. Özellikle 13-15. yüzyıllar arasında İmparatorluğu yöneten Paleologosların döneminde orduda paralı ve yabancı askerler ciddi bir yer tutuyor ve bu askerlerin önemli bir kısmını da Türkler oluştuyordu. Peki bu Türk askerlerin ordu içindeki durumu nasıldı? Savaşlarda nasıl rol almışlardı? Kullandıkları silahlar ve teçhizatlar nelerdi? Hangi halklara mensuplardı? Bu çalışma bahsedilen bu soruların cevabını arayacak ve Batı Anadolu'nun Bizans ile olan sınır bölgelerindeki Türklerin Bizans ordusunda yer alıp almadığını araştırarak bu durumun Bizans ve Anadolu beylikleri arasında yol açabileceği siyasal ilişkileri irdelleyecektir.

Anahtar Sözcükler

Bizans, Bizans ordusu, Türkler, yabancı askerler, paralı askerler, Paleologoslar, Anadolu beylikleri

ABSTRACT

NARİNOĞLU, Berkem. *Turkish Mercenaries in the Byzantine Army During the Palaiologan Period (13-15. Centuries)*, Master's Thesis, Ankara, 2022.

The Byzantine Empire is a very important state that has remained on the stage of history for centuries, spread over a wide geography and served as a bridge between east and west. One of the most important reasons for the survival of this empire for about a thousand years is its strong army. This army, which had the highest war technology of the period, became one of the most feared and superior armies of its time with its strategic genius commanders and disciplined soldiers. Blending its Roman military heritage with eastern elements and supporting its army with a developed land system, the Byzantine Empire managed to preserve the strong structure of its army for many years. But the situations such as the soil losses starting from the 7th century, the deterioration in the land system in the 9-10th centuries as a result of this process and the decrease in the reliability of the commanders with the frequent throne fights adversely affected the Byzantine army. Especially the problems in the land system and the shrinking of the Empire made it difficult to train soldiers. Accordingly, in the last period of the Byzantine Empire which we can specify as between 11-15th centuries, mercenaries and foreign soldiers started to form the majority of the army. Especially during the reign of the Palaiologos, who ruled the Empire between 13-15th centuries, mercenaries and foreign soldiers had a serious place in the army and a significant part of these were Turks. What was the situation of these Turkish soldiers in the army? How did they take part in the wars? What weapons and equipment did they use? Which folks did they belong to? This study will seek answers to these questions and examine whether the Turks in the border regions of Western Anatolia with Byzantium took part in the Byzantine army and will examine the political relations that this may lead to between the Byzantium and Anatolian beyliks.

Keywords

Byzantium, Byzantine army, Turks, foreign soldiers, mercenaries, Palaiologos, Anatolian beyliks

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: BİZANS ORDUSUNDA PARALI/YABANCI ASKER İSTİHDAMININ TARİHSEL GEÇMİŞİ.....	7
1.1. PALEOLOGOSLAR DÖNEMİNE KADAR BİZANS ORDUSUNDA PARALI/YABANCI ASKERLER.....	10
1.2. PALEOLOGOSLAR DÖNEMİNE KADAR BİZANS ORDUSUNDA TÜRK ASKERLERİN İSTİHDAMI	27
2. BÖLÜM: PALEOLOGOSLAR DÖNEMİ BİZANS ORDUSU VE TÜRK ASKERLER.....	43
2.1. BİZANS ORDU YAPISI.....	45
2.2. PARALI/YABANCI ASKER İHTİYACINI DOĞURAN KOŞULLAR	48
2.3. BİZANS ORDUSUNDA İSTİHDAM EDİLEN TÜRK ASKERLER	51
2.3.1. Askerlerin Kökenleri ve Toplandığı Bölgeler	59
2.3.2. Türk Askerlerin Ordu İçindeki Konumları	62
2.3.3. Türkopoller Sorunu ve Oynadıkları Roller	64

3. BÖLÜM: PALEOLOGOSLAR DÖNEMİ BİZANS ORDUSUNDAKİ TÜRK ASKERLERİN ÖZELLİKLERİ VE BİZANS TARİHİNDEKİ YERİ.....	69
3.1. TÜRK ASKERLERİN SAVAŞ TAKTİKLERİ VE TEÇHİZATI.....	70
3.2. TÜRK ASKERLERİN FİNANSMANI.....	74
3.3. TÜRK ASKER İSTİHDAMININ BİZANS-ANADOLU BEYLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERE ETKİSİ.....	77
3.4. TÜRK ASKERLERİN BİZANS DÜNYASINDA BIRAKTIĞI İZLER.....	83
SONUÇ.....	87
KAYNAKÇA	90
EKLER.....	99

GİRİŞ

Günümüze kadar birçok imparatorluk tarih sahnesine çıkmıştır. Yunanistan'dan Hindistan'a kadar uzanan Büyük İskender'in Makedon İmparatorluğu'ndan, Antik Dünya'nın Akdeniz coğrafyasına bütünüyle egemen olan Roma İmparatorluğu'na; Orta Asya steplerinden gelerek Avrupa'nın kapısına dayanan Cengiz Han'ın Moğol İmparatorluğu'ndan, yaklaşık 600 yıl boyunca doğu-batı arasında köprü olan Osmanlı İmparatorluğu'na; Güney Amerika'nın bugününü şekillendiren İspanyol İmparatorluğu'ndan, dünyanın dört bir tarafındaki topraklarıyla “üzerinde güneş batmayan” Britanya İmparatorluğu'na kadar birçok imparatorluk tarihte yer almıştır.

İmparatorluklar her zaman en üst devlet yapısını oluşturmuştur. Kimi zaman, Kutsal Cermen İmparatorluğu örneğinde olduğu gibi, bünyesinde resmi olarak birçok düklük ve krallık barındıran imparatorluklar olmuştur. Dolayısıyla bir imparatorluk; birden fazla milleti, kültürü ve dini içeren karmaşık bir devlet düzenindedir. Doğal olarak bir imparatorluğun en büyük ihtiyaçlarından biri, devletin devamlılığının sağlanması açısından sahip olduğu bu karmaşık düzenin bir arada tutulması ve korunmasıdır. Bu durum da ancak, iç ve dış güvenliğin güvence altına alınmasıyla mümkün olabilir. İmparatorluğun sahip olduğu cezbedici toprakların dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı korunması, bir taraftan da devletin karmaşık yapısının sebep olabileceği iç karışıklıklara karşı iç huzurun sağlanması gerekmektedir. Ayrıca bir imparatorluğun refahı için çeşitli zenginlikler ve kaynaklar gerekir; bunu elde etmenin en etkili yollarından biri de yeni topraklar kazanmaktır. Bu yüzden her imparatorluk, tüm bu zaruri ihtiyaçların karşılanması için güçlü bir orduya sahip olmuştur.

Sun Tzu'nun dediği gibi; “*Savaş sanatı bir devlet için yaşamsal öneme sahiptir. Ölüm-kalım meselesidir*”.¹ Tarihe bakıldığında, savaş sanatını ustalıkla uygulayan güçlü ordulara sahip imparatorlukların uzun süre varlığını devam ettirdiği görülmektedir. İşte

¹ Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, çev. Adil Demir, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2016, s. 43.

bu imparatorluklardan biri de Bizans İmparatorluğu'dur. Bizanslılar, sahip oldukları Roma askeri geleneğini doğru unsurlarla harmanlayarak zamanının en etkili ordularından birini yaratmış ve askeri unsurları üstün siyasi stratejilerle destekleyerek en zor durumlardan bile sağ çıkmayı başarmışlardır. Bizans İmparatorluğu'nun uzun ömürlü olmasındaki kilit nokta, savaş ve strateji sanatlarının başarıyla uygulanmasıdır. Ancak, bu güçlü ordunun kırılmalar yaşadığı ve zayıfladığı dönemler de olmuştur. Bu sıkıntılı dönemlerde Bizans İmparatorluğu, tıpkı diğer Antik ve Orta Çağ devletleri gibi, ordusunu paralı/yabancı askerler ile desteklemiştir.

Yabancı askerlerin izi, Bizans İmparatorluğu'nun kuruluşundan yıkılışına kadar her dönem takip edilebilmektedir. Orduda bulundukları dönemlerde birçok probleme sebep olmuş ve sadakatlerinden her zaman kuşku duyulmuş olsa da, yabancı askerler Bizans ordusunun zayıf düştüğü zamanlarda en önemli destekçi unsurlardan biri olmuştur. Birçok çeşitli etnik kökene mensup asker topluluğu Bizans ordusunda hizmet verse de, bunların arasında en çok dikkat çeken hiç kuşkusuz Türkler olmuştur. Hunlardan Osmanlılara kadar Bulgarlar, Hazarlar, olasılıkla Avarlar, Peçenekler, Uzlar, Kumanlar ve Oğuzlar gibi çeşitli Türk topluluklarından devşirilen askerler; çeşitli amaçlar doğrultusunda, farklı koşul ve durumlarda yüzyıllar boyunca Bizans ordusunda yer almış ve bu süreçte birçok önemli olayda baş aktör konumunda bulunmuştur. Bizans'ın birçok döneminde, ordudaki en büyük yabancı asker kitlesini Türkler oluşturmuştur.

Bu tez çalışmasında; Bizans ordusundaki Türk asker istihdamının Paleologoslar dönemindeki durumunun üzerinde durulacaktır. Paleologoslar dönemine gelindiğinde, Türkler Bizans'ın ana karası olan Anadolu'da artık iyice kök salmış durumdadır. Türkler, Bizans'ın da kanıksadığı, kabullenmek zorunda kaldığı daimi bir komşusu olmuştur. Dolayısıyla Bizans'ın Türk komşularıyla çatışmacı ilişkileri yanında iyi komşuluk ilişkileri, kültürel alışverişler, toplumlar arası kaynaşmalar ve askeri ittifaklar gibi farklı boyutlarda ilişkileri de oluyordu. Bizans'ın Türk komşuları, ihtiyaç duyulduğunda orduda istihdam etmek için muhtemelen en kolay ulaşılabilecek olan asker kaynağını teşkil ediyordu. Nitekim Paleologoslar döneminde Bizans ordusunda

hemen her dönem çok sayıda Türk askerinin istihdam edilmiş olması böyle bir konunun incelenmesi için yeterince teşvik edici olmuştur. Ayrıca bu önemli konunun bugüne kadar ciddi bir çalışmaya konu edilmemiş olması da oldukça ilginçtir. Dolayısıyla böyle bir konuyu seçmekle hem literatürdeki boşluğu doldurmaya aday bir çalışma ortaya koymak amaçlanmış, hem de Paleologosların ordusunda yer alan Türk askerlerin niteliklerini, ordu içindeki rollerini ve Bizans dünyasında bıraktıkları izleri incelemek, bu askerlerin Bizans ile Anadolu beylikleri arasındaki ilişkilere muhtemel etkilerini sorgulamak istenmiştir.

Bu çalışmada kullanılacak olan birincil kaynaklar ve araştırma eserler arasında, tez konusunun kapsamı açısından kaynaklık değeri en yüksek olanlar; askeri el kitapları, Bizans dünyasında yer alan Türk unsurları inceleyen eserler ve en nihayetinde Bizans ordusuna yoğunlaşan araştırmalardır. Özellikle, Bizans askeri kültürünün ve geleneğinin kuşaklar boyu aktarılmasında en önemli rolü oynayan askeri kılavuz kitapları, Bizans ordusu ile alakalı her çalışmanın ana kaynaklarındandır. Çünkü bu kaynaklar Bizans ordu teşekkülünün mükemmel bir portresini çizerek, ordunun her yapı taşının detaylı analizine imkan sağlamaktadır. Dolayısıyla bu noktada, geç Roma ve erken Bizans dönemi için Flavius Renatus Vegetius'un *Roma Savaş Sanatı* adlı eseri ve tüm Bizans tarihinin en önemli iki askeri kitabı olarak nitelendirilen *Strategikon* ile VI. Leo'nun *Taktika*'sı, tezde kullanılacak olan birincil kaynaklar arasında başvuru potansiyeli en yüksek olanlardır. Ayrıca tez çalışmasının hem zaman sınırlaması (13-15. yüzyıllar) hem de konusu açısından, Pachymeres'in Türkler hakkında detaylı bilgiler verdiği kroniği önemli kaynaklardan biri olacaktır.

Peki bu konunun mevcut literatürdeki durumu nedir? Yabancı modern kaynaklara bakıldığında, Bizans ordusu ile ilgili yapılan en kapsamlı çalışmaların John Haldon'a ait olduğu görülmektedir. Haldon'ın özellikle *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565-1204* adlı çalışması, tezin altyapısını oluştururken başvurulacak önemli kaynaklardan olacaktır. Haldon'ın dışında, Bizans ordusu ile ilgili değerli çalışmaları bulunan Ian Heath, Warren Treadgold, Mark Bartusis, David Nicolle ve Savvas

Kyriakidis gibi araştırmacıların çalışmalarından sıklıkla yararlanılacaktır. Bunların arasından özellikle Mark Bartusis'in *The Late Byzantine Army: The Arms and Society, 1204-1453* adlı çalışması, geç dönem Bizans ordu yapısının harika bir tasvirini yaptığından, Paleologoslar dönemi ordusunu inceleyen bu tez çalışması için ayrıca kıymetlidir. Savvas Kyriakidis'in "*The Employment of Large Groups of Mercenaries in Byzantium in the Period ca. 1290-1305 as Viewed by the Sources*" ve Georgios Theotokis'in "*Rus, Varangian and Frankish Mercenaries in the Service of the Byzantine Emperors (9th-11th C.): Numbers, Organisation and Battle Tactics in the Operational Theatres of Asia Minor and the Balkans*" isimli makale çalışmaları, Bizans ordusundaki çeşitli paralı/yabancı asker gruplarını incelemeleri ve Türk askerler hakkında da değerli bilgiler içermeleri açısından kaynaklık değeri yüksek çalışmalardır. Bizans ordusunu inceleyen çalışmaların yanında, Rustam Shukurov'un *The Byzantine Turks, 1204-1461* ve Charles Brand'in "*XI ve XII. Yüzyıllarda Bizans'ta Türk Varlığı*" adlı çalışmaları da, Bizans bünyesindeki Türkleri incelemeleri açısından önemli başvuru kaynaklarıdır.

Bu konunun Türkiye'deki durumuna bakıldığında ise, göze çarpan ilk çalışma Yusuf Ayönü'nün "*Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)*" adlı makalesidir. Ayönü'nün bu çalışması, Bizans ordusunda yer alan Türk askerleri ana odağına alan tek çalışmadır; dolayısıyla tezin başvuracağı en önemli kaynaklardan birini teşkil etmektedir. Ek olarak Murat Keçiş'in "*Miryokefalon Savaşı'nda Bizans Ordusunun Stratejisi*" adlı çalışması, hem 12. yüzyılda Bizans ordusunun durumundan hem de Bizans ordusundaki Türk unsurlardan bahsetmesi bakımından literatürün önemli bir parçası durumundadır. Ayrıca, Yonca Anzerlioğlu'nun "*Bizans İmparatorluğu'nda Türk Varlığı*" adlı makalesi Bizans dünyasındaki Türk unsurlara değinen önemli bir çalışma iken; Işın Demirkent'in "*Komnenos Hanedanının Büyük Başkumandanı: Türk Asıllı Ioannes Aksukhos*" ve "*Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı)*" adlı makaleleri ise Bizans ordusunda yüksek mevkiilere gelerek önemli hizmetlerde bulunan Türk kökenli şahsiyetlerin etkili bir değerlendirmesidir. Bu noktada görüldüğü üzere, Türkiye'de Bizans ordusunu ve ordunun Türk unsurlarını konu alan çalışmalar bir hayli

azdır. Yapılacak bu tez çalışması, literatürdeki bu eksikliği bir nebze de olsa giderecektir.

Tezin ilk bölümünde, asıl konuya bir altyapı oluşturması bakımından Bizans ordusunun yabancı asker istihdamının geçmişine bir göz atmak mantıklı olacaktır. Çünkü yabancıların Bizans ordusundaki istihdamı Paleologoslar döneminden çok daha önce başlayarak, Roma askeri geleneğinin bir parçası olarak devam ettirilen bir husustur. Bizans'ın kuruluşundan beri devam ettirdiği yabancı asker istihdamının geçmişi ve tüm unsurları anlaşıldıktan sonra, ilk bölümün ikinci kısmında bu istihdamın önemli bir parçası olan Türklere geçiş yapılması uygun gözükmektedir. Böylece ikinci bölümden itibaren işlenmeye başlanacak olan Paleologoslar dönemindeki Türk asker istihdamına sağlam bir altyapı ile birlikte geçiş yapma imkanı doğacaktır.

Paleologoslar döneminde oldukça sık görülen yabancı askerlerin en kalabalık kısmını oluşturan Türklerin istihdamı incelenmeden önce, Paleologosların ordu yapısının bir analizinin yapılması gerekmektedir. Çünkü bu dönemin ordu yapısı ve askeri şartları anlaşılmadan, yabancı asker istihdamını doğuran koşullar belirlenemez. Bu koşullar belirlendikten ve Türk asker istihdamına geçildikten sonra, cevaplanması gereken birçok soru belirmektedir: Türklerin yabancı askerler arasındaki ve ordu içindeki konumu nedir? Türk askerler neden en kalabalık kitleyi oluşturmaktadır? Türkler ordu içinde hangi hizmetlerde bulunmuş ve hangi önemli olaylarda rol almıştır? Hangi bölgelerden gelmişler ve hangi Türk halkları Bizans hizmetine girmiştir? İşte tüm bu soruların cevapları, tezin ikinci kısmını oluşturacaktır.

Tüm bu soruların cevabı verildikten sonra, geriye Türk askerlerin bu resim içinde nasıl ve nerede görüldüğünü belirlemek kalmaktadır. Bunun için; Bizans ordusundaki Türklerin karakteristik özellikleri, savaş taktikleri ve teçhizatları gibi hususlar ile bu askerlerin detaylı bir tasviri yapılacaktır. Türk askerlerin Paleologoslar için ne anlam ifade ettiğini ve Bizans dünyasında ne derece yer edindiklerini anlamak için de; nasıl

finanse edildiklerini ve Bizans siyasetine nasıl etki ettiklerini anlamak gerekmektedir. Bu bağlamda istihdam edilen Türklerin Anadolu beylikleri ve Bizans arasındaki siyasi ilişkilere muhtemel etkilerini incelemek, Batı Anadolu'dan Bizans'a katılan askerlerin izini sürmek için son derece uygundur. Son olarak Türk askerlerin Bizans dünyasındaki yerini tam olarak belirleyebilmek için, Bizans'a olan etkilerini ve bıraktıkları izleri takip etmek gerekmektedir. Bu da onların Bizans toplumuna, yaşam biçimine, kültürüne ve en önemlisi orduya olan etkilerini incelemekle mümkün olacaktır.

1. BÖLÜM: BİZANS ORDUSUNDA PARALI/YABANCI ASKER İSTİHDAMININ TARİHSEL GEÇMİŞİ

Yabancı askerler her zaman Bizans ordusunun önemli bir parçası olmuş, hatta bazı dönemlerde ordunun neredeyse tamamı yabancılardan oluşmuştur. İmparatorluğun erken döneminde² I. Theodosius (379-392) ve Gratianus (375-383)'un Gotlarla müttefiklik kurması (381-382) ve Gotların kademeli olarak Trakya'ya yerleşip burada bir otonomi oluşturmaya başlamasıyla beraber Gotlar, federe³ birlikler olarak imparatorluk ordusunda yer almıştır. Aynı şekilde Mezopotamya, Mısır ve Sina'da bulunan Arap kabileleri de İmparatorluğun müttefiklerindendi ve federe birlikler olarak orduda yer alıyorlardı.⁴ I. Justinianus (527-565) dönemi tarihçisi Procopius, ünlü *magister militum*⁵ Belisarius'un 533'te Vandallara karşı Kuzey Afrika'ya yelken açan ordusunda barbar paralı askerlerin de olduğundan bahsetmektedir;⁶ büyük ihtimalle bu paralı askerlerin arasında Hunlar da yer almıştır. İmparator Mavrikios (582-602)'a ithaf edilen ve Bizans askeri tarihi için en önemli kaynaklardan biri olarak görülen *Strategikon* adlı askeri el kitabının 11. kısmında, İmparatorluğun karşılaştığı çeşitli halklardan detaylı olarak bahsedilmektedir.⁷ Bizans, bahsi geçen bu halklardan (Slavlar, Persler, Türkler,⁸ İskitler, Franklar, Normanlar) zaman zaman asker olarak faydalanmıştır ve *Strategikon*'da anlatılanlara bakıldığında 6-7. yüzyıllarda İmparatorluğun çok geniş bir yabancı asker yelpazesine sahip olduğu görülmektedir.

² Erken dönem genelde I. Konstantin'in 330 yılında İmparatorluğun merkezini Byzantion adlı kentin bulunduğu bölgeye taşınması ve burada bir "Yeni Roma" olarak Konstantinopolis'i kurmasıyla başlatılır. Çoğu tarihçi erken dönemi Herakleios'un 641'deki ölümüne kadar götürmektedir ancak bu dönem III. Leon (717-741)'un tahta çıkışıyla İsaurya Hanedanı'nın kurulmasına kadar genişletilebilir.

³ Federe birliklerin ismi *foederati* kelimesinden türemiştir. *Foederati* terimi ise Roma'nın birtakım vaatler karşılığında askeri yardım aldığı çeşitli milletler için kullanılmıştır.

⁴ Cécile Morisson, *Bizans Dünyası: Doğu Roma İmparatorluğu 330-641*, çev. Aslı Bilge, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014, s. 183-184.

⁵ Bizans ordusu başkomutanı. "Magister militum" unvanına sahip olan generallerin üzerinde askeri anlamda yalnızca İmparator yer alırdı. Bu unvan I. Konstantin döneminde oluşturulmuştur.

⁶ Procopius, *History of the Wars, Volume II: Books 3-4*, çev. H. B. Dewing, William Heinemann/G. P. Putnam's Sons, London, New York 1916, s. 103.

⁷ Anonim, *Strategikon*, (haz. George T. Dennis), çev. Volkan Atmaca, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2011, s. 152-167.

⁸ Kitapta Avarlar ve Hunlardan bahsediliyor.

Bizans'ın düşmanlarından asker olarak faydalanması, stratejik ve politik bir başarı olarak değerlendirilebilir. 10. yüzyıla gelindiğinde, Rus ve İskandinav kökenli Varg Muhafızları teşkil edilmiş⁹ ve bu seçkin birlik 14. yüzyıla kadar İmparatorun özel muhafız birliği olarak Bizans askeri teşkilatında çok önemli bir yer edinmiştir. 11. yüzyılda I. Aleksios Komnenos (1081-1118) tarafından kurulduğu düşünülen ve hristiyanlaştırılmış Türklerden oluşan Türkopoller de 14. yüzyıla kadar İmparatorluğa hizmet etmiş önemli yabancı askeri birliklerden biridir.¹⁰

Peki Bizans İmparatorluğu'nun her döneminde görülen paralı/yabancı asker istihdamını doğuran sebepler nelerdi ya da bu askerler hangi durumlarda ve koşullarda orduya dahil ediliyordu? İmparatorluk bu askerlere neden ihtiyaç duyuyordu? Bizans'ın bu askerleri orduya almasının motivasyonu ne idi? Bu soruların birden fazla yanıtı olduğu gibi, Bizans İmparatorluğu'nun bu askerlere ihtiyaç duymasının da birden fazla sebebi olduğu açıktır. Bizans ordusunda yabancı asker istihdamının öncelikli sebebi; devletin yerli asker yetiştirmede sıkıntı yaşadığı zamanlarda orduyu desteklemektir. İmparatorluk ordusunda yer alan yabancı askerlerin mevcudu dönemden döneme farklılık göstermiştir. Yabancı askerlerin orduda en yoğun olarak bulunduğu zamanlar; thema sisteminin kurulmasından önce Arap istilalarının yoğunlaştığı 7. yüzyıl başları ve devletin dört bir yandan toprak kayıpları yaşadığı ve buna bağlı olarak toprak sisteminin bozulduğu 11-15. yüzyıl arası dönemdir. Dolayısıyla İmparatorluk, toprak kayıplarına bağlı olarak yerli asker yetiştirmede yetersiz kaldığı zamanlarda yabancı askerlere ihtiyaç duymuştur. İmparatorluğun yabancı asker istihdam etmesinin bir başka sebebi ise, orduya düşman ordularıyla rekabet edebilecek niteliği kazandırma çabasıdır. Bizans ordusu, her ne kadar doğulu unsurlarla harmanlanmış bir ordu olsa da, özünde Antik Roma askeri mirasına sahip bir orduydı. Buna bağlı olarak, özellikle erken dönem Bizans ordusu piyade ağırlıklı, okçulukta yetersiz ve mobilite bakımından zayıf ve ağır

⁹ Georgios Theotokis, "Rus, Varangian and Frankish Mercenaries in the Service of the Byzantine Emperors (9th-11th C.): Numbers, Organisation and Battle Tactics in the Operational Theatres of Asia Minor and the Balkans", *Byzantina Symmeikta*, c. 22, National Hellenic Research Foundation, Athens 2012, s. 128. Vargler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Sena Özbay, *Bizans'a Giden Yolda Vargler (11. Yüzyıl)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2020.

¹⁰ Yusuf Ayönü, "Osmanlılardan Önce Rumeli'de Türkler (1305-1313)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. 21, s. 2, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İzmir 2006, s. 21.

bir orduydu. Dolayısıyla Bizans ordusu, zaman zaman Gotlar, Persler, Türkler ve Slavların sahip olduğu gibi hafif süvari ağırlıklı, okçulukta başarılı ve mobilitesi yüksek olan ordulara karşı zorlanmaktaydı.¹¹ Bizans, bunun önüne geçmek ve ordusunu düşman ordularıyla rekabet edebilecek seviyeye getirmek için de yabancı asker istihdam etmiştir. 9. yüzyıl civarında Hazar Hanlığı'ndan paralı asker ya da yardımcı birlik sıfatıyla alınan Fergana Türkleri buna bir örnektir.¹² Çünkü bu askerler atlı okçulukta çok yetenekli olan hafif süvari birliklerinden oluşmaktaydı.

Yabancı askerlerin Bizans ordusuna girişi de farklı yollarla gerçekleşiyordu. En sık rastlanan durum, yabancı askerlerin paralı asker şeklinde kiralınması ya da bazı devletlerle yapılan çeşitli anlaşmalar ve müttefiklik yollarıyla yardımcı birlikler olarak alınmasıdır. Örneğin 14. yüzyılda yardım amacıyla kiralanan Büyük Katalan Bölüğü, Bizans'ın kiraladığı paralı asker birlikleri arasında en meşhurlarındandır. Gerçi Katalanlar devlete yardım etmekten çok bir felakete sebep olmuş, İmparatorluk tarihinin en büyük krizlerinden birine sebep olacak olan bir isyana kalkışmışlardı.¹³ Yardımcı birlikler olarak da, Anna Komnena'nın meşhur *Alexiad*'ında bahsettiği; III. Nikiforos Botaneiates (1078-1081)'in isyancı generaller Nikiforos Bryennios ve Nikiforos Basilakis ile olan mücadelesi için Anadolu Selçuklu hükümdarı Kutalmışoğlu Süleyman Şah'tan yardımcı kuvvet göndermesini talep etmesi örnek gösterilebilir.¹⁴ Bazı durumlarda da İmparatorluk, kendi topraklarını taciz eden çeşitli halkları anlaşma ve iskan yoluyla ordusuna almıştır. Yukarıda bahsi geçen Gotlar ya da 10-11. yüzyıllardaki Bizans-Peçenek münasebetleri buna iyi bir örnektir. Bazen de yabancı askerler İmparatorluğun ayağına geliyor ve orduya gönüllü sıfatıyla yazılıyordu. Görüldüğü gibi ufak gönüllü gruplardan Katalan Bölüğü gibi büyük paralı asker gruplarına kadar birçok yabancı asker Bizans tarihi boyunca ordu hizmetine girmiştir.

¹¹ Bu durumun en önemli ve belki de Doğu Roma için en acı örneklerinden biri, Gotlara karşı çok ağır bir yenilgi alınan Hadrianopolis Savaşı (378)'dir. Bu savaş hakkında detaylı bilgi için bkz: Simon MacDowall, *Adrianople AD 378: The Goths Crush Rome's Legions*, Osprey Publishing, Oxford 2001.

¹² David Nicolle, *Doğu Roma Orduları M.S. 306-886*, çev. Buket Bayrı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 45.

¹³ Işın Demirkent, "Fetih Öncesinde Bizans'ın Siyasî Durumu", *Bizans Tarihi Yazıları*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 66.

¹⁴ Anna Komnena, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2021, s. 26.

Buraya kadar Bizans ordusundaki yeri, önemi ve koşullarından bahsedilen yabancı asker istihdamının aslında epey uzun bir geçmişi vardır. Öyle ki; Roma dönemine kadar uzanan bu gelenek *thema* sisteminin etkili olduğu dönem hariç hemen her dönem Bizans ordusunda yaygın bir şekilde görülmüştür. Paleologoslar dönemine kadar farklı dönemlerde Bizans’a komşu olan Türkler de aynı şekilde Bizans ordusunda çeşitli düzeylerde askerlik hizmeti vermişlerdir. Bu noktada, Paleologoslar döneminde Bizans ordusundaki Türk varlığını anlamak için Bizans’ın yabancı asker istihdamının tarihsel geçmişine bir göz atmak faydalı olacaktır.

1.1. PALEOLOGOSLAR DÖNEMİNE KADAR BİZANS ORDUSUNDA PARALI/YABANCI ASKERLER

Bizans İmparatorluğu’nun askeri geleneğini miras olarak aldığı Roma İmparatorluğu’nun ordusunun asıl gücü, çoğunluğunu ağır zırhlı piyadelerin oluşturduğu lejyon birlikleriydi. Cumhuriyet döneminde süvari sınıfı da Roma ve İtalya’nın seçkin gençlerinden oluşturuluyordu.¹⁵ Fakat Roma, hiç bir zaman süvari ağırlıklı bir orduya sahip olmamış ve atlı asker geleneğinden uzak bir yapıda kalmıştı. Zaten İtalya’da at yetiştiriciliği zayıf olduğundan, atlar İspanya ve Kapadokya gibi Roma’ya uzak bölgelerden getiriliyordu.¹⁶ Dolayısıyla Roma ordusunun yerli süvari birlikleri pek etkili birlikler değildi. Aynı durum okçuluk için de geçerliydi. Bu yüzden Roma ordusunun seçkin lejyon birliklerinin yanında, ordunun okçu ve süvari ihtiyacının karşılanması amacıyla istihdam edilen ve Roma vatandaşı olmayan yabancı unsurlardan oluşan *auxilia* birlikleri de bulunuyordu. Kelime anlamı “destek” olan *auxilia* terimi, Roma ordusundaki yardımcı birlikleri ifade ediyordu. Bu yardımcı birlikler, ilk Roma İmparatoru olan Augustus (M.Ö. 27 - M.S. 14) döneminde yapılan askeri reformlar sonucu oluşturulmuştu ve yurttaşlık statüsüne erişmemiş eyaletlerden seçilen yabancı askerlerden meydana gelmekteydi. Roma İmparatorluğu, kendisine yararlı olabilecek her türlü unsuru bünyesine katma eğilimindeydi; dolayısıyla komşu barbar kabilelerinin

¹⁵ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu’nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi I*, çev. Asım Baltacıgil, İndie Yayınları, İstanbul 2019, s. 41.

¹⁶ Gibbon, *a.g.e.*, s. 41.

en iyi savaşçıları ordu bünyesine katılarak, İmparatorluk için tehlikeli olabilecek bu askerlerin yararlı birer savaşçıya dönüştürülmesi sağlanmış oluyordu.¹⁷ Bu yurttaş olmayan yabancı askerler, Roma ile bir sözleşme imzalayarak ordu hizmetine giriyor ve 25 yıl hizmet vermeleri sonucunda yurttaşlık alabiliyorlardı. Genel olarak üç sınıfa ayrılırlardı; *alae* adı verilen süvariler, *cohortes peditatae* adı verilen piyadeler ve *cohortes equitatae* olarak adlandırılan karma birlikler.¹⁸ Auxilia birlikleri Roma'nın komşusu olan birçok barbar kavimden seçilmekle birlikte tarih boyunca ağırlıklı olarak Gotlar, Keltler ve Hunlardan oluşmuştur. Bu birlikler iyi manevra kabiliyetine ve yüksek mobiliteye sahipti; dolayısıyla teçhizatları da buna uygun olarak Roma lejyonlarından daha farklı ve daha hafif bir nitelikteydi.¹⁹

Roma ordusundaki yardımcı birliklerin sayısı ihtiyaca göre değişiklik gösterse de, genelde lejyonların sayısına yakın oluyordu.²⁰ İmparatorluğun yabancılardan oluşan bu yardımcı birlikleri lejyonların sayısına denk olacak şekilde istihdam etmesinin sebebi, ordudaki piyade, okçu ve süvari birliklerinin dengesini sağlamak ve hem sayı hem de asker kalitesi anlamında bir denge oluşturmak olabilirdi. Dolayısıyla yabancı askerlerin, özellikle auxilia birliklerinin Roma ordusu içindeki durumu göze alındığında, cumhuriyet sonrası erken imparatorluk döneminden itibaren Roma İmparatorluğu'nun önemli bir parçası olduklarını söylemek mümkündür.

Doğu Roma İmparatorluğu'nda da auxilia birlikleri kullanılmaya devam etmiştir. Batı Roma İmparatorluğu'nun Gallaecia (Galiçya)²¹ eyaletindeki Aquae Flaviae şehrinin piskoposu olan Hydatius, Doğu Roma İmparatoru Marcianus (450-457)'un, 452'de İtalya'yı yağmalayan Hunlara karşı Aetius liderliğindeki auxilia birliklerini gönderdiğinden ve bu birliklerin Hunları yenilgiye uğrattığından kroniğinde

¹⁷ Gibbon, *a.g.e.*, s. 42.

¹⁸ Pat Southern, Karen R. Dixon, *The Late Roman Army*, Routledge, New York 2014, ss. 6.

¹⁹ Auxilia birliklerinin teçhizatları için bkz: Michael Simkins, *The Roman Army from Hadrian to Constantine*, Osprey Publishing, Oxford 1979, s. 25-39.

²⁰ Gibbon, *a.g.e.*, s. 42.

²¹ Burada bahsedilen Galiçya bölgesi İspanya'da yer almaktadır. Doğu Avrupa'da Polonya ve Ukrayna sınırları arasındaki tarihi bölge olan Galiçya ile karıştırılmamalıdır.

bahsetmektedir.²² Auxilia birliklerinin ordu içindeki önemini devam ettirmesi, yabancı unsurların erken Bizans ordusundaki etkisinin devam etmesini sağlamıştır. Zaten paralı askerliğe de 4. yüzyıldan itibaren Doğu Roma ordusunda sık sık rastlanılması sonucu, ordunun “barbarlaşması” söz konusu olmuştur.

Peki Doğu Roma ordusunun “barbarlaşması” ne demektir? Bilindiği gibi Antik Yunan dönemine dayanan “barbar” ifadesi, Yunanca konuşmayan ve Yunan olmayan halklar için kullanılırdı. Bu ifade Romalılar tarafından da, Romalı veya Roma vatandaşı olmayan halkları belirtmek için kullanılmıştır. Dolayısıyla Roma İmparatorluğu’ndan Bizans İmparatorluğu’na uzanan süreçte “barbar” ifadesi, Greko-Romen bağlamda bu şekilde kullanılmış ve Doğu Roma ordusundaki yabancı unsurların çoğalması, ordunun “barbarlaşması” şeklinde ifade edilmiştir.

Erken dönem Doğu Roma ordusunda yer alan en yetenekli ve dikkat çekici barbar gruplar Cermenler ve İliryalılardı.²³ Hun akınlarından kaçan ya da onlarla beraber Doğu Roma dünyasına gelen Cermenler, Ostrogotlar, Vizigotlar ve Slavlar İmparatorluk bünyesine giriyordu. Bu ya savaşarak, ya da barışçıl yollarla gerçekleşmekteydi. Bu grupların çok büyük bir bölümü İmparatorluk tarafından Anadolu ve Balkanların çeşitli bölgelerine yerleştirilmek suretiyle iskan ediliyordu. Bu barbar kavimlerin savaşçılık kabiliyetleri, İmparatorluk açısından faydalı oluyordu. Bu şekilde 4. yüzyıldan itibaren hem ordudaki yabancı unsurlar artmaya başlamış, hem de bu kavimler gittikleri bölgelerin yerli unsurları üzerinde etkiler bırakmaya başlamıştı. Örneğin; Anadolu’nun yerli halkı üzerinde Got, Türk ve Slav unsurları etkili olmaya başlamıştı.²⁴ Zamanla bu barbar kabilelerin şefleri, İmparatorluğun subay sınıfı içerisinde kendilerine yer bulmaya başladı. Devlet bu şeflere unvanlar ve çeşitli görevler vererek kendilerini ve

²² Hydatius, *The Chronicle of Hydatius and the Consularia Constantinopolitana: Two Contemporary Accounts of the Final Years of the Roman Empire*, çev. R. W. Burgess, Clarendon Press, Oxford 1993, s. 103.

²³ M. Murat Baskıcı, *Bizans Döneminde Anadolu: İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2016, s. 87.

²⁴ Işın Demirkent, “1071 Malazgirt Savaşı’na Kadar Bizans’ın Askerî ve Siyasî Durumu”, *Bizans Tarihi Yazıları*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 5.

askerlerini ordu hizmetine almaya başlayınca, ordu içerisinde yabancı uyruklu paralı askerlerin sayısı oldukça artmış oldu. Bu askerler devletin ihtiyacını karşılıyordu, ancak paralı askerlik oldukça maliyetli bir iş olduğundan, İmparatorluk bazen bu askerlerin ücretlerini ödemekte zorlanıyordu. Üstelik bu askerler her zaman yeterli sayıda sağlanamıyor, aidiyet duygusuna sahip olmadıklarından dolayı da devlete bağlılıkla savaşıyorlardı.²⁵ Bu gibi durumlar, devlet ve ordu içinde birtakım sorunlara yol açmaktaydı. Ayrıca Romalı yazar Flavius Vegetius Renatus, I. Theodosius'a adadığı düşünülen *De re militari* (Askerliğe dair) adlı eserinde; yardımcı birliklerin savaşlara farklı bölgelerden ve farklı mevcutlarda götürüldüğü ve bu birliklerin arasında tanışıklık olmaması, farklı taktiklere ve düşünüş tarzlarına sahip olmaları gibi durumlardan dolayı ordu içerisinde disiplin sıkıntıları yaratabileceklerinden bahsetmektedir. Bu birliklerin arasında savaş öncesi yaşanabilecek anlaşmazlıkların, İmparatorluğu zafere daha yavaş götürebileceğinden bahseden Flavius Vegetius Renatus, bu birliklerin günlük talimlere tabi tutulması halinde ise orduya büyük fayda sağlayabileceğini de belirtmiştir.²⁶ Dolayısıyla yabancı askerlerin Romalılara faydası olduğu gibi zararları da vardı.

I. Theodosius'un ölümünden (395) sonra kesin olarak ikiye bölünen Roma İmparatorluğu'nun Batı kısmı, 5. yüzyıl boyunca süren barbar istilaları sonucu 476 yılında Batı'nın son İmparatoru olan Romulus Augustus'un Odoacer²⁷ tarafından tahttan indirilmesiyle yıkılmıştır.²⁸ Üstelik Romulus Augustus'u, Batı Roma'nın kendi federe birliklerinden olan Cermenler tahttan indirmiştir.²⁹ Böylece Roma ordusunda yıllar boyunca hizmet veren barbar halklar, Batı Roma'nın çöküşünü hazırlamıştır. Doğu Roma ise 5. yüzyılda yaşanan krizlere ve zor günlere rağmen bu çöküşten sağ çıkmayı başarmış ve tarih sahnesinde yaklaşık bin yıl kadar daha kalmayı başarmıştır. Çöküşten kurtulmak için somut adımlar atan İmparatorlardan biri Anastasius (491-518)'tur. Anastasius'un 498 yılında yapmış olduğu mali reformların bir parçası olarak askerlerin

²⁵ Baskıcı, *a.g.e.*, s. 87.

²⁶ Flavius Vegetius Renatus, *Roma Savaş Sanatı*, çev. Samet Özgüler, Kutsi Aybars Çetinalp, Kronik Kitap, İstanbul 2021, s. 57.

²⁷ Ostrogot kökenli olduğu düşünülen ünlü barbar şef. Odoacer, Batı Roma'nın yıkılışıyla İtalya Kralı olarak tüm İtalya'ya hükmetmiştir (476-493).

²⁸ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi III*, çev. Asım Baltacıgil, İndie Yayınları, İstanbul 2019, ss. 408-409.

²⁹ Nicolle, *a.g.e.*, s. 16.

erzak, üniforma ve silah gibi ihtiyaç duydukları her şeyi satın almalarına izin veren nakit ödenekler sağlanmış ve ordu çok sayıda yerli gönüllüyü cezbetmeye başlamıştı. Böylece ordudaki barbar paralı askerlere duyulan ihtiyaç 6. yüzyıla geçilirken az da olsa azalmıştır.³⁰

5. yüzyıldan 6. yüzyıla geçerken Doğu Roma, Romalı kimliğini de muhafaza ederek, doğulu unsurlarla harmanlanmış bir Yunan kimliğine bürünmeye ve geçiş döneminin sonlarına yaklaştıkça bizim “Bizans” olarak bildiğimiz imparatorluğa evrilmeye başlamıştır. Bu evrilme, devletin her alanına yansımıştır. Örneğin Bizans İmparatorları, Roma İmparatorlarına kıyasla çok daha otoriter, kutsi ve mutlak güç sahibi olmuşlardır. Bu durum doğu zihniyetinin ve devlet anlayışının Roma devlet yapısına olan etkisinin bir sonucu olarak görülmektedir. Bizans İmparatorluğu’nun bu geçiş döneminin en önemli yılları, 527-565 yılları arasında tahtta kalan I. Justinianus’un saltanatıdır. Bu dönem, Bizans’ın çöküşten kurtulması olarak da değerlendirilmektedir. I. Justinianus devrini bu kadar önemli kılan, onun devletin birçok alanında yaptığı reform ve restorasyonlardır. I. Justinianus, 529-533 yılları arasında hukukçu Tribonianus’un yardımıyla *Corpus Iuris Civilis* adlı bir hukuk külliyatı hazırlatmış ve bununla Antik Roma hukukunu canlandırmak istemiştir. Bu hukuk derlemesi, hala hukuk dili olan ancak artık neredeyse hiç kullanılmayan Latince dilinde hazırlanmıştı.³¹ Bu durum, İmparatorluğun Romalı kimliğine bağlı kaldığını ancak Yunan ve doğu etkileriyle şekil değiştirmeye başladığını göstermektedir. Örneğin; I. Justinianus’un mimari restorasyon çalışmaları doğrultusunda, Ayasofya’nın restorasyonu da dahil olmak üzere birçok kilise ve su kemeri inşa edilmiştir ve bu mimari yapılarda Doğu Ortodoks mimarisinin etkileri görülmektedir. Başkent Konstantinopolis de, I. Konstantin’in zamanından beri iyice Helenleşmiş durumdadır.³² I. Justinianus, Yunan ve doğu etkisiyle şekil değiştiren ancak Romalı kimliğini de muhafaza eden bir devletin İmparatoru olarak tüm bu restorasyon çalışmalarının, yani Roma İmparatorluğu’nu diriltme amacının ışığında, özellikle *magister militum* Belisarius liderliğinde İtalya, İspanya ve Kuzey Afrika’ya

³⁰ Warren Treadgold, *Byzantium and Its Army, 284-1081*, Stanford University Press, Stanford 1995, s. 14-15.

³¹ John Julius Norwich, *Bizans I: Erken Dönem (MS 323-802)*, çev. Hamide Koyukan, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2013, s. 164.

³² Norwich, *a.g.e.*, s. 164, 167.

birçok sefer düzenlemiştir. Bu seferlerinde başarılı olan ve devletin sınırlarını oldukça genişleten I. Justinianus'un askeri alandaki bu başarısı da, Bizans ordusunu yeniden eski gücüne kavuşturmasıyla mümkün olmuştur.

I. Justinianus döneminde Bizans ordusunun büyük bir kısmı paralı askerlerden oluşmaktaydı. Bunun sebebi, bir zamanlar klasik Roma ordusunun temelini oluşturan şehirli sınıfın azalması ya da ortadan kalkmasıdır. Ancak bu duruma rağmen I. Justinianus; düzenli, etkili ve iyi teçhizatlı bir ordu oluşturmayı başarmıştır. Ticareti ve zanaatı ilerleten ekonomik politikalarıyla Bizans'ın ekonomisini canlandıran I. Justinianus,³³ iyileşen ekonomi sayesinde ordusunun finansmanını özellikle paralı askerler nezdinde başarılı bir şekilde sağlayabilmiştir. Bu dönemde *foederatus*, yani federe birlikleri, barbarların toplu olarak askere yazılmasından çok, bireysel barbar gönüllülerinden ve yerli unsurlardan oluşmaya başlamıştı.³⁴ Federe birliklerin içine yerli askerlerin de dahil olmaya başlaması, önceden yabancı ağırlıklı olan bu birliklerin niteliğini de değiştirmeye başlamıştır. Ancak yerli askerler büyük çoğunlukla garnizon birliklerini oluştururken, seyyar orduların büyük bir kısmını ise yine yabancı askerler oluşturmaktaydı. Seyyar kuvvetler hafif *foederatus* süvarileri ile ağır *cataphractus* süvarilerinden meydana gelmekteydi. *Hippotoksotai* adı verilen atlı okçular ise ordunun en seçkin birimlerindendi ve atlı okçulukta usta olan Türk ve Gotlar gibi halklardan seçilirlerdi.³⁵ Özellikle *cataphractus* ve *hippotoksotai* birlikleri, Bizans ordusundaki doğulu etkileri gözler önüne sermektedir. Yeni askeri yapılanmanın temelinde ise *comitatus* adı verilen “şahsi ordu” yer almaktaydı. I. Justinianus döneminin ünlü komutanları Belisarius ve Narses gibi generaller, devletten çok kendilerine bağlı olan şahsi ordular toplamışlardır ve bu ordular komutanlarının üstün generallik becerileriyle birlikte oldukça başarılı olmuştur.³⁶ Güçlü ordusu sayesinde I. Justinianus, batıda kaybedilen toprakların bir kısmını geri almayı başarmıştır. Bu büyük askeri başarıları sağlayan ordunun önemli bir kısmını da yabancı askerler oluşturmuştur.

³³ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara 2017, s. 68.

³⁴ Nicolle, *a.g.e.*, s. 17.

³⁵ Nicolle, *a.g.e.*, s. 17.

³⁶ Nicolle, *a.g.e.*, s. 17-18.

Ostrogorsky'nin belirttiği gibi, “Justinianus’un devleti muazzam bir kuvvet potansiyeli göstermiştir”.³⁷

I. Justinianus’un 565 yılındaki ölümünden sonra, onun restore ettiği İmparatorluk tekrar zor günler geçirmeye başladı. Doğuda Perslerin, Balkanlarda Avar ve Slavların, batıda ise Lombardlar ve Vizigotların istilaları ile tekrar zayıflamaya başlayan Bizans İmparatorluğu, I. Justinianus’un halefleri arasında en dikkat çekici İmparator olarak görülen Mavrikios’un döneminde biraz istikrar kazanabilmiştir. Mavrikios aynı zamanda kabiliyetli bir komutan ve etkileyici bir liderdi. Onun döneminde askeri alanda birtakım yenilikler yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi Kartaca ve Ravenna Eksarhlık’larının kurulmasıdır. Bu bölgeleri “eksarh” adı verilen ve askeri meziyetlere sahip olan valiler yönetiyordu. Böylece klasik Roma geleneğinden farklı olarak sivil otorite ile askeri otorite aynı çatı altında toplanmıştır. Bu sistem, 7. yüzyılda kurulacak olan *thema* sisteminin de temelini oluşturmuştur.³⁸

Mavrikios döneminde orduda yapılan yeniliklerden birisi de *Optimates* birliğinin kurulmasıdır. Bu birlikte yer alan askerlerin ataları, büyük ihtimalle 4. yüzyılda Batı Anadolu’da iskan edilen *Gothogreaci*³⁹ adlı esirlerdi.⁴⁰ Bu birliğin tesis edilmesiyle ordudaki yerli birliklerin artırılması ve yabancı askerlere olan bağımlılığın azaltılmasının hedeflendiği düşünülebilir. Zaten dönemin ordusunu en iyi şekilde aktaran *Strategikon* incelendiğinde, orduda yaygın olan paralı askerlik sisteminin kaldırılması ve köylülerden oluşan bir ordu kurulması şeklinde önerilerin olduğu görülmektedir. Ancak yine *Strategikon*’a bakıldığında, yabancı askerlerin Mavrikios döneminde önemini koruduğu anlaşılmaktadır. Buna göre yabancı askerler; ordunun hücum ve destek hatlarında konuşlandırılmalı, özellikle pusu ve keşif birlikleri olarak görevlendirilmelidirler. Özellikle her *Optimates* ve *Feoderati* tagmasına casus ve keşif

³⁷ Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 72.

³⁸ Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi*, çev. Esra Ermert, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019, s. 168-169.

³⁹ “Yunan Gotlar” anlamına gelir. Esir olarak Anadolu’da iskan edildikten sonra Yunan etkisinde kalarak Yunanlaşmaya başladıklarından bu isim takılmış olabilir.

⁴⁰ Nicolle, *a.g.e.*, s. 22.

birlikleri atanmalıdır.⁴¹ Bu anlatılanlara bakıldığında, yerli asker teşviklerine ve icraatlarına rağmen yabancı askerlerin ordudaki ağırlığını ve önemini koruduğu görülmektedir.

6. yüzyıl sonu itibarıyla Cermenler, Bizans ordusundaki yabancı asker varlığının büyük bir kısmını oluşturmaya devam ediyorlardı. Gotlar, Bizans'a seçkin ağır süvariler temin ediyordu ve 6. yüzyıl sonu ile 7. yüzyıl başında Bithynia bölgesinde bulunan *optimates* birliğine birçok Got askeri yazılmıştı. Ayrıca Ege kıyılarının çeşitli yerlerindeki askeri kolonilerde iskan edilen birçok Got da vardı. Bazı Ostrogot askerleri ise yaya okçu olarak hizmet veriyordu. Bu Gotların yerel etkileri de olmuştu. Örneğin bazı Gotlar, Rusya'nın bozkırlarından gelen Alan göçebeleriyle karışarak Tuna deltasında askeri bir aristokrasinin oluşmasını sağlamıştı. Tuna'nın kuzeyinde bulunan çeşitli Cermen halklarından da asker alınmıştı; hatta bunlardan oluşan yaklaşık 15.000 kişilik bir birlik oluşturulmuş ve İmparator II. Tiberius (574-582)'a ithafen bu birliğe *Tiberani* adı verilmişti. Gotlar, Lombardlar, Svablar ve Herullar gibi Cermen halklarından başka Sudanlılar, Araplar, Hunlar, Bulgarlar, savaş esiri olan Sasaniler, Berberiler ve Ermeniler de bu dönemlerde Bizans ordusunda askerlik yapan yabancılarıydı. Özellikle Mavrikios döneminde Anadolu'dan göç eden bazı Gotların orduda boşluk yaratmasından dolayı Ermeni paralı askerler ön plana çıkmaya başlamıştır.⁴²

İmparatorluğun kurulduğu yıllardan beri orduda çok büyük ağırlığı bulunan yabancı/paralı askerlerin önemi ve onlara olan ihtiyaç, 7. yüzyılda azalmaya başlamış ve orduda yerli askerler ön plana çıkmıştır. Bunun sebebi, 7. yüzyılda *thema* adı verilen yeni bir toprak sistemi oluşturulması ve bu sistemin sunduğu askeri imkanlardır. *Thema* sisteminin kurulmasına dair net bir tarih verilmesi doğru değildir; ancak birçok tarihçi ilk *themaların* İmparator Herakleios döneminde (610-641) kurulduğunu düşünmektedir. Bu yeni toprak sistemi ilk olarak Arap istilalarının yoğun olduğu Anadolu topraklarında denenmiş, bu kapsamda Anadolu'daki eyaletler yeniden düzenlenerek *thema* adı verilen

⁴¹ *Strategikon*, s. 49-55.

⁴² Nicolle, *a.g.e.*, s. 25, 36.

bölgelere ayrılmıştır. Her bir *themanın* yönetiminden ise *strategos* adı verilen askeri idareciler sorumlu olmuştur. *Thema* sisteminin idari niteliğinin yanında askeri bir niteliğe de sahip olmasının sebebi; *stratiotes* adı verilen ve *strategos*ların idaresi altında bulunan köylü/çiftçi sınıftır. Bu insanlar normal zamanlarda topraklarıyla ilgilenir ve toprağı ekip ürün elde ederek ekonomiye katkı sağlardı. Ancak savaş zamanlarında *stratiotes*, kendi bulunduğu *themanın* idarecisi olan *strategosun* komutası altında orduya katılırdı. Bundan dolayı *stratiotes* ‘asker-köylü’ benzetmesi yapmak mantıklı olacaktır. Böylece İmparatorluk, yeni toprak sistemiyle birlikte çok rahat bir şekilde yerli asker toplayabiliyordu. Üstelik *thema* sistemi oldukça başarılı oldu ve hem ordunun insan gücü problemi çözüldü, hem de Arap istilalarına karşı etkili bir direniş gösterildi. Yeni toprak sisteminin Anadolu’da elde ettiği başarının ardından Herakleios’un halefleri bu sistemi geliştirmiş, yeni *themalar* oluşturulmuş ve Balkanlarda da bu sistem kurulmuştur. *Thema* sistemi, geç Roma askeri ve idari yapısından, Bizans askeri ve idari yapısına bir geçişi temsil etmektedir ve bu sistemle birlikte İmparatorluk “askerileşmeye” başlamıştır.⁴³

Thema sistemiyle birlikte ordudaki ağırlıkları azalan paralı/yabancı askerler, daha farklı hizmetlerde bulunmaya başlamışlardır. İmparator Herakleios devrinde *thema* bölgelerine ve sınırlara yerleştirilen orduların önemli bir kısmını, İmparatorluğun yabancı halkların yoğun olduğu bölgelerinden ya da Hazarlara bağlı olan Kafkasya’dan toplanan yabancı askerler oluşturmuştur. Ayrıca bu yabancı uyruklu askerler, Herakleios’un yaptığı toprak reformlarından faydalananarak Anadolu’da toprak sahibi olmaya başlamış ve yerli ahalinin içine karışmıştır.⁴⁴ Bu durum, 7. yüzyılda yabancı askerlerin seyyar ordu özelliğinden yerleşik ordu özelliğine geçiş olduğunu göstermektedir. Zaten seferlere katılan ve Bizans ordusunun büyük kısmını oluşturan seyyar ordular, 7. yüzyılda çoğunlukla *thema* askerlerinden meydana gelmekteydi. Herakleios’un ordusunun çekirdeğini, Pontus ve Isauria bölgelerinin⁴⁵ yerli ahalisi oluşturuyor, ordunun saflarında ise az sayıda Kafkasyalı Ermeni ve Gürcüler

⁴³ Murat Keçiş, Cüneyt Güneş, “Bizansın Anadolu’daki Yeni Düzeni: Thema Sistemi’nin Ortaya Çıkışı ve Problemler”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, c. 19, s. 43, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2018, s. 102.

⁴⁴ Demirkent, *a.g.m.*, s. 5.

⁴⁵ Pontus Doğu Karadeniz bölgesini, Isauria ise Konya ve civarını belirten bölge isimleridir.

bulunuyordu. Herakleios'un haleflerinin dönemlerinde de bu durum geçerli oldu ve 7. yüzyıldan 8. yüzyıla geçerken Bizans ordusundaki yabancı asker sayısı hiç olmadığı kadar azalmış bulunmaktaydı.⁴⁶

7. yüzyılda yabancı askerlerin sayısı azalsa da, Bizans ordusunda önemli işler görmeye devam etmişlerdir. Örneğin Müslümanlarla yapılan çatışmaların ilk zamanlarında, Merdeliler adlı grup önemli roller oynayarak ön plana çıkmıştır. Özellikle gerilla taktikleriyle Müslümanlar karşısında önemli bir direniş gösteren Merdelilerin kökeni hakkında tartışmalar mevcuttur. Suriye'nin dağlık bölgelerinden gelen Merdeliler, büyük ihtimalle uzun zamandır bu bölgelerde yaşayan Arap kökenli hristiyan bir halk olmalıdır. Ancak bazı görüşlere göre Merdeliler, geç Roma ve erken Bizans dönemlerinde (3-4. yüzyıllar) yapılan askeri reformlar sonucu oluşturulan ve sınır bölgelerine yerleştirilen *limitanei* birliklerinin soyundan gelmektedir. Ayrıca söz konusu direnişi kendi iradeleriyle mi yaptıkları yoksa İmparatorun emirleriyle mi gerçekleştirdikleri bilinmemektedir; ancak Bizans için oldukça işe yaradıkları açıktır.⁴⁷

Thema sistemiyle birlikte askeri birlikler de yeniden düzenlenmiş ve bu amaçla 760'lı yıllarda, V. Konstantinos döneminde (741-775) *tagma*⁴⁸ ya da *tagmata* denilen seçkin askeri birlikler kurulmuştur. *Tagma* birlikleri kısa süre içerisinde İmparatorluğun askeri seferlerindeki amaçları doğrultusunda elit saha birliklerine dönüşmüştür. Bu birlikler, hem normal hem de yarı zamanlı olarak faaliyet gösteren taşra birliklerinden daha iyi bir disipline sahipti. *Tagmaların* oluşturulması, devletin askeri seferler sırasında belirli bir süre boyunca hizmet edecek hem yerli hem de paralı/yabancı askerlerden oluşan özel birlikler kurması eğilimindeki ilk adım sayılabilir.⁴⁹ 8. yüzyıldan sonra Bizans İmparatorluğu'nda *tagma* birlikleri gibi seçkin yabancı asker birlikleri ve alayları kurulmuştur. Dolayısıyla *tagmaların* teşkil edilmesi Bizans ordusu için oldukça önemli

⁴⁶ Nicolle, *a.g.e.*, s. 36.

⁴⁷ Nicolle, *a.g.e.*, s. 36.

⁴⁸ *Tagmalar* tabur ya da alay büyüklüğündeki birliklerdir. Bu birliklerin kurulması ile *thema* düzenlemeleri yakın ilişki içerisinde ve *tagma* birlikleri Bizans ordusunun çekirdeğini oluşturmuştur.

⁴⁹ John Haldon, *Byzantium at War*, Osprey Publishing, Oxford 2002, s. 40.

bir hadisedir. Üstelik yerli askerler gibi yabancı askerler de *tagmalara* yerleştirilmiştir. Örneğin barbar federe birlikleri eyalet *tagma* birlikleri olarak iskan edilmiş⁵⁰ ve bu durum yabancı askerlerin imparatorluk ordusunda hala hatırı sayılır şekilde yer aldığını göstermiştir.

9. yüzyıla gelindiğinde Bizans İmparatorluğu bir dizi karışıklık ve kaos dönemlerinden geçmiş bulunuyordu. III. Leon (717-741) devrinde 726 yılında başlayan “ikonoklastik dönem”⁵¹ ve bunun yarattığı iç karışıklıklar, 8-9. yüzyıllarda hem doğuda hem de batıda Araplar, Slavlar ve Bulgarlar ile yapılan uzun ve yıpratıcı savaşlar⁵² devleti zor durumda bırakmıştı. Bu sıkıntılı yılların ardından devletin sınırlarında birtakım değişiklikler olmuş, *thema* sistemi bozulmaya başlamış ve insan gücünün azalmasıyla ordudaki asker sayısı azalmıştır. Tüm bunların bir sonucu olarak, orduda paralı ve yabancı askerler tekrar yoğun bir şekilde istihdam edilmeye başlamıştır. Bizans’ın askeri gücü o denli azalmıştı ki; İmparator Theofilos (829-842), orduya gönüllü olarak katılmaları için Venedikli ve Frank askerlere yalvarmıştı.⁵³ Yine Theofilos döneminde sarayda bulunan ve muhtemelen bir ticaret antlaşmasının görüşmelerini yürüten Rus elçi heyeti ile birlikte İsveçli-Rus askerler de Konstantinopolis’e gelmişler ve Bizans hizmetinde yer almışlardı.⁵⁴ Üstelik 10. yüzyılın ikinci yarısından sonra bölgesel ya da *themalardaki* milisler, imparatorluğun 950’lerden beri yürüttüğü türden bir saldırı savaşına daha uygun olan tam zamanlı, bölgesel olarak görevlendirilmiş *tagmata* lehine ihmal edilmişti; askeri bütçedeki indirimler de yabancı paralı asker birliklerine daha fazla bağımlılığı teşvik ediyordu.⁵⁵ Ayrıca 9-10. yüzyıllarda Ermeniler orduda öyle bir

⁵⁰ Nicolle, *a.g.e.*, s. 37.

⁵¹ “İkonoklastik dönem” olarak adlandırılan dönem; devletin “ikonoklazm”, yani tasvir karşıtlığı ile ilgili dini tartışmalar ile çalkalandığı ve yaklaşık 100 yıl boyunca devam eden zaman dilimini ifade etmektedir. Bu tartışmalar III. Leon’un tasvir karşıtı politikaları ile başlamış ve kendinden sonra gelen hükümdarların dönemlerinde de şiddetle devam etmiştir. Bu şiddetli tartışmalar ve iç karışıklıklar III. Mihail (842-867) devrinde 843’te toplanan konsilin ikonoklazmı lağvetmesi ile son bulmuştur.

⁵² Alexander A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Tevabil Alkaç, Alfa Yayınları, İstanbul 2017, s. 317-327.

⁵³ Nicolle, *a.g.e.*, s. 37.

⁵⁴ Theotokis, *a.g.m.*, s. 128-129.

⁵⁵ Haldon, *a.g.e.*, s. 45.

konuma gelmişlerdi ki; imparatorluk ordusunun en az %25'i Ermeni askerlerden oluşuyordu.⁵⁶

9. yüzyılda İmparatorluk için çok önemli olan yabancı muhafız birliklerinin kurulmasına dair ilk somut adım atılmıştı. Muhtemelen ya II. Mihail (820-829) ya da III. Mihail (842-867) döneminde teşkil edilen ve *hetaeria* adı verilen muhafız birlikleri yabancı askerlerden oluşmaktaydı. Bu muhafız birlikleri *hetaeriarch*, yani “muhafızbaşı” denilen bir subayın emri altında “Büyük Hetaeria”, “Orta Hetaeria” ve “Üçüncü Hetaeria” adlı gruplar halinde organize olmuşlardı. Theofilos’un en gözde muhafız birliği, muhtemelen Müslüman asıllı olan siyahi askerlerdi.⁵⁷

Bizans tarihinde kurulan belki de en etkili ve seçkin muhafız birliği, 988’de İskandinav-Rus kökenli askerlerden teşkil edilen Vareg Muhafızlarıdır. İskandinav “Rus”lar ile Bizans’ın ilk münasebetleri, Rusların 860’ta Konstantinopolis’e düzenledikleri başarısız bir kuşatmaya dayanmaktadır.⁵⁸ Bu başarısız kuşatmanın ardından Rusların İmparator III. Mihail ile yaptıkları anlaşma gereği, 866 ve 868 yıllarında olduğu gibi Rus askerlerinin zaman zaman Bizans hizmetine girdiği görülmektedir.⁵⁹ Takip eden yıllarda Bizans-Rus ilişkileri genelde samimi bir şekilde devam etmiş; 910-911 yıllarında İmparatorluğun Girit, Kıbrıs ve Suriye kıyılarına yaptığı seferlere yaklaşık 700 Rus askeri katılmıştı.⁶⁰ Bu askeri yardımlara ve dostluk antlaşmalarına rağmen Ruslar ve Bizans arasındaki askeri mücadeleler devam etmiştir. Kiev prensi I. İgor’un 941’deki Konstantinopolis kuşatmasından ve 943’te Balkanlarda göstermiş olduğu askeri faaliyetlerden sonra, Bizans ve Ruslar arasında 944 tarihli yeni bir dostluk ve ittifak antlaşması imzalanmıştır. Bu tarihten sonra Rus askerlerinin Bizans ordusuna girişi hızlanmış ve paralı askerlik yapmak isteyen birçok Rus Bizans ordusunda bu fırsatı

⁵⁶ Ian Heath, *Bizans Orduları 900-1461*, çev. Buket Bayrı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 46.

⁵⁷ Treadgold, *a.g.e.*, s. 110; Nicolle, *a.g.e.*, s. 37.

⁵⁸ Heath, *a.g.e.*, s. 44.

⁵⁹ Theotokis, *a.g.m.*, s. 129.

⁶⁰ Özbay, *a.g.t.*, s. 57.

yakalamıştır.⁶¹ Böylece Rus askerleri İmparatorluğun askeri seferlerinde sık sık görülmeye başlamış, en nihayetinde 988’de Kiev prensi Vladimir’in II. Basileios (960-1025)’a gönderdiği yaklaşık 6000 Rus savaşçı ile Vereg Muhafızları teşkil edilmiştir.⁶² Baltalı seçkin piyade birliklerinden oluşan Vereg Muhafızları, ilerleyen yıllarda her ne kadar yapısal değişikliklere uğrayıp eski önemini yitirse de 15. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür.

Devlet, eyalet ordularında kendilerine ödeme yapmak üzere nakit karşılığında askerlik hizmeti vermeye başladığında, paralı askerler giderek daha önemli bir rol oynamaya başlamıştır. 11. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ordunun çok büyük bir kısmı yerli olarak hizmete alınmış paralı askerler ile Norman, Türk, Rus ve Frank gibi yabancı paralı askerlerden oluşuyordu.⁶³ 11. yüzyılda imparatorlar, kendi komutanları ve düzenleri altında savaşan yabancı paralı askerleri sıklıkla kiralamaya başladılar. Ama bu paralı askerler bağlılıkla savaşmıyorlardı ve devletin toprakları için bir tehdit oluşturuyorlardı. Örneğin paralı asker olarak hizmet veren Normanlar İtalya’yı işgal etmeye başlamıştı. Ordunun içinde önemli bir yere sahip olan bu yabancı askerlerin sayısını tahmin etmek güçtür, çünkü sayıları yıldan yıla değişiklik göstermiş gibi görünmektedir. Bu paralı askerlerin çoğu süvari idi. Bu zamandan itibaren süvariler, daha önce hiç görülmemiş bir şekilde ordunun ana gücü haline gelmeye başlamıştır. Çoğunlukla sınır bölgelerine gönderilen paralı askerler, Bizans ordusunun tamamlayıcı gücü olmaktan çok orduyu değiştiren bir unsur haline gelmiştir. Gittikleri bölgelerde *doux* (dük) adlı yöneticilerin emri altına giren paralı askerler, özellikle Armenia ve İberia *themalarında* olduğu gibi *thema* askerlerinin yerlerini almaya başlamıştır.⁶⁴ 11. yüzyılda Bizans ordusunda en çok dikkat çeken yabancılar Normanlar ve Franklardır. Özellikle Frankların 12. yüzyıla geçildiğinde ağır *cataphractus* süverilerinin yerini alması dikkat çekicidir.⁶⁵

⁶¹ Theotokis, *a.g.m.*, s. 130.

⁶² Sigfus Blöndal, *The Varangians of Byzantium*, çev. Benedikt S. Benedikz, Cambridge University Press, New York 2007, s. 44-45.

⁶³ Haldon, *a.g.e.*, s. 16.

⁶⁴ Treadgold, *a.g.e.*, s. 39-40, 85, 116.

⁶⁵ Jean-Claude Cheynet, *Bizans Dünyası: Bizans İmparatorluğu (641-1204)*, çev. Aslı Bilge, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2018, s. 161.

Bizans ordusunda paralı/yabancı askerlerin tekrar ön plana çıkmasının temel sebebi; tabii ki devletin sınırlarının daralmasıyla toprak sisteminin tekrar zayıflaması ve insan gücünün azalmasıdır. 11. yüzyılda *thema* sisteminin oldukça zayıflamasıyla, devlet yeni bir toprak sistemi arayışına girmiştir. 11. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, devlet gelirlerinin (çoğunlukla toprak gelirlerinin) kişilere ve kurumlara devredilmesine dayanan yeni bir toprak sistemi kurulmuştur. *Pronoia* denilen bu sistem, *thema* sisteminin çöküşünün yarattığı sıkıntıları gidermek amacıyla teşkil edilmiş; ayrıca devlete sürekli isyan eden aristokratlar da bu sistemle mükafatlandırılarak kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Amaçlarından biri de ordudaki insan gücü sıkıntısını çözmek olan *pronoia* sistemi, bu alanda yetersiz kalmıştır; çünkü devletin sınırları oldukça daraldığından yeterli seviyede yerli asker istihdamı sağlanamamıştır. Bunun yanında X. Konstantinos Dukas (1059-1067) döneminden beri yürürlükte olan bir yasa, askerlik yapmak istemeyenlerin özel bir vergi ödeyip askerlikten muaf olmalarını sağlıyordu. Bu yasa asker sayısının kısıtlı olmasına neden olan önemli faktörlerden biri olmuştur.⁶⁶ Bizanslı tarihçi Mikhael Attaleiates, ordunun bu içler acısı durumunu ve insan gücü sıkıntısını, IV. Romanos Diogenes (1068-1071)'in Türklere karşı yaptığı sefer hazırlıkları sırasında yaşadığı problemleri aktararak gözler önüne sermektedir.⁶⁷ Nitekim IV. Romanos Diogenes'in Selçuklular üzerine yaptığı bu sefer, Bizans İmparatorluğu için tam bir felaketle sonuçlanmış ve Bizans ordusu Malazgirt Muharebesi (1071)'nde Selçuklu ordusu karşısında bozguna uğramıştır. Bu yenilgiyle İmparatorluk yeni bir kaos dönemine sürüklenmiş, Anadolu'daki topraklar Türklerin istilalarıyla bir bir elden çıkmaya başlamış, toprak sistemi tam anlamıyla niteliğini ve işlevselliğini kaybetmiş ve askerlerin çok büyük bir kısmı savaşta yitirilmiştir. Dolayısıyla zaten sıkıntılı olan Bizans ordusu, Malazgirt bozgunundan sonra oldukça zayıflamıştır.

⁶⁶ M.V. Levchenko, *Bizans Tarihi*, çev. Maide Selen, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 242.

⁶⁷ Mikhael Attaleiates, *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 111.

Malazgirt yenilgisinden hemen sonra 1074 yılında İmparator VII. Mihail Dukas (1071-1078), devletin içinde bulunduğu zor durum ve askeri sıkıntılardan ötürü Türklerle mücadele edebilmek için Avrupa'dan paralı asker istemiştir. Papalık VII. Mihail'in bu isteğini, Bizans'ın Türk ilerleyişini durduramayacağını düşünerek olumlu karşılamıştır. Ancak beklenen asker yardımı temin edilememiştir. İlerleyen yıllarda I. Aleksios Komnenos, Papa II. Urbanus ile bu konuyu tekrar ele almıştır. Bizans İmparatorunun aklındaki düşünce, Sultan Melikşah'ın 1092 yılındaki ölümüyle zayıf bir durumda olan Selçukluların üzerine güçlü müttefik ordularıyla bir sefer düzenlemek ve Türklerin Anadolu'daki hakimiyetine son vermektir. II. Urbanus bu yardım isteğini kabul etmiş ancak konuya farklı bir noktadan yaklaşmıştır. Papanın fikrine göre ücretli asker göndermek yerine, Avrupa'nın şövalyelerini, sefalet ve açlık içerisinde bulunan topraksız köylülerini ve halkını, zenginlik ve toprak vaatleriyle ortak bir amaçta birleştirerek Doğu'ya yönlendirmek çok daha mantıklıydı. Papalık böylece, Bizans-paralı asker ilişkisi aracılığıyla Haçlı seferi düşüncesini gerçekleştirmenin fırsatını bulmuş oluyordu. Bu noktada Bizans'ın paralı asker ihtiyacının Haçlı seferi düşüncesinin ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir. Buna ek olarak bu fikrin ortaya atıldığı 11. yüzyılın sonlarında, Avrupa'da ücretli askerlik, kolonizatörlük düşüncesi ve hareketi, yeni topraklar ve zenginlikler bulma hayali oldukça yaygındı.⁶⁸ Dolayısıyla birçok asker ya da köylü, Haçlı seferlerine bu sebeplerden ötürü paralı asker olarak katılmak istemiş olabilir ve Bizans-paralı asker ilişkisinin bu konuda tuttuğu yer bahsedilmeye değerdir.

Komnenoslar (1081-1185) ile birlikte Bizans İmparatorluğu son bir toparlanma ve istikrar dönemi yaşamıştır. Malazgirt sonrası oldukça zayıflayan orduyu toparlamak adına girişimlerde bulunan I. Aleksios, Hassa ordusunu tekrar güçlendirmek adına Vareglar ve Türklerden oluşan iki yeni birlik teşkil etmiştir. *Vardariotai*⁶⁹ ve

⁶⁸ Işın Demirkent, "Haçlılar", *İA*, XIV, İSAM, İstanbul 1996, s. 525-526.

⁶⁹ Vardariotların Anglo-İskandinav kökenli ya da Türk kökenli olduğuna dair farklı görüşler mevcuttur: Heath, *a.g.e.*, s. 23; Vasiliev, *a.g.e.*, s. 759. Bartusis'e göre Türk kökenlidirler; ancak burada bahsedilen "Türkler", 10. yüzyılda Makedonya'ya yerleşip hristiyan olmuş olan Macarlardır. Detaylı bilgi için bkz: Mark C. Bartusis, *The Late Byzantine Army: The Arms and Society, 1204-1453*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1992, s. 280.

*Turkopuloi*⁷⁰ adı verilen bu muhafız birlikleri, I. Aleksios'un hükümdarlığı boyunca Hassa ordusunun temelini oluşturmuştur.⁷¹ Böylece Bizans ordusunun toparlanmasında yabancı kökenli askerler yine önemli bir rol oynamıştır. I. Aleksios ile başlayan askeri canlanma, Bizans'a 1091'de Peçeneklere karşı kazanılan Lebunium ve 1116'da Selçuklulara karşı kazanılan Filomelion gibi bahse değer zaferler getirmiş; ancak bu durum pek uzun sürmemiştir. Halefleri II. İoannis Komnenos (1118-1143) ve I. Manuel Komnenos (1143-1180) dönemlerinde ordu ülkeyi savunabilecek seviyede kalsa da bir daha eski gücünde olmamıştır. I. Aleksios ve II. İoannis, Anadolu'daki Türklerin ve genel olarak Latinlerin ciddi tehditleri altında hüküm sürseler de ordudaki bu toparlanma sayesinde en azından Peçeneklerle baş edebilmişlerdir.⁷²

12. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Bizans ordusu tekrardan zayıflamaya başlamış durumdaydı ve devlet dış tehditlere karşı kendini savunmakta güçlük çekiyordu. Bizans ordusunda paralı asker olarak sık sık görev yapmış olan Normanlar, tıpkı Bizans hizmetine giren diğer yabancı halklar gibi İmparatorluğun topraklarını taciz etmekteydi. Selanik başpiskoposu Eustathios'un aktardıklarına göre; Normanlar 1185 yılında Selanik'i yağmaladıklarında, Bizans ordusunda Alanlar ve İberyalılar⁷³ paralı asker olarak yer almaktaydı. İberya'dan gelen Gürcü askerlerin orduya katılmasında, David Komnenos⁷⁴'un İberya bağlantıları etkili olmuş olabilirdi. Ayrıca metinde bahsedilen Bulgarlar da büyük olasılıkla paralı asker olarak Bizans ordusunda yer alıyordu. Eustathios'un kroniğinde Alman süvarilerinin de adı geçmektedir. Bu süvariler de büyük ihtimalle Bizans tarafında paralı asker olarak görev alıyordu.⁷⁵

⁷⁰ Türköpoller bir sonraki başlık altında detaylı olarak incelenecektir.

⁷¹ Heath, *a.g.e.*, s. 22-23.

⁷² Averil Cameron, *Bizanslılar*, çev. Özkan Akpınar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s. 58; Heath, *a.g.e.*, s. 23.

⁷³ Gürcüler.

⁷⁴ David Komnenos, Trabzon İmparatorluğu (1204-1461)'nin kurucularından biridir ve 1204-1212 yılları arasında kardeşi Aleksios ile ortak hüküm sürmüştür.

⁷⁵ Eustathios, *Eustathios of Thessaloniki: The Capture of Thessaloniki*, çev. John R. Melville Jones, Australian Association of Byzantine Studies, Canberra 1988, s. 202, 204.

IV. Haçlı Seferi (1202-1204)'nin hemen öncesinde Bizans ordusundaki kötü durum devam etmekteydi. Merkezi otorite zayıflayınca, İmparatorlar ve bölgesel güç merkezleri arasında askeri güç için bir rekabet başlamış ve bu çatışmalar talimli yerli asker kıtlığına sebep olmuştu. Bu dönemde ordu adeta ücretli ve müttefik yabancı askerler ile dolmuştu. Ordu teşkilat bakımından; bölge ve dil kriterlerine göre alınan mahalli birlikler, aynı esaslara göre alınan paralı askerler ve büyük kısmını yabancı askerlerin oluşturduğu muhafız birliklerinden oluşuyordu.⁷⁶ Nitekim zayıf Bizans ordusu, Dördüncü Haçlı Seferi sırasında güçlü Latin ordularına karşı ülkeyi koruyamamış ve Mayıs 1203 tarihinde Latinler tarafından işgal edilen Konstantinopolis 12 Nisan 1204'te düşmüştür.⁷⁷ Böylelikle Bizans İmparatorluğu, 1261 yılında VIII. Mihail Paleologos (1261-1282)'un Konstantinopolis'i Latinlerin elinden geri alışına kadar tarih sahnesinden çekilmiştir.

Konstantinopolis'te Latin İmparatorluğu kurulunca, I. Theodoros Laskaris⁷⁸ önderliğindeki bazı Bizans asilleri İznik'e kaçarak burada İznik Rum İmparatorluğu'nu kurmuştur. Paleologoslar dönemine kadar varlığını sürdüren bu imparatorluğun Bizans'ın fiili devamı olması sebebiyle, İznik ordusundaki yabancı asker varlığından da kısaca bahsetmek faydalı olacaktır. İznik ordusundaki yabancı askerler arasında en önemlileri Latinlerdi. Latinler sadece orduda değil, siyasette de belirli bir ağırlığa sahip olmuşlardır. Bu Latin askerlerin büyük bir kısmı Konstantinopolis'ten gelirken, Haçlı topraklarından ya da Venedik'ten gelen Latinler de vardı. Latinlerin dışında İznik ordusunda Alman, Ermeni, Macar ve Bulgarların da bulunduğu bilinmektedir.⁷⁹ Bizans'ta olduğu gibi, İznik ordusunda bulunan Türk askerlerden de sıradaki bölümde bahsedilecektir.

⁷⁶ David Nicolle, *Dördüncü Haçlı Seferi 1202-04*, çev. Gürkan Ergin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 34, 36.

⁷⁷ Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 21.

⁷⁸ 1205-1222 yılları arasında hüküm sürmüş ilk İznik İmparatoru.

⁷⁹ Yusuf Ayönü, "İznik İmparatorluğu Ordusu", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. 25, s. 1, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İzmir 2010, s. 44-45.

1.2. PALEOLOGOSLAR DÖNEMİNE KADAR BİZANS ORDUSUNDA TÜRK ASKERLERİN İSTİHDAMI

Türk askerler, Bizans tarihi boyunca neredeyse her dönem orduda yer almışlar ve önemli hizmetlerde bulunmuşlardır; hatta yabancı askerler arasında en önemlilerinden biri olduklarını söylemek yanlış olmaz. Orduya alınma sebepleri, diğer yabancı asker istihdamıyla aynıdır: Askeri yetersizlikler ve ordunun niteliğini değiştirme ihtiyacı. Türkler paralı asker olarak, gönüllü olarak, müttefik devletlerin gönderdiği yardımcı kuvvetler olarak, ya da bizzat Bizans'ın merkez ordusundaki muhafız birliklerinin önemli bir parçası olarak orduda görev yapmışlardır. Hatta Bizans ordusunda çok yüksek mevkilere gelmiş Türk asıllı komutanlar bile olmuştur.⁸⁰

Bizans İmparatorluğu'nun erken döneminde, orduda yer alan Türk askerlerin çok büyük bir bölümünü Hunlar oluşturmaktaydı. Bizanslılar Hunların atlı okçuluk ve süvari gücünden, savaş alanındaki manevra kabiliyeti ve mobilitesinden faydalanmak istemiştir. Görünüşe göre Bizans'ın Hun, ve daha sonraki yıllarda Kuman, Peçenek ve Oğuz Türklerinden asker istihdam etmesinin en önemli sebebi; Türkler ve benzer işgalci halklar ile kendi şartlarına göre savaşmak için yeterli düzeyde iyi eğitilmiş atlı okçuları ya da manevra kabiliyeti yüksek diğer hafif süvari birimlerini güvence altına alma ihtiyacıydı.⁸¹ Bu noktada 378 yılındaki Hadrianopolis Savaşı kritik bir önem taşımaktadır. Bu savaşta Doğu Roma İmparatorluğu, çoğunluğu seri ve yüksek manevra kabiliyetine sahip süvarilerden oluşan Got ordusu karşısında büyük bir bozguna uğramıştır. Bu bozgun Roma ordularının düzeninde önemli değişikliklere sebep olmuş ve sonraki yıllarda Bizanslılar, süvari birliklerini ordunun önemli parçalarından biri haline getirmiştir.⁸² Dolayısıyla atlı okçulukta usta olan Türklerin Bizans ordusunda sık

⁸⁰ Tatikios ve İoannes Aksukhos bunlara bir örnektir. Tezin sonraki kısımlarında bu kişilerden detaylı olarak bahsedilecektir.

⁸¹ Walter Emil Kaegi, "The Contribution of Archery to the Turkish Conquest of Anatolia", *Byzantine Warfare*, (haz. John Haldon), Routledge, New York 2016, s. 249.

⁸² Giles Morgan, *Bizans'ın Kısa Tarihi*, çev. Eylem Çağdaş Babaoğlu, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2010, s. 38.

sık istihdam edilmesi, Bizans'ın savaş alanında süvarilere verdiği önemin sonuçlarından biri olarak düşünülebilir.

5. yüzyıldan itibaren Doğu Roma İmparatorluğu'nun Türklerle olan ilişkileri yoğunlaşmıştır. Bu ilişki ilk başta Doğu Roma-Hun ekseninde ilerlemiştir. Avrupa Hun hükümdarı olan Uldız'ın başlattığı saldırgan politika, halefleri Rua ve Attila dönemlerinde de devam etmiş ve Doğu Roma'nın Balkanlardaki toprakları Hun işgaline uğramıştır. Söz konusu işgallerin devam etmesiyle Hunlar Balkanlara yerleşmeye başlamış⁸³ ve Doğu Roma ile birtakım anlaşmalar yapmışlardır. Bu anlaşmalar neticesinde Hunlar, federe birlikler olarak zaman zaman Bizans ordusuna katılmaya başlamışlardır. Attila'yı bizzat görmüş olan ve Hunlar hakkında değerli bilgiler aktaran Priscus, Rua'nın Romalılarla bir anlaşma yaparak Romalılara kaçan Hunların iade edilmesini istediğini aktarmaktadır.⁸⁴ Bu bilgi dahilinde bazı Hunların gönüllü olarak Roma saflarına katıldığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen Bizans, Hunlardan auxilia birlikleri de istihdam etmekteydi. Hydatius, Batı Roma generali Litorius'un 439 yılında Tolosa'da Got Kralı Theodoric ile girdiği savaşta Hunlardan oluşan auxilia birlikleriyle beraber çarpıştığını yazmaktadır.⁸⁵ Bu bilgilere bakılarak, auxilia birliklerinin belli bir döneme kadar Doğu Roma'da da devam ettiği düşünüldüğünde, Doğu Roma'nın zaman zaman Hunlardan auxilia birlikleri olarak faydalandıkları düşünülebilir.

Hunlarla birlikte Bizans ordusunda yer almış Türk topluluklarından biri de Sabarlardır. Bizans kaynaklarında *Sabar*, *Saber* ya da *Sabeir* olarak geçen Sabarlar, 6. yüzyılın başlarında Kafkaslar üzerinden gelerek Bizans ve Sasani imparatorlukları ile temas kurmuşlardır.⁸⁶ 516 yılında Bizans'a karşı Sasanilerin yanında savaştıkları⁸⁷ bilinse de sonraki yıllarda, özellikle I. Justinianus döneminde Bizans ile müttefiklik

⁸³ Işın Demirkent, "Türk Yaşamının Bizans'a Etkilerinden Birkaç Örnek", *Bizans Tarihi Yazıları*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 73.

⁸⁴ Priscus, *Fragmenta Et Excerpta: Attila ve Bizans Tarihi*, çev. Turhan Kaçar, Alfa Yayınları, İstanbul 2020, s. 43-45.

⁸⁵ Hydatius, s. 95.

⁸⁶ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015, s. 152.

⁸⁷ Procopius, *History of the Wars, Volume I: Books 1-2*, çev. H. B. Dewing, William Heinemann/The MacMillan Co., London/New York 1914, s. 129.

kurmuşlardır.⁸⁸ Aziz Theophanes'in kroniğinde, Boğarık isimli bir Sabar kraliçesinin Bizans ile anlaştığı ve emrinde 100.000 askeri bulunduğunu belirtilmektedir.⁸⁹ Ayrıca Bizanslı tarihçi Agathias, yaklaşık 2000 ücretli Sabar askerinin, kendi komutanlarının idaresi altında Bizans ordusuna katıldığından bahsetmektedir.⁹⁰

6. yüzyılda, Bizans ordusunda Türkler arasından en çok askere yazılan topluluk yine Hunlardı. Özellikle I. Justinianus ve haleflerinin dönemlerinde birçok Hun askerinin orduya yazıldığı kaydedilmiştir. Bu dönemde orduda yer alan *hippotoksotai* adlı seçkin atlı okçu birliklerinin çok büyük bir kısmı muhtemelen Hunlardan meydana gelmekteydi.⁹¹ Bizans ordusundaki Hunlar, özellikle Avarlarla olan mücadelelerde önemli rol oynamaktaydı. Bizans; Avarlar gibi hızlı ve esnek düşmanlarla, Hunlar gibi manevra kabiliyeti yüksek yabancı askerleri sayesinde savaş alanında rekabet edebiliyordu. 6. yüzyılda Avarlar ile olan münasebeti oldukça artan Bizans'ın, Avarlardan asker istihdam edip etmediği hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak yaklaşık 559 yılında, Bizans ve Avarlar arasında karşılıklı elçi heyetlerinin gönderildiği ve birtakım anlaşmalar yapıldığı; buna göre Avarların Slav akınlarını durdurması halinde Bizans'tan ödeme alacakları ve Dobruca'da ikamet etmelerine karışılmayacağı kararlaştırılmıştır.⁹² Bu bilgilere bakılarak, bazı Avar topluluklarının federe birlikler olarak Bizans ordusuna katılmış olabileceği düşünülebilir. Ayrıca Bizans'ın savaş esirlerinden de asker olarak faydalandığı düşünülürse, Bizans esiri olan Avarlardan asker istihdam edilmiş olabileceği sonucuna varılabilir.

Görüldüğü gibi 6. yüzyılda Bizans'ın Türklerle olan münasebetleri oldukça yoğundur. Bu noktada Bizans-Göktürk ilişkileri de kayda değerdir. II. Justinus (565-578) döneminde Bizans İmparatorluğu ile Göktürk Kağanlığı, Avarlar ve Sasanilere karşı

⁸⁸ Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 153.

⁸⁹ Theophanes Confessor, *The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*, çev. Cyril Mango, Roger Scott, Clarendon Press, Oxford 1997, s. 266.

⁹⁰ Agathias, *Agathias: The Histories*, çev. Joseph D. Frendo, Walter De Gruyter, Berlin/New York 1975, s. 87.

⁹¹ Nicolle, *a.g.e.*, s. 17, 25.

⁹² Akdes Nimet Kurat, "Avarlar", (haz. Serkan Acar), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. 26, s. 1, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İzmir 2011, s. 84.

ittifak kurmuşlar ve ilişkilerini kuvvetlendirmişlerdir. Her ne kadar II. Tiberius'un ortak imparator olmasıyla birlikte Bizans-Göktürk ilişkileri bozulsa da, kısa süreli ittifak döneminde askeri yardımlaşmalar yapılmış ve Göktürk hükümdarı İstemi Kağan Bizans'a asker yollamıştır. Dolayısıyla Bizans, Avarlar ve Sasaniler ile olan mücadelelerinde Göktürklerin gönderdiği askerlerden de yararlanmışır.⁹³

Thema sisteminin teşkil edilmesinden hemen önce, Bizans ordusunda hizmete alınan Türk toplulukları arasında Hunlar ve Bulgarlar vardı. Bulgarlar, başta Kuzey Afrika olmak üzere imparatorluğun çeşitli bölgelerine gönderiliyordu. *Thema* sisteminin kurulmasıyla birlikte, eyaletlerde yerli askerlerin sayısı artmış ve diğer yabancı askerler gibi Türklerin de Bizans ordusundaki sayısı azalmıştı. İmparatorluk topraklarında yapılan bu eyalet düzenlemeleri ile birlikte, asker celbinde de değişiklikler yaşanmaya başladı. Yabancı uyruklu askerlerin ve barbar federe birliklerinin eyalet *tagması* olarak iskan edilmeye başlanmasıyla birlikte, ordudaki Türklerin büyük bir kısmı eyalet askeri olarak görev almaya başladı. Özellikle Sinop ve civarında Türkler yoğun şekilde iskan edilmiş ve burada hoş karşılanmışlardır.⁹⁴

7. yüzyılda Bizans'ın Türk devletleri ile olan yakın ilişkileri devam etmekteydi. Bu dönemde Avarlara ve Araplara karşı Tuna Bulgarları ile, Sasanilere karşı da Hazar Hanlığı ile ittifak kurulmuş, siyasi ve askeri ilişkiler geliştirilmişti. Arapların Anadolu'daki taarruzlarında ve Konstantinopolis kuşatmasında,⁹⁵ Bulgarlar ile olan samimi ilişkiler neticesinde Bizans İmparatorluğu Bulgar askerlerinden yardım almıştır. Ayrıca Bizans'ın İslam orduları ile olan bu şiddetli mücadelesi sırasında ordudaki atlı okçuların sayısı oldukça azalmış ve yerlerini gönderli süvariler almıştır. Atlı okçuların sayısının azalmasıyla, zaten sayıları *themaların* teşkilinden sonra azalmış olan Türklerin

⁹³ Hatice Palaz Erdemir, *VI. Yüzyıl Bizans Kaynaklarına Göre Göktürk-Bizans İlişkileri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003, s. 24-30.

⁹⁴ Nicolle, *a.g.e.*, s. 36-37.

⁹⁵ Emevîlerin 717-718 yıllarında gerçekleştirdikleri kuşatma. Bundan önce Araplar 669 ve 674-678 yıllarında olmak üzere iki kuşatma daha gerçekleştirmiştir. Ancak bu kuşatmalarda Bulgar yardımı görülmemiştir; çünkü Bizans İmparatorluğu Bulgarları 681 yılında yapılan anlaşma ile resmen tanımıştır.

Bizans ordusundaki ağırlıkları da azalmış olmalıdır. Dolayısıyla 8. yüzyıl, Bizans ordularında Türklerin en az sayıda bulunduğu dönem olarak sayılabilir. Ancak 9. yüzyıldan itibaren, müttefik Hazar Hanlığı'ndan istihdam edilen askerler ile Fergana vadisinden gelen Türkler, yetenekli atlı okçular olarak orduya alınmaya başlamış ve Bizans atlı okçuluğunda yeniden bir canlanma görülmüştür.⁹⁶ 10. yüzyıla geçilirken, Orta Asya'dan gelerek İran üzerinden Doğu Anadolu bölgesine yerleşmeye başlayan Türk topluluklarından bazıları Bizans ordusuna girmiştir. Ayrıca Ferganalı Türkler de bu sıralarda seçkin saray muhafızları arasında kendilerine yer bulmuştur.⁹⁷ Saray muhafızları arasında “Üçüncü Hetaeria” adı verilen grup Hazar ve Fergana Türklerinden oluşturulmuş ve 200 kişilik iki *bandon*⁹⁸ şeklinde teşkil edilmiştir.⁹⁹ Tüm bu gelişmeler ile birlikte Bizans'ın “orta imparatorluk” denilen döneminden itibaren, ordudaki en kalabalık yabancı asker kitlesi genellikle Türkler olmuştur.¹⁰⁰

İmparator VI. Leon (886-912)'a ithaf edilen meşhur *Taktika*'da; Türklerin atlı okçuluk ve süvarilikteki kabiliyetlerinden, hızlı savaş taktiklerinden, pusu ve yıpratma savaşlarındaki etkinliklerinden ve çatışmalardaki takipçilik yeteneklerinden bahsedilmektedir.¹⁰¹ Bizans İmparatorluğu, 10. yüzyılda tam da bu tanımlara uyan ve uzun yıllar boyunca bazen dostane bazen de düşmanca münasebetlerde bulunacağı yeni bir Türk halkıyla tanışmıştır: Peçenekler. Peçenekler, 9. yüzyılın sonlarında Hazar topraklarından geçerek batıya ilerlemişler ve Don-Kuban nehirleri taraflarına yerleşmişlerdir. Bu göç hareketiyle Bizans'ın dikkatini çeken Peçenekler, Bizans tarafından Bulgar tehdidine karşı bir müttefik olarak görülmüşlerdir. 915 yılında Bizans'ın Kırım'daki komutanı Bogas, Peçenekler ile ilk teması gerçekleştirmiş ve Bulgarlara karşı askeri yardım talebinde bulunmuştur. İlk başta anlaşma sağlanamamış, hatta Peçenekler Bizans'a karşı akınlarda bulunmuş ve bu akınlar neticesinde Karadeniz

⁹⁶ Nicolle, *a.g.e.*, s. 38, 45-46.

⁹⁷ Demirkent, *a.g.m.*, s. 73.

⁹⁸ Bizans İmparatorluğu'nda ana askeri birim ve idari bölge birliğidir. Latince'de “sancak” anlamına gelen *bandum* ya da *bandus* kelimesine benzemekle birlikte, Got dilindeki *bandwō* kelimesinden türemiştir ve bu durum ordudaki yabancı tesirlere işaret etmektedir.

⁹⁹ Treadgold, *a.g.e.*, s. 110.

¹⁰⁰ Heath, *a.g.e.*, s. 38.

¹⁰¹ Anonim, *The Taktika of Leo VI*, çev. George T. Dennis, Dumbarton Oaks, Washington D.C. 2010, s. 453-461.

sahilindeki kalelerden olan Velender'i zaptetmişlerdir. Ancak sonraki yıllarda Peçenek-Bizans ilişkiler olumlu devam etmiş ve 10. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bazı Peçenek boyları Bizans hizmetine girmeye başlamıştır.¹⁰²

Peçeneklerin askeri yardımları Bizans için oldukça önemliydi. Özellikle Bulgarlara karşı olan mücadelelerde, Bizanslılar Peçeneklerin askeri desteğine bel bağlamıştı. Öyle ki Bizans imparatoru VII. Konstantinos Porfirogennetos (913-959), yazdığı *De Administrando Imperio* adlı siyaset el kitabında; Peçenekler ile iyi geçinmenin İmparatorluğun lehine olduğunu, onlar ile ittifak yapıldığı takdirde ne Rusların ne de Bulgarların, ya da başka saldırgan kavimlerin İmparatorluğa zarar veremeyeceğini ve Bizans'ın düşmanlarının Peçeneklerin askeri gücünden korktuğunu belirtmektedir.¹⁰³ Bu sözlere bakılarak, Bizans İmparatorluğu'nun Peçeneklerin askeri gücüne ve bölgedeki etkinliğine oldukça önem verdiğini söylemek mümkündür.

Peçeneklerin batıya ilerlemesiyle birlikte, Karadeniz'in kuzeyine yönelen yeni bir göç hareketi ortaya çıkmış; Uzlar Peçenekleri takip etmiş, Kumanlar da Uzları izleyerek bu göç dalgasına dahil olmuştur. Uzların ve Kumanların da bölgeye gelmesiyle birlikte, Bizans bu halklarla da ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bazı Uz toplulukları Bulgarlar ile savaşmış, ancak bazıları 11. yüzyılın ortalarından itibaren Bizans topraklarını istila ederek yıkıcı etkiler bırakmışlardır. Örneğin İllirya bölgesine giren bazı Uz toplulukları, Selanik'e kadar olan Yunanistan topraklarında büyük yıkıma yol açmıştır. Ancak Bizans topraklarına giren Uzlar, Bizans hizmetindeki Peçenekler tarafından mağlup edilerek püskürtülmüşlerdir. Geriye kalanların bazıları Rus knezlerinin hizmetine girmiş, bazıları da Bizans tarafından toprak verilerek iskan edilmiştir (özellikle Makedonya'da).¹⁰⁴ İskan edilen Uz toplulukları Bizans hizmetine girerek orduya

¹⁰² Yonca Anzerlioğlu, *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2009, s. 51-52; Akdes Nimet Kurat, *Peçenek Tarihi*, Devlet Basımevi, İstanbul 1937, s. 129.

¹⁰³ Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, (haz. Gyula Moravcsik), çev. R. J. Jenkins, Dumbarton Oaks, Washington 1967, s. 49-51. Türkçe çevirisi için bkz: Konstantin Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, çev. İlhan Aslan, Post Yayınevi, İstanbul 2020.

¹⁰⁴ Anzerlioğlu, *a.g.e.*, s. 51, 55.

alınmıştır. Attaleiates'in aktardıklarına göre, Malazgirt Muharebesi'nden önce IV. Romanos Diogenes'in ordusuna Peçenekler ile birlikte Uzlar da katılmıştır.¹⁰⁵

Kumanlar ise 1060 yılı sonrası Uzları takip ederek Karadeniz'in kuzeyine gelmişler ve Uzları Tuna'nın güneyine iterek,¹⁰⁶ Uz topluluklarının Bizans hizmetine girmesiyle sonuçlanacak olan süreci başlatmışlardır. Kendileri ise geç 11. yüzyıl ile 12. yüzyılın başlarında Bizans'a karşı akınlarda bulunsalar da,¹⁰⁷ Bizans ordusunda da görev almışlardır. Bizans İmparatorluğu, mücadele etmekte zorlandığı Peçenekler, Kumanlar ve Uzlar gibi halklara çeşitli topraklar ve hediyeler vererek hizmetine almaya çalışmış, bazen de savaş esiri olarak ele geçirilenleri vaftiz ederek ordu hizmetine almıştır.¹⁰⁸ Bunun gibi yollarla Bizans ordusuna giren Kumanlar önemli hizmetlerde bulunmuşlardır.

1018 yılında Bizans İmparatorluğu ve Peçenekler arasında yer alan Bulgarlar ortadan kalkınca, Peçenekler ile Bizans komşu olmuştur. Bu tarihten itibaren 11. yüzyıl boyunca Peçenekler Bizans'ın Balkanlardaki topraklarını sık sık istila etmiş ve Bizans-Peçenek ilişkisi bozulmuştur. Ancak bu durum Peçeneklerin Bizans ordusuna katılmalarına engel olmamış, Bizans İmparatorluğu Peçeneklerin askeri gücünden faydalanmaya devam etmiştir.¹⁰⁹ 11. yüzyılda Bizans'ın en kalabalık paralı asker kitlelerinden olan Peçenekler, taşrada jandarma görevi de görmüşlerdir.¹¹⁰ Özellikle Bulgaristan'da boşalan topraklara bekçi olarak yerleştirilen Peçenekler,¹¹¹ Anadolu'nun çeşitli kalelerinin garnizon birliklerine de yerleştirilmiş ve bu kalelerde subaylık da yapmışlardır.¹¹² 1048'de Turak önderliğinde Balkanlara düzenledikleri akının başarısız olmasından ve yapılan anlaşma gereği bir kısmının Bizans hizmetine girmesinden sonra

¹⁰⁵ Attaleiates, s. 95.

¹⁰⁶ Anzerlioğlu, *a.g.e.*, s. 57.

¹⁰⁷ Muallâ Uydu Yücel, "Kıpçaklar", *İA*, XXV, İSAM, Ankara 2005, s. 420.

¹⁰⁸ Yusuf Ayönü, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 25, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Konya 2009, s. 56.

¹⁰⁹ Kurat, *a.g.e.*, s. 129, 133.

¹¹⁰ Heath, *a.g.e.*, s. 38.

¹¹¹ Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 176.

¹¹² Demirkent, *a.g.m.*, s. 73-74.

ordudaki sayıları oldukça artan Peçenekler, 1050 yılında IX. Konstantinos Monomakos (1042-1055) tarafından Bulgaristan'da yerleştirildikleri yerlerden toplanarak Anadolu'ya, Selçuklular üzerine gönderilmiştir. Ancak bu 15.000 atlıdan oluşan Peçenek birliği, Üsküdar yakasına geçtikten sonra liderleri Katalın'ın bu vazifeyi kabul etmemesiyle birlikte Tuna'ya geri dönmüştür.¹¹³ Bizans, bunun gibi durumlarla sıklıkla karşılaşmış ve paralı askerlerin yarattığı sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Ancak, özellikle 11. yüzyılda yaşanan toprak kayıpları ve insan gücü sıkıntılarından dolayı Bizans'ın başka bir çaresinin de olmadığı gözükmektedir.

Selçukluların Anadolu'nun doğu sınırında kendilerini göstermesinden sonra, Türkler daha önce hiç olmadığı kadar ve düzenli olarak Bizans hizmetinde görünmeye başlamışlardır.¹¹⁴ 11. yüzyılın ortalarından itibaren İmparatorluk içindeki Türklerin sayısı oldukça artmış, Anadolu'yu bölge bölge ele geçiren Selçuklu Türkleri Bizans ordusunda hizmet vermeye başlamıştır. Bu hizmetlerin amacı çoğunlukla maddi kazanç sağlamak olsa da, bazı Selçuklu beylerinin ve şehzadelerinin sığınma amacıyla ordu hizmetine girdiği de görülmüştür. Hatta bazı durumlarda Anadolu'daki Türk toplulukları gönüllü olarak Bizans ordusuna katılmıştır; ancak bu durum nadiren yaşanmıştır. Selçuklu Türkleri ve Bizans arasında yaşanan bu yoğun ilişkilerin sonucunda sadece Bizans ordusunda değil, saray ve devlet idaresindeki yüksek mevkilerde de Türk asıllı yönetici ve komutanların istihdam edildiği görülmektedir. III. Romanos Argyros (1028-1034) döneminde ordudaki üstün hizmetlerinden ötürü kısa sürede yükselen ve *protospatharios*¹¹⁵ ile *magistros*¹¹⁶ unvanlarını alan Georgios Maniakes Türk asıllı bir komutandır.¹¹⁷ Ya da I. Aleksios Komnenos ile birlikte

¹¹³ Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 176-177; Kurat, *a.g.e.*, s. 133-136.

¹¹⁴ Charles M. Brand, "XI ve XII. Yüzyıllarda Bizans'ta Türk Varlığı", çev. Melek Öksüz, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, c. 4, s. 4, Serander Yayınevi, Trabzon 2008, s. 117.

¹¹⁵ Orta Bizans döneminde (8-12. yy.) verilen en önemli saray unvanlarından biridir. Sarayın ana kabul ve tören salonlarından ve yapılacak olan şöenlerden sorumlu olmak gibi saray görevlerinin yanında, *domestikoslara* belirli konularda yardımcı olmak ve başkentteki donanma kürekçilerinin yargıçlığını yapmak gibi askeri görevleri de bulunurdu. Önemli komutanlara ve valilere verilen bir unvandı.

¹¹⁶ Bizans'ta 12. yüzyıla kadar kullanılan kıdemli bir idari unvandır.

¹¹⁷ Ayönü, *a.g.m.*, s. 56; Demirkent, *a.g.m.*, s. 73-74; Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, çev. Işın Demirkent, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 133.

büyüyüp onun en güvendiği komutanı ve yakın dostu olan Tatikios ile yine I. Aleksios'un hükümdarlığı sırasında çocuk yaşta esir alınarak imparatorluk sarayında eğitim gören ve sonraki yıllarda 1118-1150 arasında *megas domestikos*¹¹⁸ olarak görev yapan İoannes Aksukhos bunlara güzel bir örnektir.¹¹⁹ İoannes Aksukhos bir Selçuklu Türkü, Tatikios ise bir Türkopoldür.¹²⁰

11. yüzyılda Azerbaycan üzerinden Anadolu topraklarına gelen Türkmenler de Bizans ordusunda ücretli askerlik yapmaya başlamıştır. Bazı Türkmen beyleri de Bizans ordusuna katılarak komutanlık görevlerinde bulunmuşlardır. Bu beylerin ilk örneklerinden olan Hanoğlu Harun, VI. Mihail (1056-1057) ve I. İsaakios Komnenos (1057-1059) dönemlerinde Bizans'ın hizmetine girmiştir. Hanoğlu Harun, Diyarbakır civarına gönderilerek burada bulunan Türklere karşı savaşmak için görevlendirilmişse de kendisi bir süre sonra Bizans tarafını terk edip Halep beyinin safına geçmiştir. Ardından Bizans'ın doğudaki topraklarına çeşitli akınlar düzenlemiş ve 1068 yılında IV. Romanos Diogenes'e karşı da mücadele etmiştir.¹²¹

Malazgirt Savaşı'ndan hemen önce Bizans'a katılan başka bir Türk beyi de Erbasan'dır. Erbasan 1070 yılında Selçuklu sultanı Alparslan ile bir anlaşmazlık yaşamış ve ülkesini terk ederek Anadolu'ya gelmiştir. Sivas civarında Manuel Komnenos'u mağlup etmiş, ardından Manuel Komnenos'tan gelen bir teklif üzerine askerlerini alarak Konstantinopolis'e geçerek İmparatora hizmetlerini sunmuştur.¹²² Sonraki on yıl

¹¹⁸ Üstleri olmadığı zaman başkomutanlık görevi gören üst düzey askeri komutan.

¹¹⁹ Işın Demirkent, "Komnenos Hanedanının Büyük Başkumandanı: Türk Asıllı İoannes Aksukhos", *Bizans Tarihi Yazıları*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 48-49; Işın Demirkent, "Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı)", *Bizans Tarihi Yazıları*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 175-176.

¹²⁰ Michael J. Decker, *Bizans Savaş Sanatı*, çev. A. Tuncer Büyükonat, Doruk Yayınları, İstanbul 2016, s. 125.

¹²¹ Ayönü, *a.g.m.*, s. 59.

¹²² Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 44-46.

boyunca Erbasan'ın ismi kaynaklarda zikredilse de akıbeti hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır.¹²³

Bizans ordusundaki Türk askerler, Malazgirt Muharebesi'nin belki de en önemli ve kritik aktörleri olmuşlardır. Savaş öncesinde Bizans ordusunda bulunan Peçenekler ve Uzlar, Franklar ile birlikte Selçuklu işgali altında bulunan Ahlat'a keşif amacıyla gönderilmişlerdir. IV. Romanos Diogenes ise kendi muhafız birliklerini *magistros* Joseph Tarkhaniote¹²⁴ liderliğinde Malazgirt civarına göndermiştir.¹²⁵ Attaleiates'in aktardıklarına göre; muharebeden önceki gece bazı Selçuklu askerleri Bizans ordugahına saldırmış ve Bizans emrindeki Peçenek ve Uzların, Selçuklu askerlerine oldukça benzemesinden dolayı büyük bir kargaşa yaşanmıştır. Hatta bu kargaşadan faydalanan Bizans ordusundaki bazı Peçenek ve Uzların, Bizans savaş planlarını Selçuklulara bildirmesi de oldukça ilginç bir hadisedir. Ancak sanılanın aksine Bizans ordusundaki bütün Türk askerler Selçukluların tarafına geçmemiştir. Attaleiates'in iddialarına göre; kendisi savaştan önceki gece İmparatorun bazı Türk askerlerine yemin ettirmesini sağlamış ve yemin eden Türk askerlerin hiçbirisi savaş esnasında düşman saflarına geçmemiştir.¹²⁶

Malazgirt Muharebesi sırasında yaşanan hadiseler de, savaştan önceki gece yaşananlar kadar ilginçtir. Savaş sırasında Bizans ordusunda bulunan paralı askerler İmparatorun öldüğü söylentisini yaymışlar ve bu durum Bizans ordusundaki birçok askerın orduyu terk etmesine sebep olmuştur.¹²⁷ Bu yanlış söylentiye yayan askerler arasında Türk askerlerin olup olmadığı bilinmemektedir; ancak savaşın seyrinin Selçuklular lehine dönmesiyle beraber Bizans ordusundaki Türklerin Selçukluların tarafına geçmek için bir mazeret üretmek isteyebileceği ihtimaller dahilindedir. Neticede Bizans ordusundaki

¹²³ Ayönü, *a.g.m.*, s. 59.

¹²⁴ Joseph Tarkhaniote'nin kökeni hakkında kesin bir bilgi yoktur; ancak muhtemelen soyadı, *Tarhan* isminin Yunanca'daki söyleniş şekliydi. Dolayısıyla Joseph Tarkhaniote'nin Türk kökenli olduğu kuvvetli bir ihtimal gibi görünmektedir.

¹²⁵ Yonca Anzerlioğlu, "Bizans İmparatorluğu'nda Türk Varlığı", *Türkler*, (ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), c. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 226.

¹²⁶ Attaleiates, s. 160-161, 163.

¹²⁷ Morgan, *a.g.e.*, s. 84.

birçok Türk savaş esnasında taraf değiştirerek Bizans'ın ağır bir yenilgi almasında önemli rol oynamıştır.

Malazgirt bozgunundan sonra I. Aleksios Komnenos'un tahta çıkışına kadar olan sürede iç karışıklıklar yaşanmış ve bu iç karışıklık döneminde de Türkler Bizans ordusunda görev almaya devam etmiştir. VII. Mihail (1071-1078) döneminde, Malazgirt Savaşı'ndan hemen önce IV. Romanos Diogenes'e ihanet edip ordusundan ayrılan Norman komutan Roussel de Bailleul'a karşı 1073 yılında yapılan sefer sırasında sadece birkaç yüz Bizans askeri orduya alınabilmişti.¹²⁸ Roussel'e karşı yürütülecek hareket için başkomutanlığa getirilen Aleksios Komnenos, akın yapmaya gelen Selçuklu beyi Tutuş'a Roussel'i yakalaması için bir işbirliği teklif etmiş ve Tutuş para karşılığı bu görevi kabul etmiştir. Sonrasında Tutuş, Roussel'i yakalayarak Aleksios Komnenos'a teslim etmiştir.¹²⁹ 1078 yılında Nikephoros Botaniates (1078-1080) ile Nikephoros Bryennios arasındaki iç savaşta yine Türk askerler büyük rol oynamıştır. Nikephoros Bryennios ordusunu Peçeneklerle güçlendirmiştir. Nikephoros Botaniates ise, o sırada İznik ve çevresine hakim olan Kutalmışoğlu Süleymanşah'tan yardım istemiş ve Süleymanşah yaklaşık iki bin Selçuklu askerini Botaniates'e göndermiştir. Bu Selçuklu askerleri, Botaniates'in savaşı kazanmasında önemli rol oynamıştır.¹³⁰ Görüldüğü üzere Selçuklu Türkleri 11. yüzyılın sonlarından itibaren Bizans ordusunda sıklıkla görev almaya başlamışlardır. Selçuklular, tıpkı diğer Türkler gibi Bizans ordusunda okçuluk ve hafif süvarilik hizmeti vermişlerdir.¹³¹ Özellikle okçuluk alanında Türkler oldukça ön plana çıkmış, bu dönemde Bizans okçularının neredeyse tamamı ücretli Türk okçularından oluşmuştur.¹³²

Malazgirt'in ardından Peçenek ve Kumanların da Bizans ordusundaki hizmetlerine devam ettikleri görülmektedir. Kumanlar, Selçuklu askerleri ile aynı birliklere

¹²⁸ John Haldon, *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565-1204*, Routledge, New York 2014, s. 226.

¹²⁹ Bryennios, s. 99-104.

¹³⁰ Ayönü, *a.g.m.*, s. 18.

¹³¹ Heath, *a.g.e.*, s. 41.

¹³² Kaegi, *a.g.m.*, s. 249.

koyulmuş ve çoğu Trakya ve Anadolu’da iskan edilmiştir. İskan edilen bu Kumanların çoğu asimile olmuştur.¹³³ Peçenekler ise her ne kadar 11. yüzyıl boyunca Bizans’a karşı düşmanca tavır gösterecekler de her daim Bizans ordusunda istihdam edilmişlerdir ve Malazgirt’ten sonraki süreçte de bu durum devam etmiştir. Ancak 1091 yılına gelindiğinde, I. Aleksios Komnenos Balkanları istila eden Peçeneklere karşı çoğunluğu Kumanlardan oluşan büyük bir ordu toplamış ve bu güçlü ordusuyla Peçenekleri Lebounion Muharebesi’nde bozguna uğratmıştır. Bu savaşta Peçeneklerin mağlup edilmesinde Kuman ücretli askerler büyük bir rol oynamıştır.¹³⁴ Bu tarihten sonra, Peçenekler siyasi güçlerini kaybetmeye başlamış ve Bizans ordusundaki sayıları da her geçen yıl azalmıştır. Ancak yine de Peçeneklerin zaman zaman Bizans hizmetine girdikleri görülmektedir. Özellikle I. Aleksios zamanında Bizans, Peçeneklerin hizmetlerinden faydalanmıştır. Örneğin; I. Haçlı Seferi sırasında Bizans topraklarına girip yağma ve talanda bulunan disiplinsiz savaşçılar Peçenek kuvvetleri tarafından zapt edilmiştir.¹³⁵ Yine I. Haçlı Seferi sırasında Bizans tarafından Haçlılara yardım amaçlı gönderilen Tzitas komutasındaki orduda yaklaşık 500 ücretli Türk askeri vardı ve bu askerler arasında Peçenekler de yer alıyordu. Haçlı seferi sonrasında, Bizans ve Normanlar arasındaki gerginliğin neticesinde patlak veren Antakya prensi I. Bohemund ile I. Aleksios’un mücadelesinde, Selçuklu askerlerinin yanında Peçenekler de orduya alınmıştır. Antakya prensinin Dyrrachium (Draç) kuşatması sırasında, Peçenekler Bizans ordusunda önemli hizmetlerde bulunmuştur.¹³⁶ Peçeneklere ait son kayıtlar ise I. Manuel Komnenos zamanına aittir. Bu dönemde Kumanlar tarafından Güney Rusya’dan sürülüp Tuna’nın doğusuna yerleşen Peçenekler, Anadolu Selçukluları ile mücadele etmek için orduya alınmışlardır ve bunların arasından devlette yüksek kademelere ulaşanlar bile olmuştur.¹³⁷

Komnenoslar döneminde Bizans ordusundaki Türk varlığı hakkındaki en önemli detaylardan biri de, Türkopolilerin teşkil edilmesidir. Türkopoliler hakkındaki bilgiler,

¹³³ Heath, *a.g.e.*, s. 41.

¹³⁴ Komnena, s. 239-242.

¹³⁵ Heath, *a.g.e.*, s. 38.

¹³⁶ Komnena, s. 346, 406; Morgan, *a.g.e.*, s. 93.

¹³⁷ David Nicolle, *Haçlılar Çağında Bizans, Balkan ve Macar Orduları*, çev. Emir Yener, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 12; Kurat, *a.g.e.*, s. 236.

hem Bizans hem de batılı kaynaklarda oldukça sınırlıdır. Türkopollerin Bizans'taki varlığı bilinmektedir; ancak elde olan sınırlı bilgiden dolayı Türkopoller hakkında çok detaylı tasvirler yapmak pek mümkün değildir. *Tourkopoulos*, yani “Türkoğulları” ya da “Türklerin evlatları” anlamına gelen terime, ilk olarak I. Aleksios'un imzasını taşıyan bir belgede rastlanması,¹³⁸ Türkopollerin I. Aleksios döneminde teşkil edildiğini düşündürmektedir. Türkopoller, Bizanslı bir anne ve Türk bir babanın çocuğu olup hristiyanlığı seçen Türklerden meydana gelen bir paralı asker birliğiydi.¹³⁹ Ancak onlar, herhangi bir paralı asker birliğinden daha fazlasını temsil ediyor olmalılar. Çünkü; Türkopoller devlet eliyle teşkil edilen ve bir teşvik sonucu meydana gelen bir alaydı. Bu birliğe yerleştirilen Türkler özel olarak seçilirdi. Türkopollerin kökeni hakkında çok detaylı bilgiler olmasa da, Bizans ve Doğulu Frank ordularında paralı askerlik yapan hristiyanlaşmış Türklerin ve bunların Yunan kadınlarla olan evliliklerinden doğan çocuklar oldukları düşünüldüğünde, kökenlerinin Selçuklu Türklerine dayandığı söylenebilir. Dolayısıyla Türkopoller; Karadeniz'in kuzeyinden gelip Balkanlara yerleşmiş olan Peçenek, Kuman ya da Uz halklarının soyundan değil, Selçuklu Oğuz Türklerinin soyundan geliyor olabilir.¹⁴⁰

Türkopoller, kuruldukları andan itibaren Bizans ordusunda önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Bizans'ın hafif süvari ve atlı okçu birimlerinin büyük kısmını oluşturan Türkopoller¹⁴¹ sadece Bizans ordusunda değil, Haçlı ordularında da görev almıştır. Örneğin; I. Haçlı Seferi sırasında Bizans ve Haçlıların, Selçukluların başkenti İznik'i kuşatmasında (1097) Türkopoller de görev almıştır.¹⁴² Ya da Hıttin Muharebesi (1187) sırasında Haçlı ordusunda yer alan Türkopoller buna örnek gösterilebilir.¹⁴³

¹³⁸ Ayönü, *a.g.m.*, s. 21-22.

¹³⁹ Savvas Kyriakidis, *Warfare in Late Byzantium, 1204-1453*, Brill, Leiden/Boston 2011, s. 213.

¹⁴⁰ Ayönü, *a.g.m.*, s. 21.

¹⁴¹ Kyriakidis, *a.g.e.*, s. 213-214.

¹⁴² Ayönü, *a.g.m.*, s. 21.

¹⁴³ Steven Runciman, *A History of the Crusades II: Kingdom of Jerusalem*, Cambridge University Press, New York 1952, s. 489.

Türkopollerin Bizans ordusunda bıraktığı etki oldukça önemliydi. Türkopollerin yanında, Selçuklu Türklerinin de Bizans ordusundaki istihdamı devam ediyordu. II. İoannis Komnenos'un 1134 yılında Danişmendliler üzerine düzenlediği seferde Bizans ordusunda Selçuklu hükümdarı I. Mesud'un gönderdiği ücretli askerler yer alıyordu. Ayrıca Kumanlar da Komnenoslar döneminde sıklıkla orduya katılıyordu. 1136'da Kilikya Ermenilerine karşı bir sefer yürüten II. İoannis, Kumanları bu sefer için istihdam etmişti. Ayrıca Çankırı'nın ele geçirilmesiyle beraber bazı Anadolu Türkleri Bizans'a ücret karşılığı katılmıştı.¹⁴⁴ Yine I. Manuel'in Macarlara karşı olan seferinde orduda yine Kumanlar ve ücretli Selçuklu askerleri ön plana çıkmıştır. Ayrıca Bizanslı tarihçi İoannis Kinnamos, bu seferde "Aspietes" lakaplı Tatikios isimli bir komutan olduğundan bahsetmektedir.¹⁴⁵ Bu Tatikios isimli komutan, I. Aleksios döneminin meşhur komutanı Tatikios'un soyundan geliyor olabilir. Dolayısıyla kendisinin Türk asıllı bir Bizans komutanı olma ihtimali bulunmaktadır.¹⁴⁶

Görüldüğü üzere, 12. yüzyılın Bizans ordusunda Türkler son derece kalabalık bir kitle oluşturmaktaydı. Ordudaki ağırlığını hissettiren Türkler, Bizans askerleri üzerinde de etkiler bırakıyordu. I. Manuel Komnenos döneminde Bizans hafif piyade ve süvarileri, teçhizat ve taktik bakımından Türk ve Bulgar muadillerine oldukça benzer durumdaydılar.¹⁴⁷

I. Manuel Komnenos'un Selçuklular üzerine düzenlediği son büyük seferin en önemli muharebesi olan Miryokefalon Muharebesi (1176) sırasında Bizans ordusunun büyük bir kısmı Latin ve Kuman ücretli askerlerinden oluşuyordu.¹⁴⁸ Savaşın önceki dönemde Anadolu Selçuklularından gelen ücretli askerler de Bizans ordusunda bulunsaydı, Miryokefalon'da alınan ağır yenilgi sonrası ücretli Türk asker istihdamı azalmıştır.

¹⁴⁴ Ayönü, *a.g.m.*, s. 64-65.

¹⁴⁵ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, çev. Işın Demirkent, TTK Yayınları, Ankara 2001, s. 194.

¹⁴⁶ Demirkent, *a.g.m.*, s. 196.

¹⁴⁷ Haldon, *a.g.e.*, s. 227.

¹⁴⁸ Murat Keçiş, "Miryokefalon Savaşı'nda Bizans Ordusunun Stratejisi", *Isparta Bölgesinin Tarihi, Coğrafyası ve Miryokefalon Savaşı Sempozyumu*, Isparta 2014, s. 127.

Bunun sebebi; Bizans'ın Miryokefalon yenilgisinden sonra paralı asker kiralamaya yetecek kadar paraya sahip olmaması ve ekonomik olarak zor bir dönemden geçmesi olabilir.¹⁴⁹ Yine de I. Andronikos Komnenos (1183-1185) ve II. İsaakios Angelos (1185-1195) dönemlerinde orduda ücretli Türk askerlerin olduğu kaydedilmiştir. Niketas Khoniates'in aktadıklarına göre II. İsaakios ve Bizanslı soylu Aleksios Branas arasındaki iç savaşta eş sayıda Türk ve Gürcü paralı asker imparatorluk ordusunda yer almıştı.¹⁵⁰

IV. Haçlı Seferi zamanında, Bizans ordusunda yer alan az sayıdaki ücretli asker arasında Türkler sayıca daha fazla ve daha önemliydi. Bunların büyük bölümü yarı göçebe olan Türk halklarından, özellikle de Kumanlardan meydana gelmekteydi. Bunlara ek olarak da az sayıda Selçuklu askeri bulunmaktaydı. Bu dönemde Bizans ordusundaki süvariler de, Batı Avrupa tarzından çok Ortadoğu tipi ağır zırhlılardan ve Türk hafif atlı okçularından oluşuyordu. Ayrıca Bizans'a sığınmış olan Türk beyleri de bulunuyordu. Selçuklu sultanı II. Kılıçarslan'ın oğlu I. Gıyaseddin Keyhüsrev, kardeşi Rükneddin Süleyman tarafından tahttan indirildiği için Bizans'a sığınmıştı. Haçlılar Konstantinopolis'i kuşattıklarında Gıyaseddin de şehirde ikamet etmekteydi.¹⁵¹

Türkler, İznik İmparatorluğu ordusunda da yer almışlar ve önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. İznik ordusunda yer alan en önemli ücretli asker topluluklarından biri Kumanlardır. İznik İmparatorluğu'nun Balkanlardaki mücadelelerinde önemli rol oynayan Kumanlar, hafif süvariler olarak orduda yer almaktaydı.¹⁵² Örneğin; 1242'deki Selanik Kuşatması sırasında III. İoannis Vatatzes (1222-1254)'in ordusunda Kumanlar da yer alıyordu. Aleksios Strategopoulos'un 1261'de Konstantinopolis'i geri alan ordusunun büyük bir bölümü yine Kumanlardan meydana gelmekteydi.¹⁵³ Selçuklu Türkleri de Kumanlar ile birlikte İznik ordusunda yer almıştır. Mihail Paleologos, 1256

¹⁴⁹ Nicolle, *a.g.e.*, s. 37.

¹⁵⁰ Niketas Khoniates, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195)*, çev. Işın Demirkent, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 182-183.

¹⁵¹ Nicolle, *a.g.e.*, s. 36-37.

¹⁵² Ayönü, *a.g.m.*, s. 44.

¹⁵³ Bartusis, *a.g.e.*, s. 26-27.

yılında Selçuklulara sığınmış ve iki yıl kadar burada kaldıktan sonra İmparator tarafından affedilip ülkesine dönmüştür. Dönerken yanında birçok Selçuklu askerini de beraberinde getirmiştir. Bu tarihten itibaren İznik ordusunda Selçuklu askerleri de görev yapmaya başlamıştır.¹⁵⁴

İznik ordusunda yer alan Türk askerlerin en çok ön plana çıktığı olaylardan biri, Mihail Paleologos'un kardeşi olan İoannis Paleologos'un Epir Despotluğu ve Achaea (Akhaia) Prensliği'ne karşı girdiği Pelagonia Savaşı'dır. Bizanslılar Pelagonia Savaşı'nda ücretli Kuman ve Oğuz hafif süvarilerini, Fransız ve Alman şövalyelerine karşı etkin bir şekilde kullanmıştır. Ayrıca bu savaşta yer alan Nikiforos Rimpsas da hıristiyanlığı kabul etmiş Türk kökenli bir Bizans komutanıdır ve savaşa katılan Türk askerlerine önderlik etmiştir.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Ayönü, *a.g.m.*, s. 45.

¹⁵⁵ Akropolites, s. 159-160; Michael Angold, *A Byzantine Government in Exile: Government and Society Under the Laskarids of Nicaea (1204-1261)*, Oxford University Press, London 1975, s. 189.

2. BÖLÜM: PALEOLOGOSLAR DÖNEMİ BİZANS ORDUSU VE TÜRK ASKERLER

VIII. Mihail Paleologos, 15 Ağustos 1261 tarihinde Konstantinopolis'e ayak basıp Latin İmparatorluğu'na son verdiğinde, Bizans İmparatorluğu için yeni bir dönem başlamış oluyordu. VIII. Mihail, yeni bir hanedan kurarak hakimiyetini sağlamlaştırmayı başarmış ve Latin İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmayı hedefleyen yabancı iktidar sahiplerini de bertaraf etmişti. Ancak VIII. Mihail sadece bununla yetinmek istemiyor, İmparatorluğun 1204'ten önceki topraklarını da geri almayı düşünüyordu. Fakat Bizans'ın genel durumu, bu hedefin gerçekleştirilmesini neredeyse imkansız kılıyordu. Öncelikle devletin mali durumu oldukça kötü durumdaydı. Yaklaşık 60 senelik Latin hakimiyeti boyunca başkent Konstantinopolis eski ihtişamından uzaklaşmış ve zenginliğini kaybetmişti. Ordu ise adeta felaket durumda ve büyük oranda ücretli yabancı askerlere muhtaçtı; ancak kötü olan mali durumdan ötürü bu yabancı askerlerin de ücretleri karşılanamıyor ve düzenli bir istihdam sağlanamıyordu. Tüm bunların yanında Bizans, imparatorluk arazileri üzerinde kurulmuş olan Epir Devleti ve Latin İmparatorluğu'ndan geriye kalan oluşumlar ile çift taraflı bir mücadele vermek durumundaydı. İşte VIII. Mihail böyle bir ortamda tahta geçmiş ve devletini eski günlerine geri döndürmeyi hedeflemişti. Ancak Bizans'ın bir daha eski gücüne kavuşamayacağı daha 12. yüzyılın sonlarından itibaren belli olmuştu.¹⁵⁶

VIII. Mihail'in hedeflerini gerçekleştirebilmesi için öncelikle harap durumda olan orduyu yeniden canlandırması gerekiyordu. VIII. Mihail ilk iş olarak kardeşi İoannis Paleologos'u orduların başına geçirdi.¹⁵⁷ Ancak orduda ciddi bir personel sıkıntısı vardı. İmparatorluğun Trakya, Rumeli, Yunanistan'ın kuzey kesimleri ve Batı Anadolu'dan ibaret ve oldukça küçülmüş olan toprakları, yetiştirilen asker sayısının son derece az olmasının başlıca sebebiydi. Malazgirt sonrası teşkil edilen toprak sistemi olan *pronoia* sistemi ise, İmparatorluğun geçirdiği zor durumlar neticesinde zayıflamaya ve işlevselliğini yitirmeye başlamıştı. Hassa ordusuna mensup olan *pronoia* sahibi yerli

¹⁵⁶ Şerif Baştav, *Bizans Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2021, s. 259, 261-262.

¹⁵⁷ Baştav, *a.g.e.*, s. 260.

ağır süvariler *pronoarios* olarak adlandırılırdı ve bunların arasından *dynatos* sıfatlı büyük topraklara hükmeden *pronoarios*lara, *oikoi* (akraba) ya da *oikilai* (paralı askerlerden de oluşabilen kapı halkı) olarak adlandırılan maiyetleri eşlik etse de, bunların en kalabalıkları 80 adamdan fazla değildi. Daha çok yerli hafif süvari ve piyade çıkartan *oikonomia* adlı *pronoia* ise daha da az asker getirmekteydi. VIII. Mihail bu kötü gidişatı önlemek amacıyla, miras bırakılamayan bazı *pronoiaları* ırsi mülke dönüştürmüştür. Ancak bu uygulama da ilerleyen yıllarda sürekli yaşanan toprak kayıplarının etkisiyle olumsuz etki yaratmış, taşradakilere sürekli arazi verilmesi ve çoğu *pronoianın* askeri hizmetlerden muaf sayılması gibi sonuçlar doğurarak *pronoia* sisteminin 14. yüzyılın başlarında tamamen çökmesine sebep olmuştur.¹⁵⁸

Görüldüğü gibi Bizans ordusunun durumu, VIII. Mihail'i paralı asker kiralamaya mecbur bırakmıştır. Hatta onun ordusunu güçlendirmek için gösterdiği bu çaba, hükümdarlığının sonunda Bizans ekonomisinin daha da zayıflamasına sebep olmuştur. Fakat VIII. Mihail'in oluşan şartlar altında ücretli asker kiralamaktan başka bir şansı olmadığı da açıktır. VIII. Mihail ile başlayan Paleologoslar dönemi boyunca, Bizans ordusunda sürekli olarak yer alan paralı/yabancı askerler arasında en önemli olan ve en kalabalık kitleyi oluşturanlar ise Türklerdir. VIII. Mihail 1262 yılında, yani henüz hükümdarlığının başında Latin İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmak isteyen Akhaia prensi Guillaume de Villehardouin ile savaşa girdiğinde ordusunun en önemli gücünü ücretli Türk ve Latin askerleri oluşturmuştur. Ancak yaklaşık 5.000 Selçuklu askerinden oluşan bu Türk birliği, ücretlerinin zamanında ödenmemesi sebebiyle Mora'da düşman saflarına geçmiş ve Makry Plagi çatışmasında Bizans'ın yenilgiye uğramasına sebep olmuştur.¹⁵⁹ VIII. Mihail genel olarak Guillaume de Villehardouin'e üstünlük sağlasa da, Türk askerlerinin sebep olduğu sıkıntılar kayda geçmiştir. Bu durum, Bizans'ın muhtaç olduğu ücretli askerlerin istihdamını kolay bir şekilde sağlayamadığının örneklerinden biridir ve Paleologoslar ilerleyen yıllarda ücretli askerlerin sebep olacağı bu tip sorunlarla sık sık karşılaşacaklardır. Türkler ise hem bu sorunların baş aktörlerinden olacak, hem de Bizans ordusundaki yerini korumaya devam edecektir.

¹⁵⁸ Heath, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁵⁹ Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları: 1261-1453*, çev. Bilge Umar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. 59; Baştav, *a.g.e.*, s. 263.

2.1. BİZANS ORDU YAPISI

Paleologoslar dönemi Bizans ordusu, Komnenosların ordusunun parçalanmış bir ögesi olan İznik İmparatorluğu güçlerinin doğrudan bir devamı niteliğindedir. Orduda birlik ve subay sayısı bakımından kullanılan askeri terimler, Komnenoslar döneminde kullanılan terimler ile aynıdır.¹⁶⁰ *Allagion* terimi, Paleologosların ordusundaki daimi kuvvetler ve alaylar için kullanılmış olan ana terimdir. Her *allagion*, *allagator* adı verilen bir komutanın idaresi altında bulunur ve genel olarak 300 kişilik bir kıtayı belirtirdi. *Allagion*lar 100 ya da 50 kişilik, hatta bazen 10 kişilik alt birimlere ayrılırdı. Muharebe esnasında *allagion*lar, üçerli gruplar halinde bir araya gelerek daha büyük kıtaları teşkil ederdi ve bu kıtalara *takseis*, *lokhos*, *syntakseis* ya da daha büyük bir kıta olan *tagma* adı verilirdi.¹⁶¹

*Allagion*lar, Anadolu'nun kaybedilmesine kadar Bizans ordusunun temel askeri birimi olarak kaldılar. Ancak Anadolu topraklarının elden çıkmasıyla birlikte, onların yerini Balkanlarda kalan topraklarda *megalo allagion*lar aldı. *Megalo allagion*lar vilayetlere has askeri birliklerdi ve vilayet askerleri; saha kıtaları ya da garnizon farkı gözetmeksizin *megaloallagitai* adıyla bu birliklere yerleştirilirdi. Ancak Balkan eyaletlerinin de 14. yüzyılda Türkler ve Sırlar tarafından ele geçirilmesiyle *megalo allagion*lar da ortadan kalkmıştır. Bizans ordusunun birlik teşkilatı 14. yüzyılın ortalarından sonra neredeyse tamamen ortadan kalkmış ve devletin çöküşüne kadar ordu toplama askerler ile teşkil edilmiştir.¹⁶²

Peki Paleologoslar dönemi Bizans ordusunu oluşturan bu birlikler ne tür askerlerden meydana geliyordu? Seyyar ordulara bakıldığında; süvari, piyade ve okçu birliklerinin orduda yer aldığı görülmektedir. Süvari birliklerinin neredeyse tamamı Türklerden meydana geliyordu. Türkler, Paleologosların ordusunda atlı okçu ve gönderli süvariler

¹⁶⁰ Haldon, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁶¹ Heath, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁶² Heath, *a.g.e.*, s. 30.

olarak hizmet vermekteydi. Piyade ve okçular ise yine büyük oranda ücretli yabancı askerlerden oluşsa da, bir kısmı saray muhafızları ve az sayıdaki yerli eyalet askerlerinden müteşekkil olmalıdır. Garnizon birlikleri ise saha kıtalarına göre sayıca oldukça azdı, üstelik çoğu garnizon birliği asker bile değildi. Garnizon birlikleri, yabancı askerlerden çok Bizans tebaasından seçilirdi ve bunlar sivil bekçi olarak hizmet verirdi. Garnizonda görevli bu bekçilere *tzakones* denirdi ve *tzakonike* ya da *vigla* denilen muhafızlık vazifesi görürlerdi. *Pyrgoi* denilen gözetleme kulelerinde görev yapan *tzakones* isimli bu bekçiler, genellikle yarı zamanlı olarak çalışırdı. Profesyonel ücretli askerler ise, genellikle sınır boylarına yerleştirilirdi; çünkü sınır savunması öncelikli ve daha önemli görülmekteydi.¹⁶³

Paleologosların ordusunda saray muhafızları da önemli bir yer tutmaktaydı. Bu dönemde beş muhafız birliği ön plana çıkmaktadır; Vargler, *paramonai*, *oikioitai*, Vardariotlar ve Katalanlar. Daha önceden İmparatorluğa muhafız olarak hizmet etmiş olan Türkopoller ise, Paleologoslar döneminde muhafızlık görevinde bulunmamışlardır. İskandinav kökenli Vargler, Katalanlar ve muhtemelen Macar kökenli olan Vardariotlar yabancı muhafız birliklerindendi. Vardariotlar 1272 yılında dağıtıldığında, Bizans'ın yerli muhafız birliklerinden olan *paramonai* onların yerini almıştır ve Vargler ile birlikte Bizans'ın Hassa birliklerini oluşturmuştur. *Paramonai* birlikleri atlı ve piyade olmak üzere iki *allagiondan* meydana geliyor ve *allagatorların* komutası altında bulunuyordu. *Oikioitai* ise İmparatorun şahsi muhafız birliğiydi ve muhtemelen bu birlik de yerliydi. Katalanlardan oluşan muhafız birliği ise, Aragon-Venedik ittifakından oluşan donanmanın 1352'de Konstantinopolis yakınlarında Cenevizliler tarafından yenilgiye uğratılmasından sonra VI. İoannis Kantakuzenos (1347-1357) tarafından hizmete alınmıştır ancak çok kısa bir süre sonra sayıları oldukça azalmıştır. Ayrıca bekçi *tzakones* birlikleri, Türk-Rum kökenli yaya okçuları olan *murtatoi* ve Giritlilerden oluşan bir muhafız birliği de kısa süreli olarak Paleologoslara hizmet etmiştir. Bu muhafız birliklerinin hiç biri büyük birlikler değildi, ancak az mevcutlu Paleologos ordusunun önemli bir kısmını oluşturmuyorlardı.¹⁶⁴

¹⁶³ Heath, *a.g.e.*, s. 33.

¹⁶⁴ Bartusis, *a.g.e.*, s. 276, 280; Heath, *a.g.e.*, s. 31-32.

Paleologoslar dönemi Bizans ordusunun teçhizatına bakıldığında ise; her zamanki gibi en yaygın kullanılan silahların mızrak ve kalkan olduğu görülmektedir. Süvarilerin çoğunu Türkler oluşturduğundan, çoğu süvari askeri hafif zırh giymekteydi ve gönderli silahlarla birlikte ok ve yay kuşanırdı. Batılı tarzda tam zırh takımlı ağır süvariler ise orduda seyrek; zırhlı atlar ise daha nadir bulunurdu. Eksiksiz ağır zırh takımlarını büyük ihtimalle yalnızca seçkin muhafız birlikleri giymekteydi.¹⁶⁵ Okçular ise, Avrupa kaynaklarında *gambeson* olarak geçen kapitone kumaş zırh giyerdi. Okçuların ok sadaklarının ise Türkî ve İranî üslupta olması da dikkat çekicidir. Yaya okçularının yanında, Bizans'ın geç 11. yüzyılda Latinler aracılığıyla tanıştığı *tzangratoroi* denilen arbaletli askerler de orduda yer almaktaydı; ancak bunların sayısı fazla değildi. Arbaletli askerler en çok donanma savaşlarında ve kuşatmalarda kullanılırdı. VI. İoannis Kantakuzenos arbaletli askerlerin kuşatma savaşlarındaki etkinliğini görmüş olacak ki, *stratopedarches ton tzangratoron* isimli yeni bir askeri rütbe oluşturarak arbaletli askerleri bu subayların komutası altında düzenli bir birlik haline getirmiştir.¹⁶⁶

Ateşli silahların Bizans'ta kullanımı ise tartışmalı bir konudur. Ateşli el silahlarının kullanımı 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Balkanlarda artmaya başlamış ve 15. yüzyıla gelindiğinde yaygınlaşmıştı. Ancak Bizans, gerek kısıtlı imkanlar gerekse de terminolojinin net bir şekilde anlaşılamaması gibi sebeplerden ötürü ateşli silahları ordusuna entegre edememiştir. Görünen o ki; Bizans ordusunda ateşli silah kullanan tek birlik paralı Ceneviz askerleridir.¹⁶⁷ Ancak bu konuda Bizans tarihçisi Dukas'ın bir atfı bulunmaktadır. Dukas, 1453 Konstantinopolis Kuşatması sırasında bazı Bizanslı askerlerin fındık büyüklüğünde beş ve on mermiyi aynı anda barut gücüyle atabilen bir silah kullandığından bahsetmektedir.¹⁶⁸ Ancak kendisinin kuşatmaya bizzat şahit olmaması bu bilgiyi şüpheli kılmaktadır; örneğin kuşatmaya şahit olan Sphrantzes böyle bir bilgi vermemektedir. Toplar ise Bizans seyyar ordularında hiç bir zaman bulunmamıştır. Top ile savunma yapıldığı bilinen tek kuşatma ise yine 1453'teki

¹⁶⁵ Heath, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁶⁶ Bartusis, *a.g.e.*, s. 331-332; Heath, *a.g.e.*, s. 29; Kyriakidis, *a.g.e.*, s. 110.

¹⁶⁷ Bartusis, *a.g.e.*, s. 334-341.

¹⁶⁸ Dukas, *İstanbul'un Fethi-Dukas Kroniği*, çev. V. Mirmiroğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2013, s. 183.

Konstantinopolis Kuşatması'dır; ancak burada kullanılan topların sayısı oldukça yetersizdir.¹⁶⁹

Son olarak Paleologosların ordusundaki emir-komuta zincirine bakıldığında, oldukça geniş ve sistematik bir hiyerarşik yapının olduğu görülmektedir. Bizanslılar her dönem liderliğe ve komutanların nitelikli olmasına özen göstermiştir ve bu durum yazılan askeri el kitaplarında da göze çarpmaktadır. Tarihte son derece önemli ve kabiliyetli komutanlar yetiştiren Bizans, birçok kez düştüğü zor durumdan da yetenekli komutanları ve liderleri sayesinde kurtulmuştur.¹⁷⁰ Paleologoslar döneminde de ordu liderliğine verilen önem değişmemiştir. Ordudaki hiyerarşik yapıya bakıldığında, birçok askeri rütbe ve unvan olduğu görülmektedir. Ordu komutanlarının görevleri, rütbelerinin tanımlarına göre değil, hiyerarşideki konumlarına göre belirleniyordu. Dolayısıyla 14. yüzyıl itibarıyla yaklaşık olarak 30 askeri rütbe bulunan Bizans ordusunda, deniz subaylarının bazen kara ordularına, kara subaylarının da bazen donanmaya komuta etmesi gibi şaşırtıcı ve karmaşık durumlar yaşanabiliyordu. Ancak ordunun başkomutanı her zaman ve mutlak surette İmparatordu.¹⁷¹ VIII. Mihail, savaşlarda gösterdiği üstün liderlik vasfı ve askeri kabiliyetleriyle ön plana çıkan bir İmparatordu. Aynı şekilde, VI. İoannis de etkileyici bir askeri liderdi. VI. İoannis'e kadar Paleologos hanedanının İmparatorları askeri yetenekleriyle ön plana çıksa da, 14. yüzyılın ikinci yarısından sonra İmparatorluğun iyice zayıflamaya başlamasıyla birlikte asker İmparatorların önemi de kaybolmuştur.¹⁷²

2.2. PARALI/YABANCI ASKER İHTİYACINI DOĞURAN KOŞULLAR

Paleologoslar dönemi Bizans ordusunda paralı/yabancı askerlerin sıklıkla yer almasının en önemli sebebi, ordudaki personel yetersizliğidir. Bizanslılar, 1204'ten itibaren hiç bir

¹⁶⁹ Heath, *a.g.e.*, s. 35.

¹⁷⁰ Decker, *a.g.e.*, s. 63.

¹⁷¹ Heath, *a.g.e.*, s. 33-34.

¹⁷² Decker, *a.g.e.*, s. 75.

zaman 5.000'den fazla askeri savaş alanında toplayamamıştır. Paleologoslar döneminin başlarında merkezi ordu yaklaşık 6.000 askerden oluşurken, tüm saha kıtalarının toplam sayısı ise 10.000'i geçmemiştir.¹⁷³ VIII. Mihail'in çabalarıyla biraz da olsa güçlendirilen ordu, onun döneminde 20.000 askere kadar çıkmıştır. Bu askerlerin 15.000'i seyyar ordu kuvvetlerinden, 5.000'i ise garnizon kuvvetlerinden meydana gelmiştir. Ancak Paleologoslar döneminin en yüksek asker sayısına ulaşılan bu dönemde bile, ordudaki asker yetersizliği dikkat çekmektedir. II. Andronikos (1282-1328) döneminde ise ordunun insan gücü sıkıntısı daha da baş göstermiştir. Onun döneminde, VIII. Mihail'in orduyu güçlendirme uğruna yaptığı harcamaların da etkisiyle mali durum oldukça kötü bir hale gelmiş ve ordunun profesyonel unsurları, zayıf eğitilmiş ve ucuz milisler lehine terhis edilmiştir. 1320 yılında askeri kuvvetler II. Andronikos tarafından 4.000'e indirilmiş, bir sonraki yıl ise orduda sadece 3.000 süvari kuvveti kalmıştır.¹⁷⁴ Bu tarihlerden itibaren Bizans ordusunun toplam personel sayısı genellikle 3.500-4.000 civarında kalmış, sadece 1453'teki Konstantinopolis Kuşatması sırasında son Bizans imparatoru olan XI. Konstantinos (1449-1453)'un olağanüstü çabaları sayesinde yaklaşık 7.000 civarında bir savunma gücü toplanabilmiştir.

Görüldüğü gibi Paleologoslar döneminde Bizans ordusunun en büyük sorunu, insan gücü sıkıntısı olmuştur. Bunun sebebi ise, önceki dönemlerde de olduğu gibi büyük toprak kayıpları ve buna bağlı olarak toprak sisteminin bozulması, yani *pronoiaların* işlevini yitirmesidir. Dolayısıyla Bizanslılar, ordudaki insan gücü sıkıntısını gidermek için ücretli askerleri kiralama yoluna sık sık başvurmuşlardır. Sonuç olarak kara ordusunun çok büyük bir bölümünü paralı askerler oluşturmuştur. Ancak devletin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar, çoğu zaman yeterli seviyede ücretli asker toplanmasını ve bu askerlerin kontrol edilmesini neredeyse imkansız hale getirmiştir; ücretlerini düzenli alamayan paralı askerler her an yağmaya hazır bir görüntü çizmiştir.¹⁷⁵ Yukarıda belirtilen asker sayılarına ücretli askerlerin de dahil olduğu düşünüldüğünde,

¹⁷³ Decker, *a.g.e.*, s. 40; Warren Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford University Press, Stanford 1997, s. 819.

¹⁷⁴ Warren Treadgold, *A Concise History of Byzantium*, Palgrave Macmillan, London 2002, s. 224; Treadgold, *a.g.e.*, s. 819.

¹⁷⁵ Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, çev. Galip Üstün, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 121.

Paleologosların yüksek sayılarda ücretli asker toplamakta da başarısız oldukları görülmektedir.

Daha önceki dönemlerde, Bizans ordusunda paralı/yabancı asker ihtiyacını doğuran koşullardan birinin de; ordunun mobilite eksikliği ve bu eksikliği giderme ihtiyacı olduğu görülmektedir. Fakat Paleologoslar döneminde bu durum ya geri planda kalmış, ya da hiç var olmamıştır. Çünkü; Paleologoslar döneminde düşman karşısına çıkabilecek yeterli düzeyde bir ordu toplanması bile çoğu zaman mümkün olmamıştır. Dolayısıyla Bizans'ın son döneminde ordudaki asıl mesele; ordunun niteliğini ve niceliğini değiştirmeye çalışmak değil, düşman ordularının karşısına çıkabilecek yeterli seviyede ve sayıda bir orduyu toplayabilmek olmuştur. Özellikle devletin tamamen yıkılış sürecine geçtiği geç 14. ve 15. yüzyıllarda, Bizanslılar toplayabildikleri bütün askeri unsurları sorgusuz sualsiz toplama yoluna gitmiş ve Bizans ordusu bu dönemde tamamen toplama askerlerden oluşan düzensiz bir ordu haline bürünmüştür.

Bizans ordusunda paralı/yabancı askerlerin tercih edilmesine sebep olan çok önemli başka bir durum ise, orduya ve askeri liderlere olan güvenin sarsılmasıdır. Bu duruma Bizans'ın topraklarını teker teker kaybetmesi ve sık sık yaşanan isyanlar ve iç savaşlar sebep olmuştur. Geç 13. yüzyıla gelindiğinde Anadolu'daki Türkmen beylikleri, Bizans sınırlarına doğru genişlemeye başlamışlar ve Bizans, Anadolu vilayetlerinin nüfusu ve orduları üzerindeki kontrolünü sürdürmede epey zorlanmıştır. Örneğin, Paflagonyalılar Türklere katılmış ve Anadolu'nun yerel halkı üzerinde söz sahibi olan güçlü kişiler hükûmete karşı isyan edip bağımsızlık kazanmaya başlamıştır. Bunun en önemli örneklerinden biri, Magnesia'da güçlü bir kişilik olan *basilikos hippokomos* Attaleiotes'in isyanıdır. Tüm bunlara ek olarak, 1290'lı yıllarda yüksek aristokrasinin üyeleri arasında da çekişmeler yaşanmaya başlamıştır. Birçok aristokratın dışında, imparatorluk ailesinin içinden gelen askeri liderler bile, imparator ve sivil bükrasının önde gelenleri ile anlaşmazlık yaşıyorlardı. Bunların sonucunda; Nikephoros Choumnos ve Theodoros Metochites gibi sivil bükrasının önde gelenleri, askeri elitlerin düşmanı olarak gözükmüşlerdir. Bu anlaşmazlıklar ve çekişmelerin sonucunda birçok önemli

general açığa alınmıştır. Örneğin II. Andronikos, kardeşi *porphyrogennetos* Konstantin'i ve *protostrator*¹⁷⁶ Mihail Strategopoulos'u hapsetti. Böylece II. Andronikos'un orduya, askerlerin de devlete olan güveni sarsılmış oldu. Tüm bunlar, II. Andronikos'un paralı asker politikasını açıklamaktadır. Onun döneminde Alanlar, Giritliler, Türkler ve Katalanlar gibi birçok ücretli asker orduya dahil olmuştur.¹⁷⁷

2.3. BİZANS ORDUSUNDA İSTİHDAM EDİLEN TÜRK ASKERLER

Paleologoslar dönemi boyunca, birçok Türk askeri Bizans ordusunda görev yapmıştır. Bu dönemde orduda yer alan paralı/yabancı askerler arasında en büyük kitleyi Türk askerler oluşturmuş ve Katalanlarla birlikte Bizans ordusundaki en önemli yabancı asker grubu olarak görülmüşlerdir. Öyle ki, Türkler artık Bizans'ta ücretli asker olarak görülmüyor, müttefik kıta olarak muamele görüyorlardı. Ordunun her alanına nüfuz eden Türkler, Bizans dünyasında da derin izler bırakmışlardı. Türkler, Bizans ordusunun niteliğini olumlu yönde etkilemiş ve ordunun güçlü unsurlarından olmuşlardır. Ancak bu olumlu etkilerine rağmen ordunun her alanına bu derece nüfuz etmelerinin Bizans için birtakım olumsuz sonuçları da olabiliyordu. Zira Türkler bu nüfuzlarını Bizans topraklarını ele geçirmek için de kullanabiliyor; hatta bu topraklarda kalıcı hale de gelebiliyordu. Bunun en güzel örneklerinden biri; Orhan Bey'in VI. İoannis'e yardım için gönderdiği Süleyman Paşa komutasındaki 20.000 Türk askerinin üs olarak Çimpe Kalesi'ni kullanması ve savaştan sonra bu civardaki etkinlikleri sayesinde buraya yerleşerek kısa sürede Gelibolu şehrini fethetmesidir.¹⁷⁸ Toprakların zaptedilmesi haricinde, Türk askerler tıpkı diğer yabancı askerler gibi orduda huzursuzluk da yaratıyordu. Bu durum Bizans'ın tarih boyunca yaşadığı genel bir sorundu; ancak mali durumun son derece kötü olduğu Paleologoslar döneminde bu sorun kendini daha da fazla hissettirmişti. Devlet, paralı askerlerin maaşını her zaman

¹⁷⁶ *Megas domestikos*un vekilliğini üstlenen askeri komutan.

¹⁷⁷ Savvas Kyriakidis, "The Employment of Large Groups of Mercenaries in Byzantium in the Period ca. 1290-1305 as Viewed by the Sources", *Byzantion*, c. 79, Peeters Publishers, Leuven 2009, s. 210-216.

¹⁷⁸ Heath, *a.g.e.*, s. 41-42; John Haldon, *Bizans Tarih Atlası*, çev. Ali Özdamar, Alfa Yayınları, İstanbul 2017, s. 219.

ödeyemiyordu ve bu birçok problemin çıkmasına sebep oluyordu. Devlete karşı sık sık isyana kalkışan paralı askerler, uzun süreli iç çatışmalara sebep olup devleti yıpratıyordu. Bu durumun en önemli örneklerinden biri de VIII. Mihail döneminde görülmüştür. Mora seferi sırasında orduda bulunan ücretli Türk askerler, maaşlarının 6 ay gecikmesi sebebiyle ordudan ayrılmış ve isyan etmişlerdir.¹⁷⁹ Ancak her şeye rağmen Türkler, Paleologoslar döneminde ordunun önemli bir parçası olarak kalmıştır; zaten büyük bir insan gücü sıkıntısı içerisinde bulunan Bizans'ın da, tüm olumsuzluklara rağmen komşusu olan Türklerden askeri yardım almaya devam etmekten başka bir çaresi yoktu.

Peki bu dönemde Türk askerlerin orduda önemli bir yer tutmasının sebepleri nelerdi? Bizans niçin Türk askerlerini sıklıkla kullanmayı tercih ediyordu? Bunun en büyük sebebi Bizans'ın Türklerle komşu olması ve geliştirdiği siyasi ilişkiler olmalıdır. Bizans İmparatorluğu, Paleologoslar döneminin erken safhalarında çeşitli Anadolu beylikleriyle sınır komşusu olmuş ve bazılarıyla kayda değer siyasi ilişkiler geliştirmiştir. Paleologosların başta Anadolu Selçukluları ile, sonrasında ise Osmanlılar, Aydınoğulları ve Saruhanoğulları ile ciddi siyasi ilişkileri olmuş ve bu ilişkiler zaman zaman askeri müttefiklik durumuna gelmiştir. Bu ilişkilerin sonucu olarak Bizans, zor durumda kaldığı zaman Türk beyleriyle anlaşarak Türk askerlerini orduya almıştır.

Türk askerlerin diğer yabancı askerlere göre kalabalık bir kitleyi oluşturmadaki bir diğer etken, Bizans'ın Türklerle eşit şartlarda savaşabilecek bir ordu oluşturma isteğidir.¹⁸⁰ Paleologoslar döneminde Bizans İmparatorluğu bir yandan Türk askerler istihdam ederken, bir yandan da Türklerle büyük bir mücadele içerisindeydi. Bizans ordusu; sayı, nitelik ve nicelik açısından Türklerle mücadele edebilecek seviyede olmadığından, muharebelerde Türk ordularıyla benzer koşullarda rekabet edebilmek için Türk asker istihdamı önemliydi. Fakat önceki kısımlarda da belirtildiği üzere, bu durum İmparatorluğun erken ve orta dönemlerindeki kadar ağır basmamış, Bizanslılar için öncelik ordunun niteliğini değiştirmek değil, yeterli sayıda insan gücü toplayabilmek olmuştur. Ordudaki Türk varlığının önemli seviyelerde olmasının asıl

¹⁷⁹ Bartusis, *a.g.e.*, s. 155.

¹⁸⁰ Kaegi, *a.g.m.*, s. 249.

sebebi; hem ücretli asker hem de yardımcı birlikler kapsamında ordunun ihtiyacını karşılamaya en müsait askerlerin Türk askerleri olduğu gerçeğidir.

Türklerin Bizans ordusuna girişi, bazen de gönüllülük yoluyla gerçekleşiyordu. Örneğin zaman zaman Bizans'a sığınan Türk beyleri ve şehzadeler, askerleriyle birlikte Bizans hizmetine giriyordu. Paleologoslar döneminde birçok kez bu durum görülmüş ve Bizans imparatorları bundan faydalanmıştır. Mesela imparatorlar, birçok kez tahtta hak iddia eden Osmanlı şehzadelerini himayesine almış ve bu şehzadeleri Osmanlı Devleti'nde iç karışıklık yaratmak için kullanmıştır. Şehzadelere ait olan askerlerin ve onları destekleyen çeşitli Anadolu beylerinin askerlerinin bu yolla Bizans ordusuna katılmış olduğu görülmektedir. Örneğin Dukas'ın anlattıklarına göre; I. Mehmed'in ölümünün ardından tahta geçen II. Murad, I. Mehmed ile barışçıl bir siyaset izleyen II. Manuel Paleologos (1391-1425) ile bir anlaşmazlık yaşamış ve Bizans-Osmanlı ilişkileri tekrar bozulmuştur. Bunun üzerine II. Manuel, generali Dimitrios Leandrios'u on kadirga ile birlikte Limni Adası'na göndermiş ve orada Bizans'ın himayesinde bulunan Yıldırım Bayezid'in oğlu Şehzade Mustafa ile Aydınogulları beyi İzmiroğlu Cüneyd Bey'i alarak Gelibolu'ya asker çıkarmasını emretmiştir.¹⁸¹ Bu vesileyle halihazırda orduda bulunan Bizans askerlerinin yanına Türk askerlerinin de katıldığını ve II. Murad'a karşı isyan eden Şehzade Mustafa ile beraber Osmanlılara karşı savaştıkları görülüyor. Komutanların yanı sıra, Anadolu'nun Türk halkından da bazı kesimlerin zaman zaman Bizans ordusuna katıldığı olmuştur. Bizanslı tarihçi Pachymeres'in aktardıklarına göre; II. Andronikos'un meşhur generali Aleksios Filanthropenos Karya¹⁸² bölgesindeki Menteşe Beyliği'ne saldırmış ve Melanoudion¹⁸³ kentini Türklerin elinden geri almıştır. Filanthropenos'un bu başarılarını gören yerli halktan bazı Türkler, onun ordusuna paralı asker olarak katılmıştır.¹⁸⁴

¹⁸¹ Dukas, s. 100-128.

¹⁸² Günümüzdeki Muğla şehrinin kuzey kısımları ve iç bölgesini ifade eden bölge.

¹⁸³ Yeri tam olarak tespit edilememiştir; ancak Milet antik kentinin güneyinde olduğu düşünülmektedir.

¹⁸⁴ Georges Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcan Bihter Barlas, İlgı Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2009, s. 68.

Paleologoslar döneminde Türk askerlerin ordudaki istihdamı, İmparatorluğun yıkılışına kadar yoğun bir şekilde yaşanan ve süreklilik gösteren bir süreçtir. Henüz 1262 yılında, İmparatorun maaş defterinde kayıtlı bulunan 5 bin Selçuklu savaşçısı vardı ki;¹⁸⁵ bu sayı, Miryokefalon Savaşı'ndan sonra istihdamı azalmış olan Türk askerler için oldukça önemli gözükten bir miktardır. Yine aynı yıl, VIII. Mihail Paleologos Oğuz Türkleri ve Kumanlardan oluşan paralı asker birlikleri ile Bizanslı askerlerden oluşan karma bir orduyu İznik'ten Mora'ya göndermiştir.¹⁸⁶

Peki Bizans'ın Türk askerleri kimlerin komutası altında savaşıyorlardı? Ortak bir kültürel geçmişi paylaşan askerlerden oluşan büyük paralı asker gruplarının kendi komutanları altında savaştığını gösteren önemli bilgiler bulunmaktadır. Örneğin II. Theodoros Laskaris (1254-1258) 1255 yılında Bulgarlara karşı yapılan bir sefer esnasında, yalnız Bizans generallerinin değil, Latin ve Kuman paralı askerlerinin komutanlarının da bulunduğu bir askeri konsey düzenlemiştir.¹⁸⁷ Dolayısıyla Türkler de, tıpkı diğer paralı asker grupları gibi kendi komutanları altında savaşmaktaydı. Türk askerler, genellikle hristiyanlığa geçmiş olan ve otoritelere bağlılığını kanıtlayarak Bizanslı askeri elit sınıfına giren Türk kökenli komutanların komutası altında bulunurlardı. Zaten Türk kökenli Bizanslı soylu ailelerin mensupları kariyerlerine genellikle askeri alanda başlıyorlardı; aralarında kabiliyetli olanlar da orduda yükselerek Türk birliklerinin başına getiriliyordu.¹⁸⁸ Tabii ki bu durum genellikle ücretli askerler için geçerli oluyordu. Örneğin muhafız birliklerinde yer alan Türk askerler, doğrudan İmparatora bağlıydı ve savaş meydanında da İmparatorun etrafında yer alırlardı. Bununla birlikte Nikephoros Rimpsas, 1273'te Tesalya seferi sırasında Türk birliklerine komuta etmiştir.¹⁸⁹ Bizanslı bir komutan olan Nikephoros Rimpsas da Türk kökenlidir ve kendisinin tercihen Türk birliklerinin başına geçirilmiş olması muhtemel görünmektedir. Ayrıca Nikephoros Rimpsas'ın hristiyan ve Türk kökenli olması, onu büyük ihtimalle Türkopollerin lideri konumuna getiriyordu. Dolayısıyla bu sefer

¹⁸⁵ Heath, *a.g.e.*, s. 41.

¹⁸⁶ Kyriakidis, *a.g.e.*, s. 92.

¹⁸⁷ Kyriakidis, *a.g.e.*, s. 115-116.

¹⁸⁸ Rustam Shukurov, *The Byzantine Turks, 1204-1461*, Brill, Leiden/Boston 2016, s. 88.

¹⁸⁹ Kyriakidis, *a.g.e.*, s. 116.

sırasında Bizans ordusunda yer alan Türk askerleri, Türkopol birliklerini oluşturuyor olabilir.

İmparatorluğun 1280'li ve erken 1290'lı yıllarda, Epir ve Arnavutluk'ta Charles d'Anjou'nun kuvvetlerine karşı gerçekleştirdiği çeşitli harekatlarda ordunun önemli bir kısmını paralı Türk askerler oluşturmuştur.¹⁹⁰ Sicilya ve Napoli kralı Charles d'Anjou, başkent Konstantinopolis'i ele geçirme amacıyla Bizans'a Balkanlar üzerinden saldırmıştır. 1280 yılındaki Berat Kuşatması sırasında Bizans ordusunda bulunan ücretli Türk askerler, Charles d'Anjou'nun kuvvetlerinin başkomutanı olan Fransız şövalye Hugues le Rousseau de Sully'yi ele geçirmiş ve Charles d'Anjou'nun ordusunun dağılıp geri çekilmesini sağlamışlardır.¹⁹¹ Türkler, 13. yüzyılın sonuna kadar devam eden çatışmalarda ön planda olmuş ve önemli roller üstlenmişlerdir.

13. yüzyılın sonunda Bizans ordusuna katılan bazı Türk askerler de, Sırp kralı II. Milutin tarafından 1299 yılında Bizans imparatoru II. Andronikos'a gönderilen Kuman kökenli askerlerdir. Ayrıca II. Milutin, yaklaşık 2.000 Kuman'dan oluşan bu ordunun 1321 yılına kadar kendisine geri gönderilmesini istemiştir.¹⁹² Görüldüğü gibi, daha önce başka devletlerin hizmetine girmiş olan bazı paralı Türk asker gruplarının Bizans hizmetine girdiği de olmuştur. Bu durum, II. Milutin ile II. Andronikos örneğinde görüldüğü üzere hükümdarların isteği doğrultusunda gerçekleştiği gibi, ücretli asker gruplarının kendi insiyatifleri doğrultusunda da gerçekleşebilmektedir. Bağlı oldukları hükümdardan ya da başka iktidar odaklarından ayrılıp Bizans hizmetine gönüllü olarak giren Türk askerler de olmuştur. Tıpkı bunun gibi, Bizans hizmetinden ayrılıp başka devletlere ya da otoritelere bağlılık gösteren Türk askerlerin örneklerine de sık sık

¹⁹⁰ Kyriakidis, *a.g.e.*, s. 202.

¹⁹¹ Nicol, *a.g.e.*, s. 82-83.

¹⁹² Brian Steven McLaughlin, *An Annotated Translation of John Kantakouzenos' Histories, Book III, Chapters 1-30*, Basılmamış Doktora Tezi, Royal Holloway, University of London, London 2017, s. 278.

rastlanmaktadır. II. Andronikos döneminde yaşanan Türkopol isyanları bu durumun en güzel örneklerinden bir tanesidir.¹⁹³

14. yüzyılda Bizans ile Türk askerlerin ilişkisi karmaşık bir yapıda gözükmektedir. Çünkü bu yüzyılda bir taraftan ordudaki Türk askerler ile ilgili çok ciddi sorunlar yaşanmış; öte yandan çeşitli Türk devletleriyle siyasi ilişkiler neticesinde orduya alınan Türkler artık müttefik kıta muamelesi görmeye de başlamıştır. Öyle ki; bu yüzyılda yıllar boyunca Bizans ordusunda önemli vazifelerde bulunmuş olan Türkopolilerin isyanıyla karşılaşmış, fakat devletin iç karışıklıklarla boğuştuğu sıkıntılı dönemlerde Bizans'ın yardımına yine yardımcı Türk birlikleri yetişmiştir. Bizanslılar her ne kadar Türkler ile sık sık sorun yaşasa da, onların Katolik düşmanlığı genellikle daha ağır basmıştır. Dolayısıyla Bizanslılar, orduda Katolik yabancı asker görmektense Türk askerlerini görmeyi tercih ediyordu.¹⁹⁴ Ancak her yabancı asker grubu gibi, Türkler de Bizans ordusunda hizmet verirken devlete çeşitli zararlar vermekten geri kalmıyordu.

Bizans açısından 14. yüzyıl tatsız başlamıştı. Henüz yüzyılın başında, İmparator II. Andronikos ciddi bir paralı asker isyanıyla karşı karşıya kaldı.¹⁹⁵ İsyen eden Katalanlara Türkopoliler de dahil olunca Bizans İmparatorluğu Ege sahillerinde önemli toprak kayıpları yaşamıştır. Bu isyanda Bizans ordusundaki Türk askerler ön planda olmuştur; ancak taraf değiştirerek zararı Katalanlara değil Bizans'a vermişlerdir.

14. yüzyılın ikinci yarısında, Bizans hizmetindeki Türk askerlerin sayısı ve devlet içindeki etkinliği bir hayli fazlaydı. III. Andronikos (1328-1341) zamanında yaşanan iç savaşta ve 1337 yılında Arnavutluk'ta çıkan isyan sırasında, Bizans ordusunun temelini Türkler oluşturmaktaydı. Bu birlikler Aydınoğlu Umur Bey tarafından Bizans'a gönderilmiştir ve 2.000 süvariden oluşmaktadır. 1343'te Umur Bey, kendisiyle ittifak

¹⁹³ Türkopolilerin isyanı ilerleyen kısımlarda anlatılacaktır.

¹⁹⁴ Nicolle, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁹⁵ Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğunun Tarihi*, çev. A. Gökçe Bozkurt, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 139.

kuran VI. İoannis Kantakuzenos'a 6.000 asker, iki yıl sonra ise yaklaşık 5.000 asker daha göndermiştir. Saruhanoğulları hükümdarı Saruhan Bey ise, VI. İoannis ile iç savaşta bulunan V. İoannis Paleologos'un annesi İmparatoriçe Anna'ya 6.000 asker göndermiştir. Ostrogorsky'e göre iç savaşta bulunan iki tarafında aldığı bu Türk desteği, savaşın gidişatını ve sonucunu kesin bir şekilde belirlemiştir. Ancak bu desteğin sonucunda, Bizans'ın bazı toprakları Türk askerleri tarafından yağma ve talana uğramıştır. Bu tarihlerden sonra, Bizans'a en büyük askeri yardımı Osmanlılar sağlamaya başlamıştır.¹⁹⁶

VI. İoannis, Sıprlarla olan mücadelesinde ve 1352'de Matthaeos Kantakuzenos ile giriştiği iç savaş sırasında yine Türk askerlerden faydalanmıştır. Bu askerler, Osmanlı hükümdarı Orhan Bey tarafından gönderilmiştir.¹⁹⁷ 1349 itibarıyla, VI. İoannis'in hizmetinde bulunan Osmanlı kuvvetinin sayısı yaklaşık 20.000'dir ki; bu sayı Bizans ordu mevcuduna oranla son derece yüksektir. Dolayısıyla 14. yüzyılda Bizans ordusunda kullanılan Türk askerlerin yoğunluğu dikkat çekici bir durumdur. Ancak Sırp hükümdarı Stefan Duşan'ın ölümünden sonra Balkanlarda görülen parçalanmış siyasi durumdan faydalanan Bizans hizmetindeki Türkler, Balkanlarda istedikleri yerlere akın etmeye başlamışlardır. Tıpkı 1347'de son bulan iç savaşta kullanılan Türkler gibi, Sıprlar ile olan mücadelede ve 1352'de yaşanan iç savaşta kullanılan Türkler de Bizans'a büyük zarar vermiştir. John Haldon'a göre bu durum, Avrupa'daki Türk varlığının kalıcı hale gelmesinin başlangıç safhasını oluşturmaktadır.¹⁹⁸

14. yüzyıldan 15. yüzyıla geçilirken topraklarının çok büyük bir kısmını kaybetmiş bulunan ve sınırları Konstantinopolis çevresi ile Mora'dan ibaret olan Bizans İmparatorluğu, ücretli asker kiralayamayacak kadar fakir durumdaydı. Dolayısıyla Bizans'ın zaten oldukça az mevcutlu olan ordusunun belkemiğini oluşturan paralı askerler de yıllar geçtikçe azalmıştı. 15. yüzyılda Bizans ordusundaki en kalabalık yabancı asker kitlesi Arnavutlardı. Kendi komutanları altında savaşan ve etkili süvariler

¹⁹⁶ Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 468, 477; Heath, *a.g.e.*, s. 41.

¹⁹⁷ Haldon, *a.g.e.*, ss. 219; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 487.

¹⁹⁸ Haldon, *a.g.e.*, s. 219.

olarak öne çıkan Arnavutlar, sınır savunmasında başarılıydılar. 1383-1407 yılları arasında Mora Despotluğu yapan I. Theodoros Paleologos, yaklaşık 10.000 Arnavut'u askeri hizmet karşılığı Mora'ya yerleştirmiş ve devam eden yıllarda Arnavutlar Bizans ordusunun en önemli parçası haline gelmiştir.¹⁹⁹ Türkler ise yine I. Theodoros Paleologos'un ordusunda paralı asker olarak hizmet vermişlerdir.²⁰⁰ Ancak Türk askerlerin sayısı önceki yüzyıllara kıyasla oldukça azalmış bulunuyordu ve I. Theodoros'un ordusundaki Türkler Bizans ordusundaki Türk varlığının son örneklerinden biriydi.

1442 yılında, o sırada Mesembria Despotu olan Demetrios Paleologos, kardeşi imparator VIII. İoannis Paleologos (1425-1448) ile giriştiği taht mücadelesinde Konstantinopolis'i kuşatmıştır. Olaya bizzat şahit olan tarihçi Sphrantzes, Demetrios'un ordusunda Türk askerlerinin de bulunduğundan bahsetmektedir.²⁰¹ Bu kayıt, Bizans ordusundaki Türk varlığına ilişkin son kayıttır.

Fatih Sultan Mehmed'in 1453 yılındaki Konstantinopolis Kuşatması sırasında Bizans ordusuna bakıldığında, asker sayıları hakkında farklı görüşlere rastlanmaktadır. Sphrantzes, şehri savunan askerlerin sayısını 4.773 Yunan ve 200 "yabancı" olarak vermektedir.²⁰² Dönemin bir diğer ünlü tarihçisi Kritovulos ise yabancı askerlerin sayısını 400 olarak kaydetmiştir.²⁰³ Kuşatmada yer alan Sakızlı Başpiskopos Leonard ise, şehri savunanların sayısını yaklaşık 6.000 Yunan ve 3.000 yabancı olarak verirken; yine kuşatma esnasında şehirde bulunan Giacomo Tedaldi, Ocak 1454'te Avignon kardinaline yazdığı raporunda yaklaşık 7000 askerin şehri savunduğunu yazıyor ama herhangi bir yabancı asker varlığından bahsetmiyordu.²⁰⁴ Bu bilgilerin en güvenilir ve

¹⁹⁹ Heath, *a.g.e.*, s. 45.

²⁰⁰ Kyriakidis, *a.g.e.*, s. 140.

²⁰¹ George Sphrantzes, *The Fall of the Byzantine Empire*, çev. Marios Philippides, The University of Massachusetts Press, Amherst 1980, s. 53.

²⁰² Sphrantzes, s. 69.

²⁰³ Kritovulos, *Kritovulos Tarihi*, çev. Ari Çokona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s. 47.

²⁰⁴ David Nicolle, *İstanbul'un Fethi 1453*, çev. Hamide Koyukan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 36.

muhtemelen de gerçeğe en yakın olanı Sphrantzes'in aktardıklarıdır. Çünkü Sphrantzes, İmparator XI. Konstantinos Paleologos (1449-1453)'un danışmanlığını yapmış ve kuşatma hazırlıkları da dahil olmak üzere bütün olaylara bizzat şahitlik etmiştir. Başpiskopos Leonard'ın verdiği yabancı asker sayısı oldukça abartılıdır; zaten Bizans o kadar paralı asker kiralayamayacak kadar fakir bir durumdadır. Şehrin savunmasında yer alan yabancılar da yolu bir şekilde Konstantinopolis'e düşmüş olan az sayıda gönüllü Avrupalı asker ile denizcilerdir.²⁰⁵

Şehrin savunması sırasında Bizans ordusunda ne ücretli ya da gönüllü asker olarak ne de milis kuvveti olarak herhangi bir Türk varlığından bahsedilmemektedir. Ancak o sıralarda Konstantinopolis'te önemli bir Türk ve Müslüman nüfus bulunmaktadır.²⁰⁶ Kuşatma esnasında şehri savunanlar arasındaki Türk varlığından bahsetmek, ancak bu nüfusun bir kısmının Osmanlı tahtında hak iddia eden ve Bizans himayesinde bulunan Şehzade Orhan'ın destekçisi olmasıyla mümkün olabilir. Fakat bu durumu gösteren herhangi bir bilgi ya da kanıt bulunmamaktadır.

2.3.1. Askerlerin Kökenleri ve Toplandığı Bölgeler

Buraya kadar da görüldüğü gibi Bizans ordusunda Türklerin istihdamı hemen her dönem görülen bir uygulamaydı. Daha çok Bizans ile komşuluk durumuna göre farklılık gösteren Türk askerlerin kökeni Hunlardan Oğuzlara büyük çeşitlilik göstermektedir. Paleologoslar öncesi döneme bakıldığında; Hun, Hazar, Bulgar, Peçenek, Kuman (Kıpçak), Uz ve Türkmen (Oğuz) halklarından birçok Türk'ün Bizans ordusunda istihdam edildiği görülmektedir. Bunların yanında, hristiyan Türkopoller ve Türk kökenli oldukları tartışmalı olan Vardariotlar (hristiyan olmuş Macar kökenli) da orduda önemli bir yer tutmuştur. Türkopoller ve Vardariotların hizmeti Paleologoslar döneminde de bir süre daha devam etmiş, ordudaki Türklerin ağırlığını ise Oğuzlar ve

²⁰⁵ Nicolle, *a.g.e.*, s. 36.

²⁰⁶ Nicolle, *a.g.e.*, s. 37.

özellikle dönemin ilk yıllarında Kumanlar oluşturmuştur. Peçenekler ise Paleologoslar dönemine gelmeden siyasi güçlerini kaybetmiştir.

Peçeneklerin Paleologoslar döneminde Bizans ordusunda yer alıp almadığı konusu net değildir. Öncelikle, Peçeneklere ait Bizans kaynaklarındaki son kayıt III. Aleksios (1195-1203) dönemine aittir.²⁰⁷ 13. yüzyıla geçildiğinde siyasi birliklerini kaybetmiş bulunan Peçeneklerin bazıları Macaristan'a yerleşmiş, bir bölümü Kumanların hakimiyeti altına girmiş ve büyük kısmı da Bizans hizmetine girmiş bulunuyordu.²⁰⁸ Bu dönemde Bizans hizmetine giren Peçenekler, güçlü oldukları dönemlerin aksine dağınık şekilde ve sığınma arzusuyla gönüllü olarak Bizans'a katılmış olmalıdır. Siyasi güçlerini yitirmiş olduklarından Bizanslılar tarafından pek ciddiye alınmamış olacaklar ki, 13. yüzyıl kaynaklarında kendilerine dair bir ize rastlanılmamaktadır. Peçeneklerin ordudaki son kayıtları ise çok daha önceki döneme, 12. yüzyılın ilk yarısına dayanmaktadır. Dolayısıyla 13. yüzyılda dağınık bir şekilde Bizans'a katılan ve kendilerinden en son 13. yüzyılın başında bahsedilen Peçeneklerin Paleologoslar döneminde orduda yer almış olma ihtimali oldukça düşük gözükmemektedir. Zaten bu dönemde önceki yüzyılların aksine Bizans'ın toplu olarak Peçenek istihdam etme eğilimi de olmamıştır. Peçeneklerin Paleologoslar döneminde toplu olarak askere yazılma durumu olmadığından, 13. yüzyılın başında Bizans'a sığınıp yerleşen az sayıdaki Peçenek'in soyundan gelen bazı askerlerin orduya girmiş olma ihtimali vardır; ancak bu ihtimal de, 13. yüzyılın ikinci yarısından sonra başlayan Paleologoslar dönemi için son derece düşüktür.

Paleologoslar döneminin başlarında, orduda yer alan Türklerin büyük bir kısmı Kumanlardan oluşmuştur. 14. yüzyılın ilk yarısına kadar Bizans ordusunun önemli bir parçası olarak kalan Kumanlar özellikle Trakya bölgesinde yoğun olarak iskan edilmişlerdir. Birçok Kuman, İznik imparatoru III. İoannis tarafından Anadolu'ya yerleştirilmiş ve böylelikle Kumanlar Paleologoslar döneminde Anadolu'da da önemli

²⁰⁷ Kurat, *a.g.e.*, s. 236.

²⁰⁸ Faruk Sümer, "Peçenekler", *İA*, XXXIV, İSAM, İstanbul 2007, s. 214.

bir nüfuza sahip olmuşlardır.²⁰⁹ Kumanlar 13. yüzyıla kadar Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara hakim olmuşlar; fakat 1239 ve 1240 yıllarında Cengiz Han'ın torunu Batu Han önderliğindeki Moğolların yoğun baskıları sonucu Macaristan ve Balkanlara göç etmek durumunda kalmışlardır.²¹⁰ Dolayısıyla Paleologoslar dönemi sırasında Kumanlar en çok Balkanlar ve Trakya civarında yoğunlaşmıştır. Balkanlar, Trakya ve Anadolu topraklarından Bizans ordusuna katılan Kumanların Anadolu'da yerleşmiş olanları ise Menderes Nehri çevresi ve Frigya²¹¹ bölgesinde yoğunlaşmıştır. Kuman askerleri zaman zaman başka hükümdarlar tarafından da Bizans'a gönderilmiştir. Sırp kralları II. Milutin ve II. Stefan Uroş tarafından gönderilen Kuman askerleri bu durumun güzel bir örneğidir.²¹²

Oğuzlar (Türkmenler) ise, Uzların 1071'deki Malazgirt Muharebesi'nden hemen önce Bizans ordusuna katılmasıyla birlikte başlayan süreçte kademeli olarak Bizans hizmetine girmeye başlamıştır. Özellikle Selçuklularla olan yoğun askeri ve siyasi münasebetler neticesinde, 12. yüzyılda Bizans ordusunda birçok Selçuklu askeri görev almıştır. Bizans imparatorları, özellikle yaşanan iç savaşlar sırasında ordudaki asker eksikliğini giderebilmek için sık sık Selçuklulardan asker kiralayıp Anadolu'ya getirmişlerdir.²¹³ Paleologoslar döneminde ise, Bizans ordusundaki Oğuz kökenli Türklerin Osmanlılardan ve Anadolu beyliklerinden alındığı görülmektedir. Saruhanoğulları ve Aydınogulları beyliklerinden alınan yardımcı kuvvetlerin yanı sıra, 14. yüzyıl boyunca Bizans ordusunda yer alan Osmanlı askerlerinin çoğu Türkmen kökenli atlı askerlerdir. Bu askerlerin neredeyse tamamı Anadolu'daki sınır bölgelerinden gelmekteydi. Ayrıca Anadolu'nun Türkmen halkından da bazı kesimler gönüllü olarak Bizans'a katılmaktaydı. Bu dönemde Türkmenlerin Balkanlara yerleşmesi henüz tamamlanmadığından, Bizans'ın orduya aldığı Oğuz kökenli askerlerin Balkanlardan gelmiş olma ihtimali düşüktür. Dolayısıyla Paleologoslar döneminde Bizans ordusundaki Oğuzların kaynağı büyük oranda Anadolu topraklarıdır. Saruhanoğulları ve Aydınogulları beyliklerinin konumları düşünüldüğünde, Bizans'ın

²⁰⁹ Heath, *a.g.e.*, s. 41.

²¹⁰ Anzerlioğlu, *a.g.e.*, s. 57.

²¹¹ Büyük Menderes havzası ile Sakarya Nehri arasında kalan bölge.

²¹² Heath, *a.g.e.*, s. 41.

²¹³ Heath, *a.g.e.*, s. 41.

kiraladığı Türkmen askerlerinin Aydın, Manisa çevresi ve Gediz Nehri havzasından geldiği düşünülebilir. Bizans'ta görev yapan Osmanlı askerleri göz önüne alındığında, bazı birliklerin de Bilecik, Bursa ve İznik civarından toplandığı anlaşılmaktadır.

Paleologoslar döneminde 1305 yılına kadar Bizans ordusunda yer alan hristiyan Türkopoller de muhtemelen Oğuz kökenlidir. Türkopollerin Selçuklu ve Türkmen askerlerinin savaş taktiklerini uygulaması, teçhizatlarının bunlara oldukça benzer olması, Türkopol birliklerinin Bizans ve diğer doğulu devletlerin ordularında ücretli askerlik yapan hristiyanlığı kabul etmiş Anadolu Türklerinden ya da bunların Bizanslı kadınlarla olan evliliklerinden doğma çocuklardan oluşuyor olması gibi durumlar, onların Türkmen kökenli olma ihtimalini güçlendirmektedir.²¹⁴ Ordudaki diğer Türklerin aksine, Türkopollerin Bizans tarihindeki yeri ayrıdır. Onlar ücretli asker ya da yardımcı kuvvet statüsünde olmamış, *Turkopuloι* adı altında düzenli bir alayı oluşturan askerler olmuşlardır. Dolayısıyla Türkopoller, bir teşvik sonucu meydana getirilen düzenli bir askeri birlik olarak ortaya çıkmıştır. Bundan ötürü genellikle başkentte, İmparatorun yanında bulunmuşlardır. Zaten Paleologoslar döneminde olmasa bile, önceki dönemlerde muhafızlık rolü de üstlenmişlerdir. Hatta bu seçkin birliğe girebilmek için, Anadolu halkından bazı kişilerin saçını Türk tarzında tıraş ettiği bile olmuştur;²¹⁵ bu bağlamda Anadolu'dan gönüllü olarak Türkopol birliklerine alım yapıldığı da ihtimal dahilinde olabilir.

2.3.2. Türk Askerlerin Ordu İçindeki Konumları

Paleologoslar döneminde ordu içerisindeki Türk askerlerin sayısı, özellikle Türklerin en çok istihdam edildiği 11-12. yüzyıllara²¹⁶ kıyasla daha azdır. Ancak büyük kısmı yabancı/paralı askerlerden oluşan Paleologosların ordusunda, Türkler genellikle en kalabalık kitleyi oluşturmuşlardır. Dolayısıyla Türkler; önceki dönemlere göre sayıları

²¹⁴ Ayönü, *a.g.m.*, s. 21; Heath, *a.g.e.*, s. 42.

²¹⁵ Heath, *a.g.e.*, s. 42.

²¹⁶ Ayönü, *a.g.m.*, s. 66.

az da olsa, hala ordu içindeki ağırlıklarını korumaktaydılar. Buna bağlı olarak, Türklerin orduda önemli rollere sahip oldukları ve Bizans'ın savaşlarında kritik bir konumda bulundukları görülmektedir.

Bizans ordusundaki yabancı askerler, ait oldukları milletlerin karakteristik özelliklerine ya da savaş taktiklerine göre çeşitli roller üstlenmekteydiler. Örneğin; İskandinav kökenli Varegler, ağır baltalı piyadelerden müteşekkildi ve çok etkili piyade savaşçılarıydı. Varegler sahip oldukları bu karakteristik özelliğe bağlı olarak muhafızlık görevi için uygun görülmüşler ve yıllar boyunca Bizans imparatorlarının şahsi muhafız güçleri olarak görev yapmışlardır. Türkler ise; atlı okçulukta, pusu kurmada, baskın savaşlarında ve düşmanın düzenini bozmada oldukça maharetli olan hızlı ve esnek askerlerdi. Bu özelliklerinden dolayı Türkler, Bizans ordusunda genellikle öncü kuvvetler olarak görev yapmışlardır. Bizans'ın girdiği savaşlarda, Türk askerlerin en önemli görevi düşmanı yıpratmak ve düzenini bozmak olmuştur. Ayrıca öncü kuvvet olarak görev aldıklarından, Bizans için önemli bir istihbarat kaynağı olmuşlardır. Tüm bu görevler için sınır bölgelerinde konuşlandırılmış olan Türkler, bahsi geçen kritik görevler açısından Bizans ordusundaki en uygun askeri yapıyı oluşturmuştur.

Paleologoslar öncesi dönemde Türklerin Bizans ordusunda öncü kuvvet, yardımcı kuvvet ve paralı askerlik dışında muhafızlık görevi de üstlendiği görülmektedir. Özellikle 10. yüzyılda Bizans sarayına giren Ferganalı Türkler²¹⁷ ve I. Aleksios tarafından oluşturulan Türkopol alayları, Bizans sarayında imparatorların hususi muhafızlığını yapan Türklere önemli örneklerdir. Bu rol, Türklerin Bizans ordu teşkilatı içerisindeki konumunu güçlendirmiş ve onları Hassa ordusunun önemli parçalarından biri yapmıştır. Ancak Paleologoslar dönemine bakıldığında, Türklerin muhafızlık görevlerinden çekildiği görülmektedir. Ordu içindeki son zamanlarını geçiren ve artık sürekli sorun çıkarmaya başlayan Türkopoller, Paleologoslar döneminde muhafızlık görevi üstlenmemiştir. 1272 yılında lağvedilmelerine kadar yaklaşık 10 yıl süre boyunca Paleologosların hizmetinde bulunan Vardariotlar, Paleologosların Hassa ordusunda

²¹⁷ Demirkent, *a.g.m.*, s. 73.

bulunan tek Türk kökenli askerler olmuşlardır; ancak onların da Türk kökeni tartışmalıdır.

Türklerin Bizans ordusundaki konumunu güçlendiren başka bir husus da, Bizans'ın Katoliklere olan düşmanlığı ve bu düşmanlık karşısında Türkler ile işbirliği yapmaya oldukça hevesli olmasıdır. Türkler de Bizans için her zaman bir tehdit olmuştur; ancak 14. yüzyılda gerek Latin paralı askerlerin isyanları, gerek tarihi düşmanlıklar gerekse de dini sebeplerden ötürü Latin tehdidi, Türk tehdidinden daha tehlikeli görülmüştür. Dolayısıyla Paleologos hükümdarları, çevredeki potansiyel müttefikler ve ücretli asker birlikleri arasından en çok Türkleri tercih etmiştir. Bu durum da Türklerin Bizans ordusu içindeki ağırlığını ve konumun güçlendirerek pekiştirmiştir.

2.3.3. Türkopoller Sorunu ve Oynadıkları Roller

İsmine 11-14. yüzyıllar arasındaki birçok Bizans belgesinde rastlanılan Türkopollerden 11-12. yüzyıllarda batılı kaynaklarda da sıklıkla bahsedilmiştir.²¹⁸ Bunun temel sebebi, ilk Haçlı Seferleri sırasında Avrupalıların Bizans ordusundaki bu seçkin birlikle tanışmasıdır. Hatta Haçlılar, Türkopollerini sık sık ordularında istihdam etmişlerdir. Böylelikle Türkopoller, Bizans dışında Haçlılar için de önemli hizmetlerde bulunmuştur. Ayrıca Bizans'a sığınan Selçuklu sultanı II. İzzeddin Keykavus'un maiyetinde birçok Türkopol Konstantinopolis'e gelmiş, Sultan'ın 1264'te tutsaklıktan kaçışı sırasında bazıları Konstantinopolis'te kalmaya karar vermiştir.²¹⁹ Bu bilgiden yola çıkılarak Türkopollerin Selçukluların hizmetine de girdiği söylenebilir.

Haçlılar tarafından istihdam edilen Türkopollerin hepsi hristiyanlığı seçmiş Oğuz kökenli Türkler değildi; bazıları Haçlı hakimiyeti altındaki Doğu Ortodoksluğuna mensup Suriyelilerdi. Hatta 12. yüzyılın ikinci yarısında Türkopol olarak kaydedilen

²¹⁸ Ayönü, *a.g.m.*, s. 21-22.

²¹⁹ Kyriakidis, *a.g.e.*, s. 213-214.

bazı askerler, *Poulain* olarak adlandırılan Suriye doğumlu Franklardı.²²⁰ Dolayısıyla Batı Avrupa kaynakları açısından Türkopollerin kökeninin esnek olduğu görülmektedir. Bizans açısından ise, *Tourkopoulos* kelimesinin de ifade ettiği gibi, onlar “Türklerin evlatları” idi.

11. ve 12. yüzyılın çeşitli kaynaklarında *mixobarbaroi*²²¹ olarak ifade edilen çeşitli melez savaşçı gruplarından bahsedildiği görülmektedir. Dilsel ve etnik olarak karma nüfusları belirtmek için kullanılan *mixobarbaroi* terimi, bazen Türk-Yunan evliliklerinden doğan çocukları belirtmek için de kullanılmıştır. Buna bağlı olarak Bizans kaynaklarında *mixobarbaroi* ve *Tourkopoulos* kelimelerinin birbirinin yerine kullanıldığı da olmuştur.²²²

Türkopoller, I. Aleksios döneminde kuruldukları zamandan itibaren Bizans ordusunun ana birliklerinden olmuş ve önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Muhafız birlikleri olarak teşkil edildiklerinden, Hassa ordusuna mensup olmuşlardır. Hassa ordusunun önemli parçası olarak, muharebeler sırasında at sırtında ok ve yay kullanmadaki maharetleri sebebiyle öncü kuvvet olarak görev almışlardır. Genellikle her öncü kuvvet gibi casusluk, habercilik, pusu kurma ve aralıklı hücumlarla düşmanın düzenini bozma gibi roller üstlenmişlerdir. Kuşandıkları hafif zırh, ok, yay ve mızrak gibi teçhizatlar ile yüksek hareket kabiliyetine sahip olduklarından ağır Bizans birliklerini savaş alanında dengelemişlerdir. Dolayısıyla Türkopoller, Bizans ordusu için son derece kritik roller üstlenerek uzun yıllar boyunca önemini korumuştur.

13. yüzyılın sonu ve 14. yüzyılın başını kapsayan II. Andronikos dönemi (1282-1328), Bizans için son derece çalkantılı ve karışık bir dönem olmuştur. Bu dönemde şiddetli iç çatışmalar ve yüksek aristokrasi üyeleri ile önemli askeri liderler arasında

²²⁰ Ian Heath, *Armies and Enemies of the Crusades 1096-1291*, Wargames Research Group, Cambridge 1978, s. 7.

²²¹ “Yarı-barbar” anlamına gelen Yunanca bir ifade.

²²² Alexander Kazhdan, *Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, Oxford 1991, s. 1386.

anlaşmazlıklar yaşanmış, bunun sonucu olarak birçok ordu komutanı ve birlik açığa alınmıştır. Bu gelişmelerin üzerine II. Andronikos orduda paralı/yabancı askerlerin istihdamına yönelik bir politika izlemiştir. Ancak geç dönem Bizans tarihçisi Khalkokondyles'in aktardıklarına göre, II. Andronikos Bizans tarafına geçen birçok ücretli asker birliğinden verim almayı başaramamış, hatta onları kendine düşman etmiştir. Khalkokondyles, II. Andronikos'u "*krallığının parasını kendi asaletini tatmin etmek için israf eden, ne düzenli bir ordu kurabilen ne de paralı asker tutmayı becerebilen biri*" olarak tanımlamıştır.²²³ Khalkokondyles'in II. Andronikos hakkındaki bu ağır tabirlerinin gerçeği ne kadar yansıttığı şüphelidir, sonuçta Khalkokondyles II. Andronikos'un çağdaşı değildir. Ancak onun döneminde birçok paralı asker birliğinin isyana kalkıştığı düşünüldüğünde, II. Andronikos'un paralı asker politikasının pek de başarılı olmadığı ve ücretli askerleri verimli kullanmayı başaramadığı anlaşılmaktadır. Bu isyanlar arasında en önemli ve devlete en büyük zararı vermiş olanı, 1305 yılındaki Katalan ücretli askerlerin ayaklanmasıdır. Türkopollerin Katalan ayaklanması sırasındaki faaliyetleri ve rolü de bir hayli ilginçtir.

Katalanca ismi *Gran Companyia Catalana* olan ve Roger de Flor komutasında bulunan Büyük Katalan Bölüğü, 14. yüzyılın başında Avrupa'nın sayılı paralı asker birliklerinden biriydi. Bizans İmparatoru II. Andronikos, 14. yüzyılın başında Türkler karşısında çaresiz kaldığı için Roger de Flor liderliğindeki Katalanları kiraladı. Katalanlar, 1304 yılında Batı Anadolu'ya geldiklerinde Türklere karşı üstünlük kurdular ve önceden Bizans toprağı olan Batı Anadolu'yu Türklerin elinden geri aldılar. Ancak zamanla yerleşik Bizans halkına zarar vermeye başladıklarından, Bizans'ın tepkisini çektiler. Bunun sonucunda liderleri Roger de Flor, 1305 yılında öldürüldü. Roger de Flor'un öldürülmesine sert tepki gösteren Katalan Bölüğü, Gelibolu'yu üs haline getirerek çevredeki bölgeleri yağmalamaya başladı. Ancak zayıflamış olduklarından ve donanmalarının Cenevizliler tarafından yok edilmesinden dolayı, yardım için

²²³ Laonikos Khalkokondyles, *The Histories, Volume I*, çev. Anthony Kaldellis, Harvard University Press, London 2014, s. 29.

Karesioğulları ile anlaşmışlardır. Bunun üzerine Halil Bey liderliğindeki Türk birlikleri, Katalanlara katılmak üzere Rumeli'ye geçmiştir.²²⁴

Ancak Katalanlara sadece Halil Bey liderliğindeki Türkler katılmamıştır. Bizans, ciddi bir tehdit haline gelen Katalan tehlikesini sonlandırmak için bir ordu toplamış ve bu orduda Türkopoller de yer almıştır. Bizans ve Katalan orduları Temmuz 1305'te, günümüzde Tekirdağ'ın Kermeyan köyünün yakınında bulunan Apros²²⁵ kentinde karşı karşıya gelmiştir. Yapılan muharebede Katalanlar Bizans'ı yenilgiye uğratmış ve bunun sonucunda Bizans ordusundaki Türkopol birlikleri de Katalanlara katılmıştır.²²⁶ O sırada Katalan Bölüğü'nde komutan olarak görev yapan Ramon Muntaner, Türkopollerin Katalanlara katılmasındaki önemli bir noktayı şöyle aktarmaktadır:

*“Ancak Bernat de Rocafort o kadar uzman bir liderdi ki, Almogavarlar²²⁷ ile birlikte Türkler ve Türkopolleri de cezbetti ve hepsi ona hayranlıkla baktı; Rocafort'un ordunun en büyük ve en başarılı şövalyesi olduğu bir zamana denk gelmişlerdi ve o zamandan sonra başka bir efendi tanımadılar”.*²²⁸

Melik Konstantinos liderliğindeki Türkopoller Katalanlarla birlikte iki yıl boyunca Trakya'nın Ege sahillerinde bulunan kentleri ve iç bölgeleri yağmaladılar. Müttefiklerin hedefi Selanik'ti; fakat II. Andronikos'un Hristoupolis'te²²⁹ Makedonya ve Trakya arasındaki bağlantıyı kesmek için güçlü bir duvar inşa ettirdiğini öğrendiklerinde Tesalya bölgesine yöneldiler. Zamanla Katalanlar ve Türkler arasında anlaşmazlıklar başladı ve kazandıkları ganimeti paylaşarak 1309 yılında ayrıldılar. Melik Konstantinos önderliğindeki Türkopoller Trakya'da kalarak buradaki eylemlerine devam ettiler ve

²²⁴ Ayönü, *a.g.m.*, s. 20.

²²⁵ Richard Talbert, *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*, Princeton University Press, Princeton 2000, s. 52.

²²⁶ Bartusis, *a.g.e.*, s. 79-82.

²²⁷ Katalan paralı askerlere verilen isim.

²²⁸ Ramon Muntaner, *Chronicle*, çev. Lady Goodenough, Publications Catalan Series, Cambridge, Ontario 2000, s. 455.

²²⁹ Günümüzdeki Kavala şehri.

ilerleyen yıllarda Sırp kralı II. Milutin'in hizmetine girdiler.²³⁰ Böylece Türkopollerin I. Aleksios Komnenos döneminden beri devam eden hizmetleri 1305 yılındaki Apros Muharebesi ile son bulmuştur. Türkopoller bu tarihten sonra bir daha Bizans ordusunda görülmemiştir.

Katalanlar ise, Fransızların hakimiyeti altında bulunan Atina Dükalığı'nı 1311 yılında Anadolu'dan toplanan Türk müttefikleriyle birlikte savaşıarak ele geçirmişler ve sonrasında Türkleri burada kurulan yeni Katalan devleti içerisinde yerleşmeye davet etmişlerdir; ancak bu teklif Türkler tarafından reddedilmiştir.²³¹ Türkler elde ettikleri ganimet ile birlikte Anadolu'ya dönmek istemişler ve karşılıklarına çıkan yerleri yağmalayarak Gelibolu'ya ulaşmışlardır. Fakat Anadolu'ya dönen bu Türklerin çoğunun akıbeti, II. Andronikos tarafından gönderilen kuvvetler tarafından öldürülmek olmuştur.²³²

²³⁰ Ayönü, *a.g.m.*, s. 23-24.

²³¹ McLaughlin, *a.g.t.*, s. 367; Jean-Claude Cheynet, *Bizans Tarihi*, çev. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi, Ankara 2016, s. 109.

²³² Muntaner, s. 483.

3. BÖLÜM: PALEOLOGOSLAR DÖNEMİ BİZANS ORDUSUNDAKİ TÜRK ASKERLERİN ÖZELLİKLERİ VE BİZANS TARİHİNDEKİ YERİ

Başlangıcından sonuna kadar Bizans tarihinin hemen her döneminde Türklerin izine rastlamak mümkündür. Bizanslılar, Türkler ile her zaman yoğun bir ilişki içerisinde olmuştur. Bu ilişki bazen dostluk, bazen de hasımlık kapsamında gerçekleşmiştir. Söz konusu Bizans-Türk ilişkisinin bu kadar yoğun olmasının başlıca sebebi elbette komşuluğa dayanmaktadır. Türkler, ana yurtları olan Orta Asya'dan batıya doğru kitlesel göç hareketlerine giriştiklerinde, gittikleri bölgelerin halklarıyla yıllar boyu sürececek bir ilişki sürecini de başlatmışlardır. Farklı dönemlerde Bizans'a komşu olan çeşitli Türk toplulukları doğal olarak Bizans dünyası ile de bir etkileşim sürecine girmişlerdir. Böylece Hunlardan başlayıp kesintilerle de olsa Osmanlılara kadar sürececek olan bir Bizans-Türk ilişkisi süreci söz konusudur.

Bizans, Türklerin birtakım askeri niteliklerinden ve kendi içinde bulunduğu koşullardan dolayı bu yeni komşularını ordusunda istihdam etme gereği duymuştur. Bizans ordusunda yer alan Türkler kendi tarzlarıyla, karakteristik özellikleriyle, teçhizatları ve taktikleriyle Bizans için her zaman dikkat çekici olmuşlardır. Uzun yıllar boyunca Bizans ordusunda hizmet vererek Bizans ordusunda yapı, taktik ve teçhizat bakımından birtakım önemli izler bırakmışlardır. Bu bağlamda Bizans, son dönemde doğulu unsurlardan oldukça etkilenmiş bir imparatorluk olarak göze çarpmaktadır ve bu etkilerin önemli bir kısmına da Türkler sebep olmuştur. Bizans üzerindeki bu Türk etkisinin en yoğun olarak gözlemlendiği dönem ise Paleologoslar dönemi olarak gösterilebilir.

Paleologoslar döneminde orduda yer alan Türkler, Bizans'ın diğer dönemlerinde olduğu gibi öncelikle öncü ve yardımcı kuvvetler olarak görev almışlardır. Özellikle düşmanın düzenini bozmak için Türkler yıpratıcı güçler olarak kullanılmıştır. Ordudaki rolleri bağlamında, Türk askerlerin savaş alanında Bizans ordusunun hız ve hareket

kabiliyetini artıran tamamlayıcı unsurları olduğu görülmektedir. Bu kapsamda değerlendirildiklerinde, ilk bakışta çoğunlukla düzensiz birliklerden oluştukları düşünülebilir ancak bu doğru bir değerlendirme değildir. Çünkü Türkler de, Bizans ordusundaki diğer paralı/yabancı askerler ve yardımcı kuvvetler gibi kendi komutanları altında savaşan düzenli birliklerden meydana geliyorlardı. Paleologosların ordusundaki Türk askerler, orduda sahip oldukları rollere ve özelliklere bağlı olarak çoğunlukla hafif teçhizatlı atlı askerlerden oluşmaktaydı. Ancak bu durum, Türk askerlerin her zaman atlı birliklerden oluştuğu anlamına gelmiyor. Örneğin; *murtatoi*²³³ adı verilen, Türk esirlerden ya da tıpkı Türkopoller gibi Türk-Bizans evliliklerinden doğan çocuklardan seçildiği düşünülen yaya okçu ve arbaletçi birlikler de vardı ve bunlar Bizans okçu gücünün önemli bir parçasıydı.²³⁴

Türkler; gerek siyasi, gerek toplumsal, gerekse de askeri ilişkiler kapsamında her zaman Bizans tarihinin bir parçası olmuştur ve bu üç kapsamlı ilişkiler bütünü Paleologoslar döneminde de çeşitli durumlar ve şartlarda devam etmiştir. Paleologoslar dönemi imparatorları, kendilerini Anadolu'daki Türklerle hem dostane hem de düşmancıl siyasi ilişkilerin içinde bulmuşlardır. Bu süreçte Türkler Bizans ordusunda yer almaya devam etmişlerdir ve Bizans'ın siyasi-askeri arenasında her zaman ön planda olan unsurlardan biri olmuşlardır. Buna bağlı olarak Bizans ordusundaki Türklerin Paleologoslar dönemi Bizans dünyasına olan etkileri ve Bizans-Türk ilişkilerindeki konumları incelenmeye değer bir konudur.

3.1. TÜRK ASKERLERİN SAVAŞ TAKTİKLERİ VE TEÇHİZATI

İmparator VI. Leon'un *Taktika*'sı, Türklerin askeri özelliklerini Bizans gözüyle inceleyen en kapsamlı ve önemli kaynaklardan biridir. Bizans tarih yazımının sayılı

²³³ *Murtatoi* terimi, Arapçadaki “mürted” kelimesinden Yunancaya geçmiştir ve “İslâm dininden çıkma” anlamına gelmektedir. Muhtemelen Bizans ordusunda bulunan tüm “mürted” askerler için bu terim kullanılmaktaydı; ancak bu askerlerin çok büyük bir kısmının Türk kökenli olduğu ortadadır.

²³⁴ Nicolle, *a.g.e.*, s. 19.

askeri el kitaplarından biri olan *Taktika*'da Türklerin savaş meydanındaki düzeni ve taktikleri hakkında şu cümleler geçmektedir:

*“Türkler çok kalabalık ve bağımsızdır. Dikkatlerini yalnızca düşmanlarına karşı cesurca davranmaya odaklarlar. Uygun fırsatları akılcıca değerlendirirler ve düşmanlarını kaba kuvvetten çok hile, sürpriz saldırılar ve ihtiyaçlardan yoksun bırakma yoluyla mağlup etmeye çalışırlar. At sırtında okçuluğa ve bunun eğitimine büyük önem verirler. Romalılar gibi siperlerde kamp kurmazlar, savaş gününe kadar kabilelere ve klanlara göre dağılırlar. Atlarını yaz-kış sürekli otlatırlar. Savaş zamanı geldiğinde gerekli gördükleri atları alırlar, Türk çadırlarının yanında kösteklerler ve gecenin karanlığında başladıkları savaş hazırlık vaktine kadar onları korurlar. Sürpriz saldırılara kolayca maruz kalmamak için nöbetçilerini birbiri ardına iyi bir mesafeye yerleştirirler. Muharebede Romalılar gibi üç tümen halinde değil, düzensiz büyüklükte birkaç birlik halinde sıralanırlar, kısa mesafelerle ayrılmış olsalar da tümenleri birbirine yakın bağlarlar, böylece tek bir savaş hattı izlenimi verirler. Savaş hatlarının yanı sıra, dikkatsiz düşmanlarını pusuya düşürmek için gönderdikleri veya sıkıştırılmış bir bölümü desteklemek için yedekte tuttukları ek bir kuvvet bulundururlar. Uzun menzilli çatışmayı, pusu kurmayı, düşmanlarını kuşatmayı, geri çekilme taktiğini ve dağınık oluşumları tercih ederler. Düşmanlarını kaçırmaya zorladıklarında her şeyi bir kenara bırakarak acımasızca saldırırlar ve bu sırada takipten başka bir şey düşünmezler”.*²³⁵

Bu ifadelerden, Bizanslıların Türkleri yenilmesi oldukça zor düşmanlar olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Ancak bu düşmanlığın yanında Bizans, Türkleri orduda istihdam ederek onların *Taktika*'da sözü edilen etkileyici savaş taktiklerinden ve askeri özelliklerinden her dönem faydalanmıştır.

Bizans'ın son döneminde orduda bulunan Türk askerler; düşmanı çembere alma, uzun menzilli saldırılarla düşmanı yıpratma, pusu kurma ve düşmanın ikmal ağını kesme gibi taktikleri birçok savaşta ustalıkla uygulamışlar ve bu taktikleri savaş meydanındaki hızları ve karmaşık düzenleri ile desteklemişlerdir. Örneğin Epir Despotluğu ve İznik İmparatorluğu arasında yaşanan Pelagonia Savaşı'nda Türk kökenli komutan Nikephoros Rimpsas komutasındaki Kuman ve Oğuz Türkleri, muharebedeki etkileyici

²³⁵ *The Taktika of Leo VI*, s. 455-457.

taktiksel hareketleri sayesinde savaşın seyrini etkilemiştir. Akropolites, muharebe esnasında Türk askerlerin eylemlerini şu şekilde aktarmaktadır:

*“İoannes, kendi kardeşi İmparator (VIII. Mihail) yerinde öğütler almış bulunduğu için, doğru bir stratejiyle düşman karşısına çıktı. Çünkü kendisi ağır donanımlı askerlerle ve zırha bürünmüş olanlarla en sağlam yanı tuttu ve daha hafif donanımı olup daha kolay hareket edebilen diğerlerine, düşman karşısındaki ovada saf halinde dizilmelerini buyurdu. Bunlardan kimi ücretli askerlik yapan Kuman Türklerinden idi, diğerleri Selçuklu Anadolu’sundan gelen Türklerdi, ama içlerinde, ok atmakta pek usta, Rum soyundan da çok kişi vardı. İşte bunlar, düşmana uzaktan nişan aldılar ve onları oklarla vurdular. Hatta Borillas’ın Koruluğu denen bir yerden çıkarak düşmanla çarpışmaya giriştiler. Diğer yandan, ne gündüz vakti onları serbestçe hareket etmeye bıraktılar, ne de gece vakti onlara rahat yüzü gösterdiler, sürekli saldırdılar ve çarpıştılar. Düşman ordugahtan uzaklaştığında onlara saldırdılar, ama onları, yolda bulundukları sırada da, atlara ve yük taşımakta olan hayvanlara yaklaşıp okla vurdular ve muhafızlar gerileyince, taşınan yükü talan ettiler. Bunu sık sık yaptıklarından, düşmanlarına karşı çok cesaret kazandılar; hatta o noktaya vardılar ki onları kendi yanlarında elleriyle tutuyor ve üstlerinde ne bulurlarsa alıyorlardı. Böylece, asi Mikhael’in ordusu bütün bu olup bitenlerden korkuya kapıldı ve onlarda büyük yılgınlık egemen oldu; çünkü neredeyse tüm kurtuluş umutlarını yitirmişlerdi”.*²³⁶

Görüldüğü gibi, Pelagonia Savaşı’nda yer alan Türkler, düşmanı uzun menzilli, sık ve hızlı saldırılarla yıpratmış ve onların düzenini bozarak cesaretlerini kırmıştır. Ayrıca talan ve yağma ile düşmanın ikmal hattını ve lojistiğini de bozmuşlardır. Akropolites’in Pelagonia Savaşı’na dair aktardığı bu bilgiler, Bizans ordusunda çarpışan Türk askerlerin savaş taktiklerini özetlemektedir.

Paleologosların ordusunda yer alan Türk askerler, karakteristik savaş taktiklerini ustalıkla uygulayabilmek için, bu taktiklerin gerekliliklerine uygun ekipmanlar ve teçhizatlar kuşanmıştır. Öncelikle, savaş alanında hızlı ve esnek olabilmek için hafif zırh tercih etmişlerdir, ağır zırh kuşananların sayısı azdır. Ok ve yay, çoğu Türk askerinin ana silahıdır ve Bizanslıların “İskit yayı” dedikleri kısa, kıvrık tarzda bileşik

²³⁶ Akropolites, s. 158-159.

yay kullanmışlardır. Yay kullanımının dışında, *tzangra* olarak adlandırılan arbalet kullanımı da nadir olarak gözükmektedir ve *murtatoi* birlikleri bunun en iyi örneğidir.²³⁷

Bizans hizmetindeki çeşitli Türk topluluklarının savaş teçhizatları arasında bazı farklılıklar vardır. Kıpçakların neredeyse hepsi hafif zırh giyen, yüksek hareket kabiliyetine sahip atlı okçulardı. Baş kısmına kapitone kumaş külah giyerlerdi. Atlarını hafif topuk vuruşları ve kırbaç darbeleriyle idare eden Kıpçakların üzengileri ise Batı etkisinde kalmıştır. Ana silahları bileşik yay olmakla birlikte, bunun yanında hafif mızrak, cirit ve gürz de kullanırlardı. Kalkanları çoğunlukla küçük boyutlu ve daire biçimliydi, fakat Bizans veya Sırp etkisinde kalmış olan badem biçimli kalkanlar da kullanılırdı. Ayrıca savaşa, yaklaşık on tane yedek atla katılırlardı. Böylece atları dinlendirerek binme imkanı bulurlardı.²³⁸ Kıpçaklar, nefit atan ve isabet ettiğı yerde yangına yol açan mancınıklar da kullanmışlardır.²³⁹

Peçeneklerin de başlıca silahı bileşik yay idi; ancak bunun yanında şemşir kılıç,²⁴⁰ cirit, mızrak ve balta da taşıyorlardı. Ayrıca düşman süvarilerine karşı kement de kullanmışlardır. Kalkanları daire biçimindeydi ve genellikle söğüt dalı, kösele ya da ahşaptan yapıldı. Çoğunlukla hafif zırh giyerlerdi ve sosyal statülerine göre lamel²⁴¹ gövde zırhı görülürdü. Üst düzey reisler ve onların maiyetleri genellikle zırhlı olurdu.²⁴²

Bizans ordusunda görev yapan Türkmen askerleri de genellikle hafif okçu süvarilerden müteşekkildi; ağır zırh giyen Türkmenlerin sayısı azdı. Ana silahları, tahmin edileceğı üzere bileşik yay idi. Bizans hizmetine giren Osmanlı askerleri, bileşik yay ile birlikte şemşir kılıç ve hafif gönder kullanırdı. Kalkan olarak, genellikle küçük daire biçiminde

²³⁷ Bartusis, *a.g.e.*, s. 330-331.

²³⁸ Heath, *a.g.e.*, s. 46.

²³⁹ Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 273.

²⁴⁰ Orta Asya kökenli kavisli bir kılıç.

²⁴¹ İnce tabaka ve levhacıklardan oluşan parçaların, aralıklı astarlar ile üst üste çakışır biçimde yukarı doğru yerleştirilmesiyle oluşturulan zırh.

²⁴² Heath, *a.g.e.*, s. 38.

aħşap kalkan görölürdü. Osmanlı askerlerinin başlıca kıyafetleri; bol pantolon (çakşır), pamuklu kumaştan mamul entariler ve keçe bir kaftandan ibaretti; giyim tarzları Balkan etkisi altındaydı. İçe giyilen pamuklu entariler, hareket kabiliyetini zayıflatmaması amacıyla çakşırın içine sokulurdu. Ayaklara giyilen deri çizmeler ve baş kısmına takılan külâhın etrafına sarılan bir sarık ile giyim tamamlanmış oluyordu.²⁴³

Türklerin atları bu kadar etkili kullanmasının temel sebebi; atlarını üzengi ve gem ile teçhiz etmeleridir. Türkler bu iki alet sayesinde atlarını savaş meydanında ustalıkla kullanabilmiş ve böylece at, Türklerin etkili savaş taktiklerinin temeli olmuştur. Üzeni ata binmeyi kolaylaştırır, gem ise atın istenilen yöne kolaylıkla yönlendirilmesini sağlar. Osmanlıların kullandığı gem kelimesi yerine, diğer Türk toplulukları *yular*, *yükün*, *dizgin*, *tin*, gibi kelimeler kullanmıştır.²⁴⁴

3.2. TÜRK ASKERLERİN FİNANSMANI

Paleologoslar döneminde paralı/yabancı askerlerin finansmanı konusu Bizans için her zaman can sıkıcı olmuştur. Çünkü İmparatorluk, ekonomik bakımdan oldukça zayıflamış durumdaydı. Bu durum orduyu da etkilemekteydi. Özellikle II. Andronikos zamanında Bizans ordusu o kadar kötü bir durumdaydı ki, savaşacak paralı asker dahi bulmakta güçlük çekiliyordu. Pachymeres'in aktardıklarına göre bu dönemde paralı asker almak yerine; manastır, kilise ve imparatorluk bahçelerine ayrılan özel toprakların orduya devredilmesi fikri ön plana çıksa da bir proje olarak kalmıştır.²⁴⁵ Ekonomik açıdan oldukça zayıflayan İmparatorluğun, finansman problemini bitirmek için paralı askerler dışında bir çözüm arayışına girmesi oldukça doğaldır. Ancak şartlar gereği etkili bir çözüm hayata geçirilememiştir.

²⁴³ Heath, *a.g.e.*, s. 38.

²⁴⁴ İbrahim Kafesoğlu, "At", *İA*, IV, İSAM, İstanbul 1991, s. 27.

²⁴⁵ Pachymeres, s. 79.

Paralı askerlerin maaşları vergi gelirlerinden tahsil edilirdi ve düzenli maaşlarına *misthos* ya da *mistophora*, nadiren *siteresia* ya da *lemmata*, ya da halk dilinde *roga* denilirdi. Tüm bu kelimeler “ödeme” anlamına gelmektedir. İmparatorluk her paralı asker birliğine aynı oranda maaş ödemiordu. Örneğin 11-12. yüzyıllar itibarıyla imparatorluk, Norman ve Fransız paralı askerlerine, Türk paralı askerlerinden daha fazla maaş ödüyor gibi görünüyordu. Ancak bu tamamen bir varsayımdan ibarettir.²⁴⁶

Paralı askerlerin finansmanı sadece vergi gelirleriyle değil, başka yöntemlerle de sağlanırdı. Özellikle Paleologoslar döneminde farklı finansman yöntemleri sık sık görülmektedir. Örneğin VI. İoannis Kantakuzenos, paralı askerlerin maaşını ödemek için kendi ailesinin servetini kullanmıştır ve varlıklı vatandaşlar da gönüllü olarak imparatora destek vermiştir. Yine VI. İoannis, V. İoannis’e karşı giriştiği iç savaşta ordusundaki paralı Türk birliklerinin finansmanını kilise hazinesini kullanarak sağlamıştır. III. Andronikos ise 1328’de, büyükbabasının yandaşlarını temizleyip Vodena’ya²⁴⁷ aldığı, burada ele geçirilen 12.000 parça altını ve bununla birlikte birçok mücevherat ve değerli eşyayı paralı askerlerin ödemeleri için kullanmıştır. 1350 yılında ise Moskova Büyük Dükü Symeon’un Ayasofya’nın restorasyonu için yaptığı altın bağışı, ücretli Türk askerler için kullanılmıştır.²⁴⁸ Tüm bu ödeme yöntemleri, İmparatorluğun içine düştüğü ekonomik çıkmazın bir göstergesidir.

Çoğu zaman paralı askerlerin ödemeleri; kaynak eksikliği, devletteki yolsuzluk ya da daha basit olarak imparatorların cimriliği gibi sebeplerle zamanında yapılmamış gibi gözükmektedir. Bu durumun birçok örneği vardır. Örneğin VIII. Mihail Paleologos zamanında yapılan Mora seferi sırasında, orduda bulunan paralı Türk askerler ödemelerinin 6 ay geciktiği gerekçesiyle ordudan ayrılmışlardır.²⁴⁹

²⁴⁶ Bartusis, *a.g.e.*, s. 148; Haldon, *a.g.e.*, s. 128.

²⁴⁷ Günümüz Yunanistan’ındaki Edessa şehri.

²⁴⁸ Bartusis, *a.g.e.*, s. 148-149; John Julius Norwich, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS 1082-1453)*, çev. Selen Hırçın Riegel, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2013, s. 268.

²⁴⁹ Bartusis, *a.g.e.*, s. 155.

Türk askerlerin finansmanında başlıca yöntem ganimet konusunda anlaşmak olmuştur. İmparatorlar, orduda istihdam ettikleri Türk beyleri ve onların maiyetleriyle, savaştan sonra elde edilecek ganimetin paylaşılması konusunda anlaşma yaparlardı. Diğer paralı/yabancı askerlerde olduğu gibi, Türklerin de savaştan önce çeşitli rüşvetler ya da pahalı teşvikler ile harekete geçirilmesi gerekiyordu; bu durum tabiatları gereği Türk askerlerde daha yoğun yaşanıyordu. Örneğin; yukarıda bahsi geçen VIII. Mihail'in Mora seferi sırasında Bizans ordusundan ayrılan ücretli Türk askerler, kısa zaman sonra Latinler tarafından kiralanmış ve elde edilen ganimetin tamamını alma konusunda anlaşma sağlamışlardır. Bu durum, paralı Türk askerlerin finansmanında ganimetin son derece önemli olduğunu göstermektedir.²⁵⁰

Ganimetin dışında, tıpkı diğer paralı asker birliklerinde olduğu gibi istihdam edilen Türk birlikleri ile de geçici ya da kalıcı sözleşmeler yapıldı. Bu sözleşmeler, tamamen aynı olmasa da geç Roma ve erken Bizans döneminde Gotlar ve Hunlar ile yapılan *foederati* sözleşmelerine benzetilebilir. Kiralanan bu gruplar başkent ile doğrudan sözleşme yaptıklarından, aldıkları *misthos* adlı ücrete ithafen *misthoforo*i olarak adlandırılırlardı. Düzenli olarak finanse edilen bu birlikler, ödemelerini iki ya da altı ayda bir alırdı.²⁵¹

Tüm bunların dışında, ödemelerini kendi komutanlarından alan ve hizmete hazır olarak bulunan ücretli asker birlikleri de vardı. Bunlara ise *syntrofiai* denirdi. Kendi komutanları tarafından finanse edilen ücretli asker birliklerinin en ünlüsü, Roger de Flor'un komuta ettiği Büyük Katalan Bölüğü'ydü.²⁵² Çeşitli Türk beyleri de, kendi maiyetindeki askerler ile zaman zaman bu şekilde Bizans'a katılmış olabilir.

²⁵⁰ Heath, *a.g.e.*, s. 38; Kyriakidis, *a.g.e.*, s. 153.

²⁵¹ Heath, *a.g.e.*, s. 38.

²⁵² Heath, *a.g.e.*, s. 38.

3.3. TÜRK ASKER İSTİHDAMININ BİZANS-ANADOLU BEYLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERE ETKİSİ

Bizans ile Anadolu beylikleri arasındaki ilişkilerden bahsetmeden önce, Bizans'ın Paleologoslar döneminde Anadolu'daki hangi Türk devletleriyle sınır komşusu olduğunu tespit etmek gerekiyor. Bizans İmparatorluğu, Paleologoslar dönemi boyunca Anadolu Selçukluları, Menteşeoğulları, Aydınöğulları, Karesioğulları, Germiyanöğulları, Candaroğulları, Saruhanöğulları ve Osmanlılar ile Anadolu'da sınır komşusu olmuştur. Bizans'ın bu Türk komşularıyla farklı şartlarda ve durumlarda şekillenen karmaşık ilişkileri olmuştur.

Pachymeres, Menteşeoğullarının 1282'de Nyssa²⁵³ ve Tralles (Tralleis)²⁵⁴ kentlerini Bizans'ın elinden aldığından bahsetmektedir.²⁵⁵ Menteşe Bey, VIII. Mihail'in batıda Sicilya kralı Charles d'Anjou ile uğraşmasını fırsata çevirerek Bizans sınırındaki baskıyı artırmıştır.²⁵⁶ Bizans ile Menteşeoğulları arasındaki ilişki, II. Andronikos döneminde de düşmancıl şekilde devam etmiş ve Bizanslı komutan Aleksios Filanthropenos'un saldırısıyla Menteşeoğulları yenilgiye uğratılmıştır.²⁵⁷

Bizans İmparatorluğu'nun Germiyanöğulları ile ilişkisi ise daha politiktir. Yâkub Bey döneminde güçlenen Germiyanöğulları, 1304 yılında Tripolis²⁵⁸ ve Angir (Hisarköy)'i fethetmiş ve 1306'da ise Alaşehir'i kuşatma altına almıştır. Kuşatma, II. Andronikos'un kiraladığı Katalanların devreye girmesiyle başarısız olsa da, Germiyanöğulları Bizans karşısında net bir siyasi başarı elde etmiştir.²⁵⁹ Bu başarının politik sonuçlarına ise, Memlûklardan bir devlet adamı olan Şihâbüddîn b. Fazlullah el-Ömerî'nin *Mesâlikü'l-*

²⁵³ Aydın ilinin Sultanhisar ilçesi.

²⁵⁴ Aydın ilinin kuzeyinde bulunan bir antik kent.

²⁵⁵ Pachymeres, s. 59-60.

²⁵⁶ Norwich, *a.g.e.*, s. 224.

²⁵⁷ Pachymeres, s. 68.

²⁵⁸ Denizli ilinin Buldan ilçesi.

²⁵⁹ Mustafa Çetin Varlık, "Germiyanöğulları", *İA*, XIV, İSAM, İstanbul 1996, s. 33.

Ebsâr adlı eserinde rastlamak mümkündür. Ömerî'nin aktardıklarına göre Bizans, Yâkub Bey döneminde Germiyanogullarına her yıl 100 bin dinar vergi ödemiş ve bu verginin yanında değerli hediyeler de göndermiştir.²⁶⁰

Bizans, Candaroğulları ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmış fakat başarılı olamamıştır. Candaroğulları Beyliği'nin kurucusu olan I. Süleyman Paşa, Bizans'a karşı çeşitli saldırılar düzenlemiştir. İmparator II. Andronikos, bu akınların önünü kesmek ve Osmanlılara karşı Candaroğullarını kendi tarafına çekmek için Süleyman Paşa'ya barış teklif etmiş; kendi himayesi altında bulunan ve İzmit çevresinde nüfuzlu bir kişi olan Tatar Koutzimpaxis'i Süleyman Paşa'nın kızı ile evlendirmiştir. Böylece İmparator, Süleyman Paşa'nın anlaşmaya sadık kalacağını ve saldırılara bir son vereceğini düşünmüştür. Ancak bu plan işe yaramamış ve Süleyman Paşa Bizans üzerine akınlar düzenlemeye devam etmiştir.²⁶¹

Bizans'ın Karesioğulları ile ilişkisi de genelde hasmane olmuştur. Karesi akıncıları sık sık Bizans'ın Trakya'daki topraklarına saldırılar gerçekleştirmiş; fakat bu saldırılardan bir sonuç alamamışlardır. Bizans, Karesilere ve Ege'de hakimiyetini güçlendiren diğer Türk beyliklerine karşı Venedikliler ve Rodos Şövalyeleri ile bir Haçlı ittifakına dahil olmuştur. Bu Haçlı ittifakı, Ege'deki Türk yayılmasının bir süre önüne geçmiştir. Karesioğullarının Bizans ile 1328 ve 1341'de yaptığı saldırmazlık anlaşmaları, Bizans-Karesi ilişkilerinde önemli bir yer tutmaktadır.²⁶²

Bizans İmparatorluğu'nun Menteşeoğulları, Germiyanogulları, Candaroğulları ve Karesioğulları ile olan karmaşık ilişkilerinde herhangi bir müttefiklik ve askeri yardım söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla bu beylikler, Bizans ordusuna asker gönderen beylikler değildir. Fakat Anadolu Selçukluları, Aydınoğulları, Saruhanoğulları ve en son Osmanlı Devleti; Bizans ordusuna hatırı sayılır miktarda asker göndermiştir.

²⁶⁰ Şihâbüddîn b. Fazlullah el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım: Mesâlikü'l-Ebsâr*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2014, s. 158.

²⁶¹ Yaşar Yücel, "Candaroğulları", *İA*, VII, İSAM, İstanbul 1993, s. 146; Pachymeres, s. 76-77.

²⁶² Zerrin Günel, "Karesioğulları", *İA*, XXIV, İSAM, İstanbul 2001, s. 488; Ostrogorsky, s. 468.

Bizans'ın bu devletler aracılığıyla yaptığı Türk asker istihdamı, İmparatorluğun söz konusu devletlerle olan ilişkilerine birtakım politik ve siyasi etkiler bırakmıştır.

Bizans İmparatorluğu'nun Selçuklular ile olan ilişkisi, 11. yüzyıldan itibaren genellikle düşmancıl şekilde sürmüştür; ancak zaman zaman yapılan antlaşmalar ve kurulan ittifaklar ile yumuşamıştır.²⁶³ İşte bu yumuşama dönemlerinde Bizans, Selçuklulardan sık sık asker istihdam etmiştir. Bizans ordusunda istihdam edilen bu Türkler, Bizans-Selçuklu ilişkilerinin yumuşamasının bir sonucu olduğu gibi, bu ılımlı dönemlerin daha uzun devam etmesinin de bir nedeni olmuştur. Fakat Bizans'ın Selçuklu askerlerinin istihdamını aşırıya kaçırması, Selçukluların Anadolu topraklarındaki faaliyetlerini ve etkinliklerini artırarak bu toprakların yavaş yavaş Selçuklu hakimiyetine geçmesinin zeminini hazırlamıştır.²⁶⁴ Dolayısıyla Paleologoslar dönemi öncesinde orduda istihdam edilen Selçuklu askerlerinin kısa vadede askeri gelişmelere ve siyasi ilişkilere faydası olsa da, uzun vadede hem Bizans'ın Anadolu hakimiyetine hem de Selçuklular ile olan siyasi ilişkisine ciddi zarar verdiği söylenebilir. Aynı durum, Paleologoslar dönemi için geçerli değildir. Bunun iki sebebi vardır; istihdam oranı ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi durumu. Öncelikle, Paleologoslar döneminde Bizans ordusunda kayıtlı olan yaklaşık 5.000 Selçuklu askeri bulunmaktadır ve bunlar Hassa ordusunun *Persikon* müfrezesi bünyesinde görev almışlardır.²⁶⁵ Bu kayıt haricinde, Paleologoslar döneminde Anadolu Selçuklularından istihdam edilen başka bir askeri birliğe rastlanılmamaktadır. Bunun dışında, Anadolu Selçukluları zaten 13. yüzyılın ikinci yarısında büyük bir kargaşa içindedir ve devlet son yıllarını yaşamaktadır. Buna bağlı olarak Paleologoslar döneminde Bizans'ın Anadolu Selçukluları ile olan ilişkisi son derece kısıtlı kalmıştır. Dolayısıyla, istihdam oranının düşük olmasından da kaynaklı olarak Bizans-Anadolu Selçukluları arasındaki bu kısıtlı ilişkiye Türk asker istihdamının bir etkisi olduğu söylenemez.

²⁶³ Yusuf Ayönü, "Selçuklu-Bizans İlişkileri", *Türkler*, (ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), c. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 617.

²⁶⁴ Heath, *a.g.e.*, s. 41.

²⁶⁵ Heath, *a.g.e.*, s. 41.

Bizans'ın Paleologoslar döneminde en çok askeri yardım aldığı beyliklerden biri Aydınoğulları Beyliği'dir. Türk beyliklerinin Ege'deki hakimiyetini zayıflatmak amacıyla Venedik tarafından kurulan Haçlı ittifakının 1335 yılında çözülmeye başlamasıyla, Bizans-Aydınoğulları ilişkileri olumlu yönde ilerlemeye başlamıştır. Bunun en büyük sebebi, Aydınoğlu Umur Bey'in Latin baskısı karşısında Bizans'ı kendine yakın görmeye başlamasıdır.²⁶⁶ Yapılan görüşmeler sonucunda, Bizans İmparatoru III. Andronikos ile Aydınoğlu Umur Bey bir anlaşmaya varmışlardır. Enverî'nin *Düsturnâme*'sinde, yapılan görüşmelerin sonucunda III. Andronikos'un Sakız Adası'nı Umur Bey'e vermeyi ve yıllık haraç ödemeyi kabul ettiği, Umur Bey'in de Bizans'ın ihtiyacı olduğu zaman asker göndereceği aktarılmaktadır. Ayrıca Enverî, İmparator ve Umur Bey'in artık dost olduğundan bahsetmektedir.²⁶⁷ Kurulan bu güzel ilişkilerin devamında, Aydınoğlu Umur Bey III. Andronikos'un 1337 yılındaki Arnavutluk seferi için Bizans ordusuna asker göndermiştir. III. Andronikos, Arnavutluk'ta isyan eden dağlıların faaliyetlerine son vermek için Umur Bey'den yardım istemiştir. Türk kuvvetlerinin verdiği önemli destekle Bizanslılar Draç'a kadar olan bölgedeki hakimiyeti yeniden tesis etmiştir. Ayrıca bu olayla birlikte Anadolu Türkleri, Arnavutları ilk defa tanımıştır.²⁶⁸

Bizanslılar, Umur Bey'in gönderdiği askerlerin Arnavutluk isyanının bastırılmasındaki etkilerinden oldukça memnun kalmış ve Aydınoğlu Umur Bey'in Bizans'a olan askeri yardımları bu vesileyle devam etmiştir. Umur Bey, V. İoannis ile iç savaş içerisinde bulunan VI. İoannis'e 1343 ve 1345'te iki kez asker göndermiştir. Umur Bey'in gönderdiği bu askerler iç savaş sırasında önemli roller üstlenmiş; Umur Bey dolaylı olarak VI. İoannis'in 1347'de ortak imparator olarak taç giymesinde rol oynamıştır.²⁶⁹

²⁶⁶ Murat Keçiş, *Aydınoğulları Beyliği-Bizans Devleti İlişkileri (1308-1390)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2003, s. 47-48.

²⁶⁷ Enverî, *Düsturnâme-i Enverî*, (haz. Mükrimin Halil Yinanç), Evkaf Matbaası, İstanbul 1929, s. 37.

²⁶⁸ Mustafa L. Bilge, "Arnavutluk", *İA*, III, İSAM, İstanbul 1991, s. 384.

²⁶⁹ Baştav, *a.g.e.*, s. 307.

Bizans-Saruhanogulları ilişkileri, Venedik'in kurduğu Haçlı ittifakı çözülene kadar karmaşık bir seyir izlemiştir. İmparator III. Andronikos, Orhan Bey'in ülkesine karşı olan faaliyetleri neticesinde Saruhan Bey ile ittifak yapmıştır. Bu ittifaka Saruhanogulları Beyliği'nin müttefiki Aydınogulları da dahi olsa da, Saruhanogulları ve Aydınogulları'nın Bizans'a karşı olan akınları devam etmiştir.²⁷⁰ Ancak Haçlı ittifakı sona erdiğinde, III. Andronikos ile Saruhan Bey Foça'da tekrar bir anlaşma yapmıştır. Saruhan Bey, Foça'da esir olan oğlunu ve diğer Türk beylerinin çocuklarını kurtarmak için böyle bir anlaşmaya yönelmiştir. Böylece Saruhan Bey'in kuvvetleri Foça'yı kuşatan Bizans kuvvetlerine katılmış, başarılı olan Foça kuşatmasının ardından Saruhanoglu Süleyman ve diğer Türkler serbest kalmıştır.²⁷¹ Enverî'nin aktardıklarına göre Saruhanogulları, tıpkı Aydınogulları gibi Bizans topraklarına saldırmaktan vazgeçecektir.²⁷²

Saruhanogulları-Bizans ilişkilerinin iyi yönde ilerlemesi, Bizans'ın Saruhanogulları'ndan asker istihdam etmesinin devamına yol açmıştır. 1335 ve 1337 yıllarında Aydınogulları ve Saruhanogulları kuvvetleri ile başarılı askeri hareketler gerçekleştiren Bizans, sonraki yıllarda yabancı asker istihdamı konusunda bu iki beyliğe oldukça güvenmiştir. Öyle ki; 1341-1347 yılları arasındaki iç savaşta bir taraf Aydınoglu, diğer taraf ise Saruhanoglu birliklerini savaş alanında kullanmıştır.

14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Bizans'a en çok asker sağlayan devlet Osmanlı Devleti olmuştur. 1341-1347 yıllarındaki iç savaş sırasında, VI. İoannis'in emrinde Orhan Bey'in gönderdiği yaklaşık 6.000 Osmanlı askeri kayıt altına alınmıştı ve takip eden yıllarda birçok Osmanlı askeri Bizans ordusunda hizmet verecekti. Öyle ki; 1352 yılına gelindiğinde Bizans hizmetinde bulunan Osmanlı askerlerinin sayısı 20.000'i bulmuştu.²⁷³ Bizans ordusunda Osmanlı askerlerinin bu kadar yoğun istihdam edilmesi,

²⁷⁰ Feridun Emecen, M. Baha Tanman, "Saruhanogulları", *İA*, XXXVI, İSAM, İstanbul 2009, s. 171.

²⁷¹ Keçiş, *a.g.t.*, s. 47, 49.

²⁷² Enverî, s. 37-38.

²⁷³ Heath, *a.g.e.*, s. 41.

Bizans için kötü siyasi sonuçlar doğurmuştur. Bu durumun en önemli örneği; Çimpe²⁷⁴ Kalesi'nin ve bunu takiben Gelibolu'nun Osmanlılar tarafından ele geçirilmesidir. Aslında bu kale 1353'te Bizans tarafından Osmanlılara; Bulgar ve Sırlara karşı yapılan askeri yardım karşılığında verilmiştir.²⁷⁵ Ancak bunun sonucu Bizans için ağır olmuştur; çünkü Osmanlılar Çimpe Kalesi'ni Rumeli'ye geçiş aşamasını ilerletmek ve Gelibolu yarımadasını tamamen ele geçirmek için üs olarak kullanmıştır. Bu olaylar, çeşitli Osmanlı kaynaklarında açıkça anlatılmaktadır. Oruç Bey, Gelibolu'nun fetih aşamasını şu şekilde aktarmaktadır:

*“Durmadan bu yakaya adam geçirdiler. 2.000'den ziyade adam oldu. Rumeli'ne geçmeye evvel buradan başlandı...İşluna derlerdi, bir hisar vardı. Varıp o hisarı dahi aldılar. Elleri iki hisar oldu...Hal böyle olunca Aydıncık'tan adamlar geldiler. Gemilerle geçtiler. Rumeli tekbîr sesleriyle doldu”.*²⁷⁶

Neşrî ise şu ifadeleri kullanmaktadır:

*“Bir gün Gelibolu'nun kâfirleri cem' olub bunların üzerine gelmeğe kasd itdiler. Bunlar gelmedin, gaziler karşılayub, muhkem cenk olub yine Hak teâlâ fırsat virüb kâfirleri sıyub hisarın kapusını yapılandılar. Andan Yakub Ece'ye Gazi Fazıl'ı yoldaş koşub bunları bir nice gazilerle Gelibolu'ya havâle kılub kâfirin huzûrın giderüb iskelesine âdem çıkartmaz oldılar. Molayır (Bolayır)'dır sâkin olub Gelibolu ucunu muhkem beklerlerdi. Ve bu fethin tarihi hicretin yidi yüz elli sekizinde²⁷⁷ vakf oldu”.*²⁷⁸

Böylelikle 1357 yılında Gelibolu'nun Osmanlılar tarafından fethi tamamlanmıştır. Bunun sonucunda Osmanlıların önce Rumeli'ye, ardından da Balkanlara yerleşme süreci başlamıştır. İlerleyen yıllarda Bizans'ın Balkanlardaki toprakları birer birer Osmanlıların eline geçmiştir. Bizans'ın Osmanlı askerlerinin yardımına muhtaç olması

²⁷⁴ Batı kaynaklarında “Tzympe, Tsympe” olarak; Osmanlı kaynaklarında da “Cimbi, Cinbi, Çimbi, Cimbini” olarak da geçer.

²⁷⁵ M. Münir Aktepe, “Çimbi”, *İA*, VIII, İSAM, İstanbul 1993, s. 317.

²⁷⁶ Oruç Bey, *Oruç Beğ Tarihi*, (haz. Nihal Atsız), Tercüman, İstanbul 1972, s. 37.

²⁷⁷ 1357.

²⁷⁸ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ: Neşrî Tarihi*, (haz. Faik Reşit Unat, Mehmet Altay Köymen), c. 1, TTK Yayınları, Ankara 1949, s. 177.

ve Türkleri orduda kontrolsüz şekilde istihdam etmesi, Bizans'ın içine düştüğü bu kötü siyasi duruma neden olan olaylar zincirinin başlangıç aşamasını teşkil etmektedir.

3.4. TÜRK ASKERLERİN BİZANS DÜNYASINDA BIRAKTIĞI İZLER

Tarih boyunca Bizans ordusunda yer alan Türkler, Bizans dünyasında kendilerinden birtakım izler de bırakmışlardır. Bu izlere ordu teçhizatı ve savaş taktikleri gibi Bizans askeri dünyasında rastlanılmasının yanı sıra; gündelik hayattaki giyim-kuşam ve yer isimleri gibi sosyo-kültürel alanda da rastlanılmaktadır. Ancak en büyük Türk etkisi, elbette askeri alanda olmuştur.

Bizans ordusunda göze çarpan ilk Türk etkisi, orduda süvariliğin ve okçuluğun yaygınlaşmasına neden olan çeşitli ordu reformları ve taktik değişiklikleridir. 5-6. yüzyıllarda Bizans ordusunda önemli roller üstlenen Hunlar, savaş alanındaki etkinlikleri ve kabiliyetleri ile Bizanslıların okçuluğun; özellikle de atlı okçuluğun önemini kavramasına önayak olmuşlardır. Öyle ki; I. Justinianus'un yaptığı ordu reformlarında, Türklerin uyguladığı savaş taktikleri Bizans ordusunda yaygınlaştırılmış ve bu taktiklerin savaş alanında uygulanması teşvik edilmiştir. Dönemin ünlü komutanları Belisarius ve Narses, birçok savaşta Türk etkisiyle Bizans ordusuna giren bu yeni taktikleri kullanmıştır. Belisarius, 533 ve 537 yıllarında Vandallara ve Gotlara karşı giriştiği savaşlarda bu savaş taktiklerini başarıyla uygulamıştır.²⁷⁹ Narses'in 552 yılında Ostrogot kralı Totila ile İtalya'da karşı karşıya geldiği Taginae Muharebesi'nde, Narses'in Hun savaş taktiklerini kullandığı çağdaş tarihçi Agathias'ın şu sözlerinden anlaşılmaktadır:

“Durumu değerlendiren ve düşmanın hiçbir kayıp vermediğini anlayan Narses, Hunlar tarafından daha yaygın olarak uygulanan barbar bir stratejiye başvurdu. Frankları (Gotları) korudan olabildiğince uzağa ve

²⁷⁹ Kafesoğlu, a.g.e., s. 279.

*açık araziye çekmek için askerlerine atlarını sağa döndürmelerini ve dehşet içinde kaçıyormuş gibi dörtnala geri çekilmelerini emretti...Barbarlar açık alanda etrafa dağılmış ve ormandan çok büyük bir mesafe ile ayrılmış olduklarında, Romalılar generallerinden gelen bir işaretle aniden döndüler ve takipçileriyle yüzyüze geldiler. Romalılar, beklenmedik olayların yol açtığı kafa karışıklığından ve panikten yararlanarak, her yönden düşmanı ezdiler. Kaçan ve takip edenin rolleri birdenbire değişti”.*²⁸⁰

I. Justinianus döneminde orduda meydana gelen taktik değişikliklerinin yanında, muhtemelen büyük çoğunluğu Hunlardan oluşan *hippotoksotai* adlı atlı okçular da ordunun en seçkin birimi haline gelmiştir. Sonraki yıllarda, birçok askeri el kitabında bu taktikler ve reformlar teşvik edilmiş, Türk etkisiyle oluşan bu askeri mirasın sonraki nesillere aktarılması sağlanmıştır.

10. yüzyıldan itibaren sırasıyla Peçenekler, Kumanlar ve Türkmenlerin Bizans ordusunda yoğun şekilde istihdam edilmesiyle birlikte, ordudaki Türk etkileri daha da artmıştır. Bizans okçuları sıklıkla Türkmenler ve Kumanlar ile aynı birliklere koyulduklarından, onlarla aynı şekilde savaşmaya başlamış ve büyük çoğunluğu atlı asker haline gelmiştir. Hatta III. Haçlı Seferi sırasında Arslan Yürekli Richard ile karşı karşıya gelen Kıbrıs yöneticisi İsaakios Komnenos’un, Richard’a at sırtından iki ok attığı kaydedilmiştir. Ek olarak, geç Bizans sanatında resmedilen çoğu askerin bileşik yaya sahip olması, Bizans ordu teçhizatı üzerindeki Türk etkisinin bir göstergesidir.²⁸¹

Paleologoslar döneminde de orduda güçlü Türk tesirlerine rastlamak mümkündür. Ünlü İtalyan ressam Pisanello’nun, VIII. İoannis Paleologos’un 1437 yılındaki İtalya seyahati sırasında İmparatorun onuruna döktürdüğü madalyada, Türk tarzında kısa üzengiler ve koşum takımlarına sahip olan atlı okçular görülmektedir. Bu seyahat sırasında Pisanello’nun yapmış olduğu diğer detaylı çizimlerden, Bizans ordu teçhizatının tamamına yakınının Türk tarzında olduğu anlaşılmaktadır.²⁸²

²⁸⁰ Agathias, s. 30.

²⁸¹ Heath, *a.g.e.*, s. 45.

²⁸² Nicolle, *a.g.e.*, s. 20-21.

Bizans ordusunda 6. yüzyıldan itibaren Türk askerlerin istihdamının artması ve Türk etkisiyle yapılan reformlar neticesinde, bozkır giyim tarzı hem orduda hem de günlük hayatta yaygınlaşmaya başlamıştır. Başlıca bozkır kıyafetleri olan ceket, pantolon ve gömlek; Bizanslılar arasında oldukça popüler hale gelmiştir. I. Justinianus devrinden itibaren özellikle başkent Konstantinopolis'te Hun, Avar ve Bulgar kıyafetleri ve saç stillerine sık sık rastlanılmaya başlanmıştır.²⁸³ Sonraki yüzyıllarda Türkopolilerin de Bizans halkının dış görünüşüne etki ettiği bilinmektedir. Türkopol birliklerine gönüllü olarak katılmak isteyen halktan bazı kişilerin, Türk tarzında saç traşı olduğu ve giyindiği görülmüştür.

Bizans tarafından ordu hizmetine alınan Türklerin, Bizans'ın hakim olduğu topraklardaki bazı yer isimlerine de etki ettiği görülmektedir. Bu durumun en iyi örneğini Peçenekler oluşturmaktadır; çünkü Bizans tarafından Anadolu ve Balkanların çeşitli bölgelerine en çok Peçenekler yerleştirilmiştir. Ordu hizmeti karşılığında Bizans topraklarında yoğun olarak iskan edilen Peçeneklerin ismini alan yerlere en çok; Anadolu'da Ankara çevresi ve Güneydoğuda, Balkanlarda ise Bulgaristan, Romanya ve Sırbistan topraklarında rastlanılmaktadır. Büyük ihtimalle Selçuklular ile mücadele etmek için Bizans tarafından Suriye sınırına yerleştirilen Peçeneklerin, o bölgede isimlerini verdikleri ve Osmanlı tapu defterlerinde adı geçen bazı yerler şunlardır: Hamman vilayeti, Muarra karyesine bağlı olan Beçine/Beçini; Elbistan vilayeti, Horman kazasına bağlı olan Küçük Becenek karyesi ve Kara Süleyman karyesine bağlı olan Büyük Becenek. Bizans tarafından Rumeli'den getirilerek Ankara ve çevresine yerleştirilen Peçeneklerin ise bu bölgede isimlerini verdikleri ve 1927 tarihli nüfus sayımından sonra İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan *Köylerimizin adları* isimli kitapta adı geçen bazı yerler şunlardır: Ankara merkez vilayetine bağlı olan Beçetek köyü; Zir nahiyesine bağlı Yukarı Beçenek köyü ve Şuba nahiyesine bağlı Peçenek köyü. Peçeneklerin yoğun olarak iskan edildikleri bir başka bölge olan Balkanlarda ise, Peçeneklerden ismini alan bazı yerler şunlardır: Dobruca²⁸⁴ bölgesindeki Peçenjaga

²⁸³ Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 279, 306.

²⁸⁴ Karadeniz ve Tuna Nehri arasında, Romanya'nın Tulça ve Köstence illeri ile Bulgaristan'ın Dobriç ve Silistre illerini içine alan tarihi bölge.

köyü; Sırbistan'daki Peçenoge ve Peçenevce köyleri; Romanya'da, Mehadia ile Orşova kentleri arasında yer alan Peçeneşka köyü.²⁸⁵

Peçenekler, söz konusu yerlerin dışında birçok yerleşim yerine daha isim vermişlerdir. Bu bağlamda Peçeneklerin Bizans toprakları üzerindeki sosyo-kültürel etkisinin son derece yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

²⁸⁵ Kurat, *a.g.e.*, s. 238-240.

SONUÇ

İmparatorluklar, çeşitli sebeplerden dolayı orduda insan gücü sıkıntısı ile karşı karşıya kaldıklarında yabancı/paralı asker istihdamına yönelmişlerdir. Bizans İmparatorluğu, yabancı asker istihdam eden imparatorluklara güzel bir örnektir. Yabancı askerler, Bizans ordusunun her daim bir parçası olmuştur. Özellikle 7-8. yüzyıllardan itibaren, Bizans İmparatorluğu'nun yaşadığı toprak kayıpları ve sık sık gerçekleşen iç karışıklıklar ordunun zayıflamasına yol açmış ve yabancı asker istihdamında büyük bir artış görülmüştür.

Paleologoslar dönemi, Bizans'ın yabancı asker istihdamına en çok ihtiyaç duyduğu dönem olmasına rağmen, yabancı asker miktarının en fazla olduğu dönem değildir. Bu tezatın sebebi; Bizans ekonomisinin bu dönemde yabancı askerlerin maliyetlerini karşılayamayacak kadar kötü olmasıdır. Ancak burada önemli olan nokta; Bizans ordusundaki yabancı asker miktarı değil, ordudaki yabancı askerlerin yerli askerlere olan oranıdır. Bu oranın yabancı askerlerin lehine en yüksek olduğu dönem Paleologoslar dönemidir. Yerli askerlerin aksine, yabancı askerlerin sayısını tam tespit etmek hiç bir zaman mümkün olmasa da;²⁸⁶ kaynaklarda geçen bilgilerden, yapılan askeri antlaşmalardan ve muharebe esnasındaki Bizans ordularının yapısından bu durum anlaşılmaktadır.

Türkler, yüzyıllar boyunca Bizans ordusunda yer alan paralı/yabancı asker grupları arasında her zaman en önemli ve dikkat çekici gruplardan olmuş; Paleologoslar döneminde ise en kalabalık yabancı asker grubunu oluşturmuştur. Çeşitli Türk halklarına mensup askerler, Paleologoslar dönemi boyunca askeri hiyerarşinin en alt kademesinden üst kademelere kadar önemli görevlerde bulunmuştur. Ordu içerisinde

²⁸⁶ Bunun en önemli nedenleri; yabancı askerlerin değişken bir yapıda olması, ihtiyaca göre istihdam edilmeleri ve düzenli ordunun haricinde unsurlar olduklarından her zaman kayıt altına alınmamalarıdır.

bulunan Türk asker grupları, kendi etnik kökenlerine has karakteristik özelliklerle, savaş taktikleriyle ve teçhizatlarıyla Bizans askeri sisteminin önemli birer parçası olmuşlardır.

Peki kalabalık olmalarının dışında, Türk askerleri Bizans'ın diğer yabancı asker grupları arasında özel kılan unsur nedir? Türklerin en önemli farkı, Bizans ordu yapısındaki birtakım değişikliklere olan etkileridir. Bizans ordu yapısında, özellikle Gotların istihdam edilmesiyle birlikte birçok değişim yaşanmıştır ve orduda hizmet veren birçok yabancı halk bir şekilde Bizans ordusunda izini bırakmıştır. Ancak 6. yüzyıldan itibaren kendini hissettirmeye başlayan Türk etkisi, diğer yabancı askerlerin etkisine kıyasla çok daha yoğundur. Bu hususta, çeşitli Türk savaş taktiklerinin kullanılmasının birçok Bizans askeri kitabında teşvik edilmesi ve ordunun bu taktiklere göre düzenlenmesinin önerilmesi oldukça önemlidir. Ya da Paleologoslar dönemindeki ordu teçhizatına bakıldığında, en çok Türk stilinden etkilenildiği görülmektedir. Dolayısıyla Bizans ordu yapısına, teçhizatına ve savaş taktiklerine Türkler kadar etki eden başka bir yabancı asker grubu yoktur ki, bu durum Türkleri diğerlerinden ayıran en önemli çizgidir.

Türklerin Bizans ordusundaki yabancı asker grupları arasında büyük bir kitleyi oluşturmalarının en önemli sebebi komşuluk olarak gözükmemektedir. 10. yüzyılda Peçenek ve Kumanların Karadeniz'in kuzeyine ve Balkanlara doğru giriştikleri kitlesel hareketler ve 11. yüzyılda Türkmenlerin Bizans doğu sınırına olan akınları, Bizans'ın Türklerle tarihte hiç olmadığı kadar yoğun bir etkileşim dönemine girmesine yol açmıştır. Bu coğrafi etkileşim sonucunda; 11. yüzyıldan itibaren, Paleologoslar dönemi de dahil olmak üzere Bizans ordusunda en kalabalık yabancı asker kitlesi genellikle Türkler olmuştur. Anlaşılacağı gibi, en önemli sebep coğrafi etkenlerdir. Bir diğer sebep ise; Bizanslıların Katoliklere karşı olan düşmanlığıdır. Bizans'ın geçmişte Katoliklerle yaşadığı acı tecrübeler, onları Katolik Avrupalı askerler istihdam etmek yerine Türk askerler istihdam etmeye itmiştir. Bizans imparatorları, birçok kez Katoliklere karşı Türk devletleriyle ittifak arayışına da girmiş ve Türkleri potansiyel müttefik olarak görmüşlerdir. Ayrıca tercihin yanında, Türkopoller örneğinde görüldüğü gibi Türk asker istihdamında devlet eliyle teşvikler de görülmüştür. Fakat Paleologoslar döneminde bu

teşvikten bahsetmek pek mümkün değildir. Yine de, Paleologosların ordusunda tercihen en çok Türkler yer almıştır.

Türk askerlerin Bizans İmparatorluğu'nu sadece askeri alanda değil, aynı zamanda siyasi ve sosyo-kültürel alanda da etkiledikleri görülmektedir. Örneğin Paleologoslar döneminde Bizans'ın Osmanlılar, Aydınoğulları ve Saruhanoğulları gibi Türk komşularıyla olan ilişkileri kapsamında orduya kattığı Türk askerlerin, gelecek yıllarda birtakım iyi ya da kötü siyasi sonuçlara sebep olduğu anlaşılmaktadır. Türk askerler, bu devletler arasındaki ilişkilere etki eden ana faktörlerden biri olmasa da, söz konusu siyasi münasebetlerin küçük parçalarından birini oluşturmaktadır. Siyasi etkilerin yanında, Bizans topraklarında iskan edilen Türk askerlerin yerleştikleri bölgelerin kültürüne ve toplumsal hayatına etki ettikleri açıktır. Peçenekler örneğinde olduğu gibi bazı yer isimlerindeki Türk etkileri, ya da günlük hayatta Türk kıyafet ve saç stillerinin yaygınlaşması Bizans toplumu üzerindeki Türk etkisinin en önemli göstergeleridir.

Görüldüğü üzere Türk askerler sadece Bizans ordusunun değil, Bizans dünyasının da tarih boyunca önemli parçalarından biri olmuştur. Bizans dünyasında Türk askerlerin en etkin olduğu dönemlerden biri de Paleologoslar dönemidir. Bu tez açıkça göstermiştir ki; Bizans ve Türk tarihi iç içedir. Bizans'ın her alanıyla ilgili yapılan araştırmalar gibi, Bizans ordusu ile ilgili yapılan bir araştırma da Türk tarihine dair önemli bilgiler sunabilir. Bizans tarihi ile ilgili daha sorulacak pek çok soru ve verilecek pek çok cevap vardır ve bunların her biri Türk tarihi için de oldukça değerlidir.

KAYNAKÇA

BİRİNCİL KAYNAKLAR

Agathias, *Agathias: The Histories*, çev. Joseph D. Frendo, Walter De Gruyter, Berlin/New York 1975.

Anna Komnena, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2021.

Anonim, *The Taktika of Leo VI*, çev. George T. Dennis, Dumbarton Oaks, Washington D.C. 2010.

Anonim, *Strategikon*, (haz. George T. Dennis), çev. Volkan Atmaca, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2011.

Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, (haz. Gyula Moravcsik), çev. R. J. Jenkins, Dumbarton Oaks, Washington 1967.

Dukas, *İstanbul'un Fethi-Dukas Kroniği*, çev. V. Mirmiroğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2013.

Enverî, *Düsturnâme-i Enverî*, (haz. Mükrimin Halil Yinanç), Evkaf Matbaası, İstanbul 1929.

Eustathios, *Eustathios of Thessaloniki: The Capture of Thessaloniki*, çev. John R. Melville Jones, Australian Association of Byzantine Studies, Canberra 1988.

Flavius Vegetius Renatus, *Roma Savaş Sanatı*, çev. Samet Özgüler ve Kutsi Aybars Çetinalp, Kronik Kitap, İstanbul 2021.

George Sphrantzes, *The Fall of the Byzantine Empire*, çev. Marios Philippides, The University of Massachusetts Press, Amherst 1980.

Georges Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcan Bihter Barlas, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2009.

Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

Hydatius, *The Chronicle of Hydatius and the Consularia Constantinopolitana: Two Contemporary Accounts of the Final Years of the Roman Empire*, çev. R. W. Burgess, Clarendon Press, Oxford 1993.

Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, çev. Işın Demirkent, TTK Yayınları, Ankara 2001.

Kritovulos, *Kritovulos Tarihi*, çev. Ari Çokona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020.

Laonikos Khalkokondyles, *The Histories, Volume I*, çev. Anthony Kaldellis, Harvard University Press, London 2014.

Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ: Neşrî Tarihi*, (haz. Faik Reşit Unat, Mehmet Altay Köymen), c. 1, TTK Yayınları, Ankara 1949.

Mikhael Attaleiates, *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, çev. Işın Demirkent, TTK Yayınları, Ankara 2014.

Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

Niketas Khoniates, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195)*, çev. Işın Demirkent, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2006.

Oruç Bey, *Oruç Beğ Tarihi*, (haz. Nihal Atsız), Tercüman, İstanbul 1972.

Priscus, *Fragmenta Et Excerpta: Attila ve Bizans Tarihi*, çev. Turhan Kaçar, Alfa Yayınları, İstanbul 2020.

Procopius, *History of the Wars, Volume I: Books 1-2*, çev. H. B. Dewing, William Heinemann/The MacMillan Co., London/New York 1914.

Procopius, *History of the Wars, Volume II: Books 3-4*, çev. H. B. Dewing, William Heinemann/G. P. Putnam's Sons, London/New York 1916.

Ramon Muntaner, *Chronicle*, çev. Lady Goodenough, Publications Catalan Series, Cambridge, Ontario 2000.

Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, çev. Adil Demir, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2016.

Şihâbüddîn b. Fazlullah el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım: Mesâlikü'l-Ebsâr*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2014.

Theophanes Confessor, *The Chronicle of Theophanes Confessor*, çev. Cyril Mango ve Roger Scott, Clarendon Press, Oxford 1997.

MODERN KAYNAKLAR

Aktepe, M. Münir, “Çimbi”, *İA*, VIII, İSAM, İstanbul 1993, s. 317-318.

Angold, Michael, *A Byzantine Government in Exile: Government and Society Under the Laskarids of Nicaea (1204-1261)*, Oxford University Press, London 1975.

Anzerlioğlu, Yonca, “Bizans İmparatorluğu'nda Türk Varlığı”, *Türkler*, (ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), c. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 218-232.

Anzerlioğlu, Yonca, *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2009.

Ayönü, Yusuf, “Selçuklu-Bizans İlişkileri”, *Türkler*, (ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), c. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 598-617.

Ayönü, Yusuf, “Osmanlılardan Önce Rumeli'de Türkler (1305-1313)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. 21, s. 2, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İzmir 2006, s. 17-33.

- Ayönü, Yusuf, “Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 25, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Konya 2009, s. 53-69.
- Ayönü, Yusuf, “İznik İmparatorluğu Ordusu”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. 25, s. 1, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İzmir 2010, s. 39-54.
- Baskıcı, M. Murat, *Bizans Döneminde Anadolu: İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2016.
- Başta, Şerif, *Bizans Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2021.
- Bartusis, Mark C., *The Late Byzantine Army: The Arms and Society, 1204-1453*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1992.
- Bilge, Mustafa L., “Arnavutluk”, *İA*, III, İSAM, İstanbul 1991, s. 383-390.
- Blöndal, Sigfus, *The Varangians of Byzantium*, çev. Benedikt S. Benedikz, Cambridge University Press, New York 2007.
- Brand, Charles M., “XI ve XII. Yüzyıllarda Bizans’ta Türk Varlığı”, çev. Melek Öksüz, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, c. 4, s. 4, Serander Yayınevi, Trabzon 2008, s. 115-157.
- Cameron, Averil, *Bizanslılar*, çev. Özkan Akpınar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.
- Cheyne, Jean-Claude, *Bizans Dünyası: Bizans İmparatorluğu Tarihi (641-1204)*, çev. Aslı Bilge, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2018.
- Cheyne, Jean-Claude, *Bizans Tarihi*, çev. İsmail Yergüz, Dost Kitabevi, Ankara 2016.
- Decker, Michael J., *Bizans Savaş Sanatı*, çev. A. Tuncer Büyükonat, Doruk Yayınları, İstanbul 2016.
- Demirkent, Işın, “Haçlılar”, *İA*, XIV, İSAM, İstanbul 1996, s. 525-546.
- Demirkent, Işın, “1071 Malazgirt Savaşı’na Kadar Bizans’ın Askerî ve Siyasî Durumu”, *Bizans Tarihi Yazıları*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 1-15.

- Demirkent, Işın, “Fetih Öncesinde Bizans’ın Siyasi Durumu”, *Bizans Tarihi Yazıları*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 63-72.
- Demirkent, Işın, “Komnenos Hanedanının Büyük Başkumandanı: Türk Asıllı Ioannes Aksukhos”, *Bizans Tarihi Yazıları*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 47-62.
- Demirkent, Işın, “Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı)”, *Bizans Tarihi Yazıları*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 175-196.
- Demirkent, Işın, “Türk Yaşamının Bizans’a Etkilerinden Birkaç Örnek”, *Bizans Tarihi Yazıları*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 73-81.
- Diehl, Charles, *Bizans İmparatorluğunun Tarihi*, çev. A. Gökçe Bozkurt, İlgı Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017.
- Emecen, Feridun; Tanman, M. Baha, “Saruhanogulları”, *İA*, XXXVI, İSAM, İstanbul 2009, s. 170-174.
- Erdemir, Hatice Palaz, *VI. Yüzyıl Bizans Kaynaklarına Göre Göktürk-Bizans İlişkileri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003.
- Gibbon, Edward, *Roma İmparatorluğu’nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi I*, çev. Asım Baltacıgil, İndie Yayınları, İstanbul 2019.
- Gibbon, Edward, *Roma İmparatorluğu’nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi III*, çev. Asım Baltacıgil, İndie Yayınları, İstanbul 2019.
- Gregory, Timothy E., *Bizans Tarihi*, çev. Esra Ermert, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019.
- Günel, Zerrin, “Karesioğulları”, *İA*, XXIV, İSAM, İstanbul 2001, s. 488-489.
- Haldon, John, *Byzantium at War*, Osprey Publishing, Oxford 2002.
- Haldon, John, *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565-1204*, Routledge, New York 2014.
- Haldon, John, *Bizans Tarih Atlası*, çev. Ali Özdamar, Alfa Yayınları, İstanbul 2017.

- Heath, Ian, *Armies and Enemies of the Crusades 1096-1291*, Wargames Research Group, Cambridge 1978.
- Heath, Ian, *Bizans Orduları 900-1461*, çev. Buket Bayrı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- Kaegi, Walter Emil, “The Contribution of Archery to the Turkish Conquest of Anatolia”, *Byzantine Warfare*, (haz. John Haldon), Routledge, New York 2016, s. 237-249.
- Kafesoğlu, İbrahim, “At”, *İA*, IV, İSAM, İstanbul 1991, s. 26-28.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015.
- Kazhdan, Alexander, *Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, Oxford 1991.
- Keçiş, Murat, *Aydınoğulları Beyliği-Bizans Devleti İlişkileri (1308-1390)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2003.
- Keçiş, Murat, “Miryokefalon Savaşı’nda Bizans Ordusunun Stratejisi”, *Isparta Bölgesinin Tarihi, Coğrafyası ve Miryokefalon Savaşı Sempozyumu*, Isparta 2014, s. 119-138.
- Keçiş, Murat; Güneş, Cüneyt, “Bizansın Anadolu’daki Yeni Düzeni: Thema Sistemi’nin Ortaya Çıkışı ve Problemler”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, c. 19, s. 43, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2018, s. 95-107.
- Kurat, Akdes Nimet, *Peçenek Tarihi*, Devlet Basımevi, İstanbul 1937.
- Kurat, Akdes Nimet, “Avarlar”, (haz. Serkan Acar), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. 26, s. 1, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İzmir 2011, s. 81-110.
- Kyriakidis, Savvas, “The Employment of Large Groups of Mercenaries in Byzantium in the Period ca. 1290-1305 as Viewed by the Sources”, *Byzantion*, c. 79, Peeters Publishers, Leuven 2009, s. 208-230.

- Kyriakidis, Savvas, *Warfare in Late Byzantium*, Brill, Leiden/Boston 2011.
- Lemerle, Paul, *Bizans Tarihi*, çev. Galip Üstün, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.
- Levtchenko, M.V., *Bizans Tarihi*, çev. Maide Selen, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2007.
- MacDowall, Simon, *Adrianople AD 378: The Goths Crush Rome's Legions*, Osprey Publishing, Oxford 2001.
- McLaughlin, Brian Steven, *An Annotated Translation of John Kantakouzenos' Histories, Book III, Chapters 1-30*, Basılmamış Doktora Tezi, Royal Holloway, University of London, London 2017.
- Morgan, Giles, *Bizans'ın Kısa Tarihi*, çev. Eylem Çağdaş Babaoğlu, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2010.
- Morisson, Cécile, *Bizans Dünyası: Doğu Roma İmparatorluğu 330-641*, çev. Aslı Bilge, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014.
- Nicol, Donald M., *Bizans'ın Son Yüzyılları: 1261-1453*, çev. Bilge Umar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.
- Nicolle, David, *Doğu Roma Orduları M.S. 306-886*, çev. Buket Bayrı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.
- Nicolle, David, *Dördüncü Haçlı Seferi 1202-04*, çev. Gürkan Ergin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.
- Nicolle, David, *Haçlılar Çağında Bizans, Balkan ve Macar Orduları*, çev. Emir Yener, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.
- Nicolle, David, *İstanbul'un Fethi 1453*, çev. Hamide Koyukan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.
- Norwich, John Julius, *Bizans I: Erken Dönem (MS 323-802)*, çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2013.
- Norwich, John Julius, *Bizans III: Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS 1082-1453)*, çev. Selen Hırçın Riegel, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2013.

Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara 2017.

Özbay, Sena, *Bizans'a Giden Yolda Varegler (11. Yüzyıl)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2020.

Runciman, Steven, *A History of the Crusades II: Kingdom of Jerusalem*, Cambridge University Press, New York 1952.

Shukurov, Rustam, *The Byzantine Turks, 1204-1461*, Brill, Leiden/Boston 2016.

Simkins, Michael, *The Roman Army from Hadrian to Constantine*, Osprey Publishing, Oxford 1979.

Southern, Pat; Dixon, Karen R., *The Late Roman Army*, Routledge, New York 2014.

Sümer, Faruk, "Peçenekler", *İA*, XXXIV, İSAM, İstanbul 2007, s. 213-214.

Talbert, Richard, *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*, Princeton University Press, Princeton 2000.

Theotokis, Georgios, "Rus, Varangian and Frankish Mercenaries in the Service of the Byzantine Emperors (9th-11th C.): Numbers, Organisation and Battle Tactics in the Operational Theatres of Asia Minor and the Balkans", *Byzantina Symmeikta*, c. 22, National Hellenic Research Foundation, Athens 2012, s. 126-156.

Treadgold, Warren, *Byzantium and Its Army, 284-1081*, Stanford University Press, Stanford 1995.

Treadgold, Warren, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford University Press, Stanford 1997.

Treadgold, Warren, *A Concise History of Byzantium*, Palgrave Macmillan, London 2002.

Varlık, Mustafa Çetin, "Germiyanogulları", *İA*, XIV, İSAM, İstanbul 1996, s. 33-35.

Vasiliev, Alexander A., *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Tevabil Alkaç, Alfa Yayınları, İstanbul 2017.

Yücel, Muallâ Uydu, “Kıpçaklar”, *İA*, XXV, İSAM, Ankara 2005, s. 420-421.

Yücel, Yaşar, “Candaroğulları”, *İA*, VII, İSAM, İstanbul 1993, s. 146-149.

EKLER

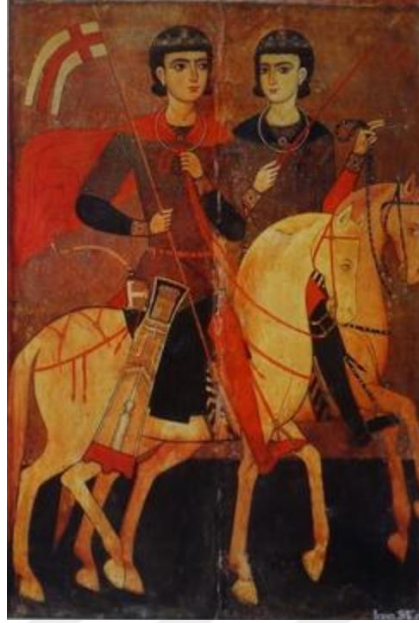
Ek 1: Komnenos hanedanının kurucusu İmparator I. Aleksios Komnenos.²⁸⁷

²⁸⁷ <https://historycollection.com/attacked-sides-10-little-known-battles-byzantine-empire/6/>,
(Erişim Tarihi: 29.05.2022).

Ek 2: Hospitalier Şövalyelerinin Başefendisi ve Türkopol lideri Sir Thomas Dacres.²⁸⁸

²⁸⁸ <https://www.wikiwand.com/en/Turcopole>, (Erişim Tarihi: 29.05.2022).

Ek 3: Frank ordularında görev alan Türkopoller.²⁸⁹

Ek 4: Geç 11. yüzyıl Bizans ordusunda Selçuklu ve Norman paralı askerler.²⁹⁰

²⁸⁹ <https://www.crusaderkingdoms.com/turcopoles.html>, (Erişim Tarihi: 29.05.2022).

²⁹⁰ <https://elbilge.ucoz.com/photo/14-0-73-3>, (Erişim Tarihi: 29.05.2022).

Ek 5: Peçenek kadını ve Peçenek savaşçısı.²⁹¹

Ek 6: Paleologos hanedan arması.²⁹²

²⁹¹ <http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CP%5CE%5CPechene%5C.htm>, (Erişim Tarihi: 29.05.2022).

²⁹² <https://www.wikiwand.com/en/Palaiologos>, (Erişim Tarihi: 29.05.2022).

Ek 7: Son Bizans İmparatoru XI. Konstantinos Paleologos.²⁹³

²⁹³ <https://www.wikiwand.com/tr/XI. Konstantinos>, (Erişim Tarihi: 29.05.2022).

Ek 8: 14. yüzyıl Bizans askerleri.²⁹⁴

²⁹⁴ <https://stringfixer.com/tags/byzantine>, (Erişim Tarihi: 29.05.2022).

EK 1. Orijinallik Raporu

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU**

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 07/06/2022

Tez Başlığı : Paleologoslar Döneminde Bizans Ordusundaki Paralı Türk Askerler (13-15. Yüzyıllar)

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 89 sayfalık kısmına ilişkin, 23/04/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 9'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- ☒ Kaynakça hariç
- 3- ☐ Alıntılar hariç
- 4- ☒ Alıntılar dâhil
- 5- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

07/06/2022

Adı Soyadı: BERKEM NARİNOĞLU
Öğrenci No: N19137065
Anabilim Dalı: TARİH
Programı: TARİH

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Doç. Dr. Resul Ay

EK 2. Etik Komisyon Muafiyet Formu

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 07/06/2022

Tez Başlığı: Paleologoslar Döneminde Bizans Ordusundaki Paralı Türk Askerler (13-15. Yüzyıllar)

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

07/06/2022

Adı Soyadı: BERKEM NARİNOĞLU
Öğrenci No: N19137065
Anabilim Dalı: TARİH
Programı: TARİH
Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Doç. Dr. Resul Ay

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Telefon: 0-312-2976860

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr